

Svenskt väljarbeteende

Redogörelse för 2002 års valundersökning genomförd i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet och Statistiska centralbyrån

Av Sören Holmberg och Henrik Oscarsson

Innehåll	Sida
2002 års valundersökning	132
Undersökningsmaterialet	132
Allt lätttrörligare	134
Netto- och bruttorörlighet.....	134
Partibyten inom och mellan blocken.....	135
Valspurten	136
Röstsplittring	138
Vilka rör på sig?	138
Social stratifiering och partival på 2000-talet	141
De stora penseldragen.....	141
Den sociologiska modellen	142
Klass och partival.....	144
Yrke och partival.....	146
Fackföreningstillhörighet	148
Sektorstillhörighet	148
Rika och fattiga.....	151
Religion och partival.....	151
Stad-land, region och partival.....	153
Kön	155
Ålder	157
Utbildning	158
Barnfamiljer och villaägare.....	160
Etnicitet.....	160
Sjukskrivna och arbetslösa	161
Postindustriell stratifiering?	162
Omständigheternas partival	163
Kontextens betydelse för individuellt väljarbeteende.....	163
Vinna på närhet.....	165
Vinna på agenda	173
Vinna på tydlighet	175
Vinna på kompetens.....	176
Sammanfattning.....	179
Politiskt förtroende	182
Politikermisstro	182
Kunskap och förtroende	185
Exit.....	185
Partiidentifikation	185
Kognitivt starka individer	187
Förlitningsmodellen	189
Partiaktiva vs fribytare.....	191
Det normativa stödet för partierna.....	192
Demokrati som princip	192
Litteratur	195
Tabellbilaga.	
Väljarnas partier. Partival i olika befolkningsgrupper 1956–2002.....	198

2002 års valundersökning

Valåren kommer och går, men valundersökningarna består. Och så hoppas vi det förblir. Statistiska centralbyrån och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet har tillsammans genomfört intervjuundersökningar med urval av röstberättigade vid alla ordinarie riksdagsval sedan 1956. Även folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003, liksom EU-parlamentsvalen 1995 och 1999 ingår i mätserien. Samtliga studier har gjorts med stora urval och med relativt små svarsbortfall. Därmed utgör de svenska valundersökningarna, tillsammans med motsvarande något äldre amerikanska undersökningsserie, det bästa och mest omfattande surveymaterialet i hela världen för systematiska studier av väljarbeteende. Vår snart femtioåriga tidsserie blir allt värdefullare.

Huvudansvariga statsvetare för 2002 års valundersökning har varit Sören Holmberg och Henrik Oscarsson. Per Hedberg har varit forskningsassistent med ansvar för administration, kodning, filbyggnad och databearbetningar. Kerstin Gidsäter har hjälpt till med utskrifter och redigering. Kodningsarbetet har utförts av Malin Forsberg och Karin Mossberg. Intervjuerna med de slumpvis utvalda undersökningspersonerna har gjorts av Statistiska centralbyråns intervjuare. Inom SCB har Richard Öhrvall varit huvudansvarig för undersökningens genomförande och Ingrid Fekkes har ansvarat för arbetet inom intervjuarkåren.

Syftet med denna redogörelse är fyrfaldig – att skärskåda den väljarrörlighet som döljer sig bakom valutgången 2002, att studera partival och valdeltagande i olika socioekonomiska befolkningsgrupper, att undersöka åsikter och motiveringar bakom väljarnas val av parti och att analysera politikernas och demokratins förtroendeläge i ljuset av valet 2002. De flesta av våra undersökningar görs på ett tidsjämförande sätt med data så långt bakåt som möjligt, ofta till 1950-talet. Många resultat sätts dessutom in i ett internationellt komparativt perspektiv. Vi använder resultat från ett stort internationellt projekt som genomför komparativa väljarstudier – The Comparative Study of Electoral Systems.

Undersökningsmaterialet

Valundersökningarna har i alla år i huvudsak genomförts som besöksintervjuer. Med start vid valet 1973 är undersökningarna utformade som rullande tvåstegspaneler. Hälften av svarspersonerna 2002 intervjuades också 1998, den andra hälften kommer att intervjuas en andra gång i valet 2006. Panelstudier är helt avgörande om vi skall kunna studera individuell rörlighet mellan valen. Varje valundersökning omfattar också en mindre valrörelsepanel för att möjliggöra undersökningar av väljarrörlighet och kampanjeffekter under valspurten. Hälften av samtliga svarspersoner intervjuas före valet, andra hälften efter. De som intervjuas före valet får efter valet besvara en kort enkät.

Valundersökningarnas population består av röstberättigade svenska medborgare i åldrarna 18–80 år boende i

Sverige. Panelupplägget gör dock att en och annan väljare över 80 år också deltar i undersökningarna. Har man fyllt 79 vid första intervjutillfället är man 83 vid det andra. Urvalet 2002 drogs från SCB:s befolkningsregister som ett obundet slumpmässigt urval (OSU) omfattande 3 788 personer (nettourval). Jämfört med 1998 är 2002 års urval förstorat med nästan 900 personer. Urvalets tre delar består av: Panelurvalet med start 1998 omfattande 1241 personer, ett tilläggsurval om 111 förstagångsväljare eftersom panelurvalet inte innehåller några unga förstagångsväljare och ett nytt urval om 2 436 personer, som kommer att finnas med också 2006.

Totalt genomfördes 2 624 intervjuer, 1 048 före valet och 1 576 efter. Svarsbortfallet blev 30,7 procent. Det är det största bortfall vi någonsin har haft i en valundersökning. I valundersökningen 1998 var bortfallet endast 18,6 procent. Den bortfallskategori som ökat mest är inte svarsvägran utan gruppen ”ej anträffade”. Enkäten efter valet 2002 besvarades dock av sedvanligt många svarspersoner, 1 014 (97 procent). Motsvarande svarsandel var 96 procent 1998.

Arbetet med intervjuerna påbörjades i mitten av augusti och avslutades i slutet av november. De allra flesta intervjuer genomfördes ansikte mot ansikte, ofta i svarspersonernas hem. Många upptagna eller svåränträffade personer ställde dock enbart upp för nedkortade telefonintervjuer. Sammanlagt gjordes 533 förkortade intervjuer, 307 mycket förkortade och 226 något mindre förkortade. En genomsnittlig besöksintervju tog cirka 69 minuter att genomföra, en mycket förkortad intervju gjordes på i snitt 5 minuter medan en något mindre förkortad intervju klarades av på 24 minuter. Intervjuarbetet och efterföljande kodning underlättades av att SCB:s intervjuare använde persondatorer vid utfrågningarna (dataassisterade besöksintervjuer, DABI).

Det stora 31 procentiga bortfallet 2002 fördelar sig på 17 procent svarsvägran, 10 ej anträffade och 4 procent förhinder. Skillnaderna i svarsbortfall mellan olika sociala grupper är oftast relativt små. Men vissa skillnader finns. Bortfallet är något högre bland kvinnor (32 procent) än bland män (29 procent). Åldersmässigt finns det största bortfallet bland de allra äldsta mellan 71–80 år (38 procent). Människor med en låg deklarerad inkomst (35 procent) uppvisar ett högre svarsbortfall än människor med en hög inkomst (23 procent). Personer med en utländsk bakgrund har också ett något högre svarsbortfall (35 procent) än genomsnittet. Geografiskt är bortfallet något större i Stockholm (34 procent) än i genomsnitt. De största bortfallsskillnaderna finns dock inte mellan olika sociala grupper utan mellan röstare och icke-röstare. Bortfallet 2002 bland personer som röstade i valet var 26,3 procent. Motsvarande svarsbortfall var hela 52,0 procent bland icke-röstare. Röstberättigade svenskar som avstår från att delta i valen har tyvärr en tendens att också avstå från att delta i valundersökningarna.

Partiernas valresultat i 2002 års riksdagsval avspeglas förhållandevis väl bland de svarspersoner som ingår i valundersökningen (se tabell 1). Men avspeglingsen är sämre än vid de närmast föregående valen. Vi får gå tillbaka till 1976 för att hitta en valundersökning med en lika stor avvikelse mellan det officiella valresultatet och valundersökningens utfall.

Tabell 1. Partifördelningen i valundersökningen och i valmanskåren 2002 (procent)

Parti	2002 års valundersökning	2002 års riksdagsval	Skillnad
v	8,6	8,4	+0,2
s	38,8	39,9	-1,1
mp	6,4	4,6	+1,8
c	5,8	6,2	-0,4
fp	16,1	13,4	+2,7
kd	9,3	9,1	+0,2
m	13,5	15,3	-1,8
Övriga	1,5	3,1	-1,6
Summa	100,0	100,0	

Antal intervjuade 2 186

Kommentar: Antalet intervjupersoner i 2002 års valundersökning som röstade i riksdagsvalet var 2 318. Av dem uppgav 87 (3,4 procent) inte vilket parti de röstade på medan 45 (1,9 procent) angav att de hade röstat blankt. Uppgifterna om valdeltagandet har kontrollerats mot de officiella röstlängderna.

Den genomsnittliga avvikelsen mellan partiernas officiella resultat och deras röstandelar i valundersökningen 2002 är 1,20 procentenheter; ett anständigt resultat, men dock bland de sämre vi har haft. Motsvarande avvikelse har hållit sig mellan 0,33 till 0,86 under perioden 1979–1998.

Störst avvikelse räknat i procentenheter finns 2002 för folkpartiet som är överrepresenterat med +2,7 procentenheter. Mest underrepresenterat är moderaterna (-1,8). Båda resultaten känns igen i den meningen att fp i genomsnitt brukar vara något överrepresenterat i valundersökningarna medan m brukar vara något underrepresenterat. Folkpartiet har i genomsnitt varit överrepresenterat med +0,7 procentenheter i valundersökningarna 1976–2002. Motsvarande siffra för moderaterna är -1,1 procentenheter. Socialdemokraterna som 2002 är underrepresenterat (-1,1 procentenheter) brukar tvärtom vara överrepresenterat i valundersökningarna (+0,8 i snitt vid valen 1976–2002).

Förutom de systematiska avvikelser som indikerats är valundersökningarna, liksom alla urvalsundersökningar, behäftade med osäkerheter beroende på slumpfel och eventuella mät- och analysfel. Redovisningen i tabell 2 preciserar hur stora slumpfelen kan vara i en urvalsundersökning.

Tabell 2. Osäkerhetsmarginaler för procenttal (95 procents säkerhetsnivå)

Procenttal som uppskattas	Antal intervjupersoner					
	200	400	600	1 000	2 000	3 000
10 eller 90 procent	±4	±3	±2	±2	±1	±1
20 eller 80 procent	±6	±4	±3	±2	±2	±1
50 procent	±7	±5	±4	±3	±2	±2

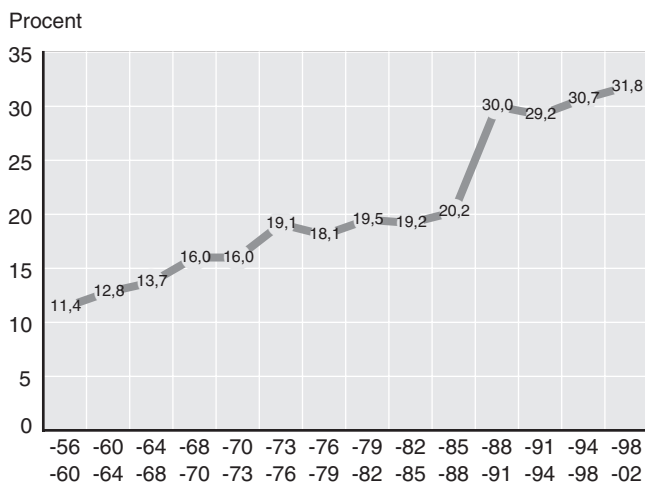
Plusminus siffrorna är statistiska konfidensintervall som varierar med hur många personer som ingår i studien och med vilket procenttal som skall uppskattas. Intervallen gäller med 95 procents säkerhet (dvs. .05-nivån). Eventuella mät- respektive analysfel omfattas inte av de redovisade konfidensintervallen.

Majoriteten av de resultat som kommer att redovisas på de kommande sidorna kan vi utgå ifrån är statistiskt säkrare än vad osäkerhetsmarginalerna anger. De angivna intervallen gäller för enstaka mätningar. Resultat som har återfunnits i tidigare valundersökningar och som ingår i olika trender eller i ett bestämt mönster har en större statistisk tillförlitlighet.

Allt lättrörligare

Väljarrörligheten slog ett nytt rekord 2002. Andelen väljare som bytte parti mellan 1998 och 2002 var hela 31,8 procent – den klart högsta andelen partibytare vi någonsin haft i valundersökningarna sedan starten för femtio år sedan. Vi är idag långt ifrån den relativa stabiliteten på 1950- och 60-talen då endast cirka 10 procent av väljarna bytte parti mellan valen. Förändringen har till en del skett långsamt och gradvis, men med ett markant hopp uppåt i början av 1990-talet (se figur 1). Trettioprocentssvallen bröts i valet 1991. Vad som hände då var att det gamla stabila svenska fempartisystemet definitivt fick sig en knäck och ersattes av det nuvarande systemet med sju–åtta partier. Och ökningen i antalet riksdagsfärdiga partier har under 1990-talet lett till att fler väljare byter parti. Mönstret känns igen från konsumtionsmarknaden. Mer att välja på leder ofta till minskad märkestrohet.

Figur 1. Andel partibytare vid valen 1956–2002 (procent)

Kommentar: Procentbasen är vid varje tillfälle definierad som antalet intervjupersoner som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1960, 1964 och 1973 bygger helt på intervjupersonernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. För övriga val bygger resultaten till hälften på minnesuppgifter och till hälften på uppgifter från panelstudier.

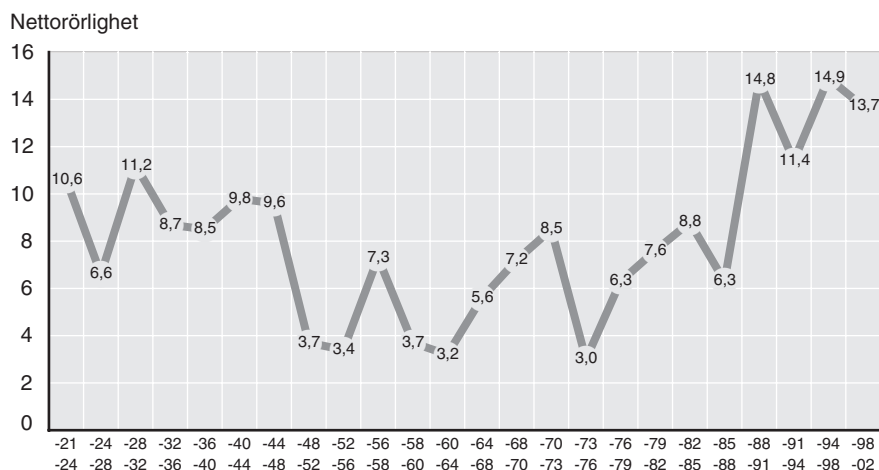
Netto- och bruttorörlighet

Rörlighetsrekordet 2002 är troligen också ett rekord även om vi jämför ännu längre tillbaka i tiden än till 1950-talet.¹ Innan intervjuundersökningarna fanns kunde man inte studera omfattningen på den individuella väljarrörligheten. Bruttorelörligheten var okänd. För äldre val kan man enbart undersöka hur stora partiförskjutningarna är mellan valen, det vill säga ett slags nettorörlighet. Men det visar sig att resultaten för väljarrörligheten mätt netto respektive brutto följer varandra förhållandevis väl åt över tid även om de teoretisk inte behöver hänga ihop. Internationella resultat visar på en korrelation kring .60 (Bartolini and Mair 1990:23). I Sverige är tidsseriekorrelationen mellan brutto- och nettorörligheten .85 för perioden 1956–2002. Nettosiffrorna är hela tiden lägre än bruttosiffrorna men mätserierna samvarierar mycket tydligt.

I figur 2 redovisas nettorörligheten i den svenska valmanskåren ända sedan valet 1921 när kvinnorna för första gången fick rösta. Högst nettorörlighet uppvisar det senaste årtiondet med valet 1998 i topp, följt av valen 1991 och 2002. Nettorörligheten var 14,9 procent 1998. Maktskiftesvalet 1976 är det svenska val som uppvisat lägst andel nettorörlighet, endast 3,0 procent. Valen på 1920- och 30-talen – under demokratins barndom i

1) Resultaten gäller partibyten och omfattar enbart väljare som röstat i två på varandra följande val. Rörlighet mellan valdeltagande och icke-valdeltagande berörs inte i detta sammanhang. Uppskattningen av andelen partibyten blir något högre om vi begränsar analysen till enbart panelstudiedata. Som det nu är i figur 1 bygger resultaten till ungefär hälften på minnesdata om hur man röstade i föregående val. Och minnesdata har en tendens att leda till en viss underskattning av andelen partibyten. Orsaken är att partibytare har en tendens att inte minnas/inte vilja minnas vad de röstade på i föregående val. Många uppger samma parti för det tidigare valet som de röstat på i det aktuella valet. Andelen partibytare enligt panelstudierna är 1973/76 21 procent, 1976/79 19 procent, 1979/82 20 procent, 1982/85 22 procent, 1985/88 21 procent, 1988/91 29 procent, 1991/94 32 procent, 1994/98 31 procent och 1998/02 34 procent. Jämfört med resultat från rena minnesuppgifter betyder det en högre andel partibytare på mellan 2-5 procentenheter genom åren. Trenden med en ökande andel partibytare ser likadan ut i båda mätserierna. Se också Gilljam och Holmberg 1987: 230.

Figur 2. Partiförskjutningar vid svenska riksdagsval 1921–2002 (nettorörlighet, Pedersens index)

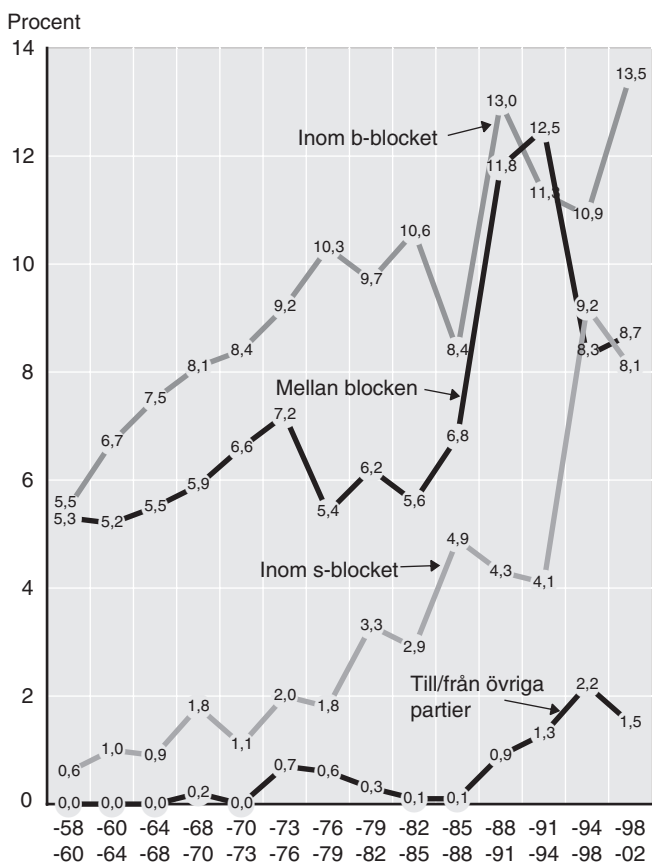
Kommentar: Nettorörligheten har beräknats enligt Pedersens index. Skillnaderna i partiernas valresultat i två på varandra följande val summeras och divideras med två. En sammanslagen kategori övriga partier ingår i beräkningen och räknas som ett parti under rubriken "antal partier". Pedersens index för partiförskjutningen mellan valen 1956 och 1960 är 7,4.

Sverige – utmärktes av en större stabilitet i valutslagen än dagens val. Nettorörligheten höll sig mellan 6,6 (1928) till 11,2 (1932).² Men rörligheten under mellankrigstiden var trots allt större än under efterkrigstiden. Sett över alla valen 1921–2002 framgår det mycket tydligt att såväl antalet partier som nettorörligheten varit högst i början och i slutet av perioden. Åren mellan 1950 till 1990 var lugnare än perioden då det demokratiska partisystemet formades under 1920-talet och den nuvarande epoken då partisystemet fragmentiseras och växer i antal partier.

Sett över senare delen av tidsserien är det tydligt att nettorörligheten var ungefär densamma under hela perioden 1952 till 1988, dvs. under det gamla svenska fempartisystemets höjdpunkt. Rörligheten brutto varierade

2) Vid beräkningen av Pedersens index har vi valt att jämföra liberala valmansförbundets valresultat 1921 med de frisinnades resultat 1924 och de frisinnades resultat 1932 med folkpartiets 1936. Det liberala partiet har klassificerats som nybildat vid valet 1924 och som upphörande 1936. På ett motsvarande sätt har vi jämfört olika kommunistpartier när de bildats och splittrats under 1920- och 1930-talen. För en analys av nettorörligheten i månatliga opinionsundersökningar, se Oscarsson 1998:59.

Figur 3. Partibyten inom och mellan blocken 1956–2002 (procent)

Kommentar: Till s-blocket har förts v, s och mp. Partierna tillhörande b-blocket är c, fp, kd och m, plus nyd 1991, 1994 och mbs m.fl. borgerliga samlingspartier under 1960-talet. Alla andra partier har definierats som övriga. Procentbasen är definierad som antalet intervju personer som partiröstade i två på varandra följande val. Resultaten för Riksdagsvalen 1958–1960 är: total andel partibyten 7,2 procent; inom s-block 0,4; inom b-block 4,1; mellan blocken 2,7 och till/från övriga partier 0,0 procent.

mellan 3,0 och 8,8 procent med endast en svagt uppåtgående trend. Med start 1991 förändrades partibilden mer permanent till vårt nuvarande system med sju-åtta partier, och därmed ökade också nettorörligheten påtagligt till en ny nivå mellan 11,4 och 14,9 procent. Slutsatsen är med andra ord densamma som tidigare. Ju fler etablerade partier som konkurrerar om väljarnas röster desto lättare för väljarna att byta parti.

Partibyten inom och mellan blocken

Under hela den period som vi har kunnat studera individuell rörlighet – dvs. sedan 1956 – har partibyten inom det borgerliga blocket varit klart vanligare än byten inom s-blocket. Och det gäller även i de senaste valen och om vi definierar miljöpartiet som ingående i s-blocket. Inomblocks-rörligheten har ökat markant inom båda blocken, men fortfarande är borgerliga partibyten (mellan c, fp, kd, m) oftare förekommande än byten inom s-blocket (mellan v, s, mp) – 13,5 procent mot 8,1 procent i valet 2002. Sett i ett historiskt perspektiv är den relativt höga andelen borgerliga partibyten ingen nyhet. Det nya i valen 1998 och 2002 är att andelen partibyten inom s-blocket ökat markant från tidigare nivåer kring maximalt 4 procent upptill 8–9 procent i de två senaste valen. Utvecklingen indikerar att också s-blockets partier har fått börja erfa vad de borgerliga partierna fått vidkännas sedan länge – en konkurrens om väljarstödet inom det egna blocket.

Mellanblocks-rörlighet har oftast varit begränsad i svenska val. Blockgränsen har varit svår att passera för väljarna. Men även partibyten över blockgränsen har blivit vanligare i Sverige. Ökningen har dock inte varit lika påtaglig som när det gäller inomblocks-rörligheten. Andelen blockbytare mellan valen 1956/60 respektive mellan valen 1998/02 ökade från 5,3 till 8,7 procent, en ökning på 3,4 procentenheter. Motsvarande siffror för inomblocks-rörligheten är från 5,5 procent till 13,5 procent för partibyten inom b-blocket (+8,0 procentenheter) och från 0,6 procent till 8,7 procent för byten inom s-blocket (+8,1 procentenheter).

Blockbyten har alltså blivit vanligare absolut sett, men inte med hänsyn tagen till den allmänt ökande rörligheten. Blockbyten har tvärtom, relativt sett, blivit mindre vanliga. Andelen blockbyten av samtliga partibyten var 46 procent 1956/60 och 41 procent 1960/64 att jämföra med 24 procent 1994/98 och 27 procent 1998/02. Dagens blockgräns är alltså relativt sett svårare för väljarna att ta sig över än motsvarande blockgräns på 1950- och 60-talen.

Orsaken skall främst sökas på partinivå. Väljarnas tilltagande individualisering och minskande partitrohet är en faktor bakom den allmänt ökande rörligheten, men att denna ökade rörlighet främst manifesteras inom s- och b-blocken, och inte mellan blocken, har att göra med att partiavstånden minskat mest inom blocken. Därmed inte sagt att avståndet mellan blocken inte också minskat. Det har det, men inte lika påtagligt som inomblocksskillnaderna (Holmberg 2000).

Mönstret med många partibyten inom blocken och en mer sparsmakad rörlighet över blockgränsen syns tydligt

Tabell 3. Partibyten mellan riksdagsvalen 1998 och 2002 (procent)

Partival i riksdags- valet 1998	Partival i riksdagsvalet 2002										Ej röstande 2002	Summa procent	Antal personer
	v	s	mp	c	fp	kd	m	Övr	Blankt				
v	46	25	10	0	6	1	1	2	0	9	100	222	
s	4	79	2	1	4	1	2	0	1	6	100	755	
mp	13	14	53	3	5	3	5	0	1	3	100	88	
c	1	7	3	62	9	11	2	0	2	3	100	110	
fp	1	5	3	2	74	4	6	1	0	4	100	114	
kd	0	7	2	5	19	55	7	1	1	3	100	211	
m	0	5	2	3	25	6	52	1	1	5	100	411	
Övriga	0	26	4	4	18	0	13	26	0	9	100	23	
Blankt	0	19	6	3	11	0	8	5	31	17	100	36	
Ej röstande 1998	5	24	3	2	6	3	3	1	2	51	100	283	
Ej röstberättigade 1998	15	17	10	2	14	6	10	2	3	21	100	164	

Kommentar: Informationen om partivalet 1998 kommer för halva urvalet från minnesuppgifter insamlade 2002 och för andra halvan från paneldata insamlade 1998. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna.

om vi detaljgranskar väljarströmmarna mellan valen 1998 och 2002 (se tabell 3). Procenten är beräknad så att man kan se vart 1998 års väljare tog vägen 2002 – om de bytte parti och i så fall till vilka partier.

Förlorarpartierna 2002 – v, kd och m – tappade främst väljare till andra partier inom det egna blocket. Vänsterpartiet gjorde störst förluster till socialdemokraterna och sedan i andra hand till miljöpartiet. Kristdemokraterna liksom moderaterna förlorade i första hand väljare till folkpartiet, 2002-valets stora vinnarparti.

Framgångspartierna 2002 – s, c och fp – hämtade, absolut sett, sina röstvinster från båda blocken, men relativt sett mest från andra partier inom det egna blocket. Tendensen att byta till s 2002 var klart större bland v- och mp-väljare från 1998 än bland borgerliga väljare. Och på samma sätt, benägenheten att rösta på c eller fp 2002 var större bland andra borgerliga väljare från 1998 än bland t.ex. s- eller v-väljare. Folkpartiets resultat är mycket illustrativt. Andelen v-, s- respektive mp-väljare från 1998 som bytte till fp 2002 höll sig mellan 4–6 procent. Motsvarande andel var 9 procent för c-väljare och hela 19 respektive 25 procent för kd- och m-väljare från 1998. Folkpartiet vann väljare från alla partier, men mest från kristdemokraterna och moderaterna. Större delen av folkpartiets röstvinst 2002 kom från höger.

Vinnarpartierna 2002 gjorde dock inte speciellt bra ifrån sig bland de trendkänsliga förstagångsväljarna. Resultaten för gruppen ”ej röstberättigade 1998” i tabell 1 – omräknat med partiröstande som procentbas – visar att socialdemokraterna och centerpartiet endast fick 22 respektive 3 procent bland 2002 års förstagångsväljare – ett klart sämre resultat än i valmanskåren som helhet. För folkpartiet gick det bättre med ett röststöd på 18 procent bland förstagångsväljarna.

Valspurten

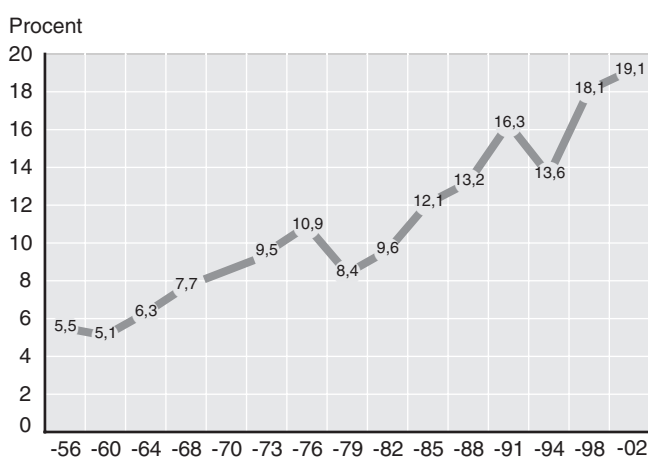
Den tilltagande rörligheten bland svenska väljare manifesteras inte bara genom att andelen partibyten ökar mellan valen. Den märks även genom att den snabba, kortsiktiga rörligheten under själva valrörelserna också blivit vanligare (Holmberg 1990, Oscarsson 1998). Partibytena under valrörelsen 2002 slog också rekord. Andelen väljare som bytte

parti under valspurten 2002 var 19,1 procent.³ En högre andel än vi någonsin uppmätt tidigare i någon valundersökning. På 1950-talet var andelen partibyten under valrörelserna endast kring 5 procent (se figur 4).

Väljarna tenderar också att bestämma sitt partival allt närmare valdagen. Andelen väljare som anger att de bestämde sig först under valrörelsen har kontinuerligt ökat ända sedan den första mätningen 1964. Vid valet 2002 uppgav 57 procent av väljarna att de avgjorde sitt partival under valrörelsen. Motsvarande andel var endast 18 procent 1964. År 2002 uppgav hela 36 procent att de

3) Resultaten för valrörelsebytena bygger på valundersökningens valrörelsepanel som 2002 omfattade 817 svarspersoner med partiuppgift både vid intervju tillfället i augusti/september och efter valet i enkätundersökningen. Uppskattningen av andelen partibyten underskattar med säkerhet rörligheten med någon eller några procentenheter därför att ett antal svarspersoner kan ha bytt röstningsintention efter det att de intervjuats. Intervjuerna påbörjades redan i mitten av augusti och pågick fram till två dagar innan valet.

Figur 4. Partibyten under valrörelserna 1956–2002 (procent)

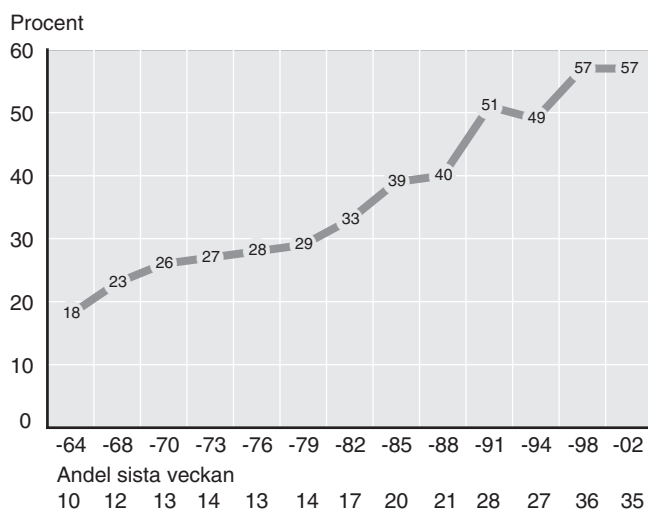

Kommentar: Resultaten bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valen om bästa parti och enkäter efter valen om faktiskt partival. Antalet intervjuuppgifter som röstade och hade partisympati före valen (= procentbas) varierar mellan 554 år 1960 och 1 145 år 1988. Antalet intervjuade med partiuppgifter var 817 år 2002. Vid valet 1970 genomfördes ingen panelstudie under valrörelsen.

fattade sitt partivalbeslut under sista veckan före valet. I valet 1964 var motsvarande andel 10 procent (se figur 5). Valspurten har blivit klart viktigare – alltfler väljare bestämmer sitt partival sent och alltfler väljare byter parti under valrörelsens sista veckor.

De sena partibytena spelade en stor roll för valutgången 2002. De partier som främst tappade röster i valsporten var moderaterna och socialdemokraterna. Främste röstvinnare var folkpartiet, ett parti som annars brukar göra väljarförluster under valrörelser.⁴ Ett annat parti som också vann ökat röststöd under valsporten 2002 var miljöpartiet. Folkpartiets spurtvinst på partibyten under

Figur 5. Andel väljare som uppgav att de bestämde sitt partival under valrörelsen (procent)

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "När bestämde Du Dig för vilket parti Du skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten eller sommaren eller visste Du sedan länge hur Du skulle rösta?" Svarepersoner som valde något av de två första svarsalternativen har klassificerats som att partivalet bestämdes under valrörelsen. Endast personer som röstat på något parti ingår i analysen. Antalet intervjuer var 2 268 år 2002.

de sista veckorna av valrörelsen 2002 är den näst största som har uppmätts i valundersökningarnas valrörelsepaneler sedan 1956 (+3,7 procentenheter).⁵ Endast Bengt Westerberg och folkpartiet 1985 kan uppvisa en större spurtvinst (+5,3 procentenheter).⁶

Om vi tar ett mer generellt grepp på rörligheten och inte enbart talar om partibyten utan även inkluderar rörlighet när det gäller röstningsavsikt och valdeltagande blir resultaten i allt väsentligt desamma, även om rörlighetsandelarna blir något högre. Resultaten i tabell 4 sammanfattar utfallen av ett antal sådana analyser byggda på olika typer av datamaterial. Partirörligheten under valsporten 2002 har mätts utifrån fyra olika källor – valundersökningens valrörelsepanel, SCB/PSU:s fyrstegspanel

nel november 2001/maj 2002/tidigt september 2002/november 2002, en femstegs e-panel under augusti–september och genomsnittresultaten från fyra opinionsmätare från mitten av augusti till sista mätningen före valet (Ruab, Sifo, Skop och Temo).

Om vi detaljstuderar resultaten från valrörelsepanelen och börjar med förlorarna visar det sig att socialdemokraterna under valsporten 2002 förlorade flest väljare till folkpartiet men också något till alla andra partier. Socialdemokraterna gjorde också demobiliseringsförluster under spurten. Relativt många väljare som uppgav att de tänkt rösta på s satt hemma när väl valdagen kom. Valrörelsen 2002 var helt klart inte lyckad för socialdemokraterna.

Tabell 4. Partiernas vinster eller förluster under valsporten 2002 (procentandelar, förändring)

	Valundersökningens valrörelsepanel	SCB/PSU:s fyrstegspanel	Genomsnitt fyra opinionsmätare	Genomsnitt fyra olika uppskattningar
v	-1,6	-0,9	-0,8	-0,2
s	-3,7	-0,5	-1,5	-2,5
mp	+2,6	+0,9	+2,3	+0,9
c	-0,3	+0,6	+1,1	-0,3
fp	+5,5	+3,3	+3,3	+6,5
kd	-0,1	-1,3	±0,0	-0,2
m	-2,5	-1,8	-3,8	-4,3
övriga	+0,1	-0,3	-0,6	±0,0

Kommentar: Resultaten för valrörelsepanelen bygger på intervjuuppgifter före valet om röstningsavsikt och på enkätuppgifter omedelbart efter valet om faktiskt röstning. Antalet svarepersoner är 903. SCB/PSU:s resultat bygger på telefonintervjuer från början av september om röstningsavsikt och på telefonintervjuuppgifter från november om faktisk röstning (n=1768). Resultaten från SCB/PSU-panelen har tagits fram i samarbete med Staffan Sollander och Richard Öhrvall på Statistiska centralbyrån. E-panelen 2002, med Henrik Oscarsson som huvudansvarig, består av ej slumpmässigt sammansatta deltagare som bl.a. i början av september tillfrågades om tänkt partival och strax efter valet om hur de faktiskt röstade (n= 690). Undersökningen genomfördes som en femstegspanel och helt och hållet via nätet. Opinionsmätarnas resultat bygger på Sifos, Ruabs, Temos och Skops publicerade siffror från 16–18 augusti jämförda med de sista publicerade siffrorna före valet, Sifo, Skop och Temo 14 september, Ruab 13 september.

Moderaterna tappade också i första hand väljare till folkpartiet, men också något till kristdemokraterna. Vänsterpartiets tillbakagång under valsporten 2002 förorsakades i allt väsentligt av stora bytarförluster till miljöpartiet.

Folkpartiet mycket klara spurtframgång vanns i första hand på moderaternas bekostnad, i andra hand från socialdemokraterna. Vissa röstvinster hämtades också hem från alla övriga partier. Även på mobiliseringen gjorde folkpartiet vinster i spurten 2002. Personer som tvekade om de skulle rösta vanns över sista veckorna. Miljöpartiets framgångar under valsporten 2002 räddade kvar partiet i riksdagen. Opinionsmätningarna i mitten av augusti visade alla att miljöpartiet var på väg att åka ut ur riksdagen (Ruab 3,7; Sifo 3,8; Skop 3,4 och Temo 3,9).⁷ Spurtvinsterna hämtades i huvudsak från ett håll, från vänsterpartiet, men också till en mindre del från socialdemokraterna. Från tidigare val vet vi att miljöpartiet brukar få ett visst stöd från taktikröstare som vill rädda kvar en grön röst i riksdagen (Gilljam 1990). Spurtvinsten 2002 hade också ett inslag av taktikröstning i den meningen att

4) Folkpartiet har tappat väljare under alla valrörelser utom två sedan valet 1976. De två enda framgångsvalrörelserna är 1985 och 2002.

5) Partiernas nettovinster alternativt nettoförluster på grund av partibyten under valsporten 2002 blev som följer enligt valrörelsepanelen: v -1,0 procentenheter; s -2,1; mp +1,8; c -0,2; fp +3,7; kd +/- 0,0; m -2,3; övriga +0,1.

6) I början av augusti 2002 låg folkpartiet kring 4–6 procent i alla opinionsmätningar. Upphämtning till 13,4 procent i valet är ungefär lika stor som motsvarande upphämtning 1985, från 5,6 procent i mitten av augusti (Sifo) till 14,5 procent i valet (Zetterberg 1986)

personer som inte hade mp som förstapreferens trots det stödde partiet på valdagen. Hela 41 procent av miljöpartiets väljare i valet 2002 hade inte mp som förstapreferens. Och 36 procent av miljöpartiets väljare angav som ett "mycket viktigt skäl" för partivalet att mp riskerade att hamna under fyraprocentsspärren.

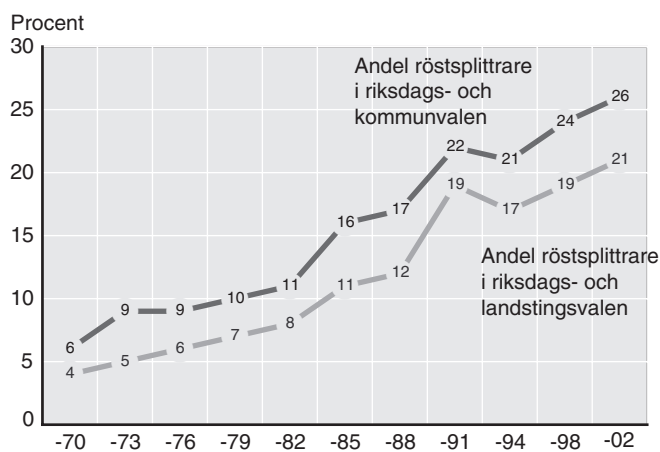
Röstsplittring

Den allmänt tilltagande rörligheten i valmanskåren märks också på så sätt att tendensen att röstsplittra i de samtidiga riksdags- och kommunalvalen blivit allt vanligare. Resultaten i figur 6 visar att andelen väljare som röstar olika i valen till riksdagen och kommun eller landsting hela tiden har ökat sedan systemet med en gemensam valdag infördes 1970.

Vid valet 2002 röstade 26 procent av väljarna i riksdags- och kommunvalen och 21 procent i riksdags- och landstingsvalen. Det är de högsta nivåer på röstsplittringen som har uppmätts. I valet 1970 var det endast 6 respektive 4 procent av väljarna som röstade. Röstsplittringen har alltså ökat starkt, men man bör lägga märke till att en klar majoritet av väljarna, 75–80 procent, fortfarande stödjer samma parti lokalt/regionalt som de gör nationellt. Rikspartierna dominerar alltför de lokala och regionala valen.⁸ Andelen väljare som i kommunalvalen 2002 inte röstade på något av de sju riksdagspartierna var endast 5,4 procent. Motsvarande andel som inte röstade på något riksdagsparti (inklusive kd) i kommunalvalen 1970 var också låg, 1,7 procent.

Ökningen i andelen röstsplittrare har alltså inte som huvudorsak att det uppstått många fler lokala partier som får ett starkt väljarstöd. Den ökande tendensen till röstsplittring har istället i huvudsak orsakats av röstsplittring

Figur 6. Röstsplittring vid valen 1970–2002 (procent)

Kommentar: Procentbasen är definierad som väljare som vid de olika valtillfällena deltog i både riksdags- och landstingsvalen respektive riksdags- och kommunfullmäktigevalen och partiröstade.

7) Siffrorna härrör från mätningar publicerade 16–18 augusti.

8) Två partier gick bättre i kommunalvalen 2002 än i riksdagsvalet, c med 8,6 respektive 6,2 procenta väljarstöd och moderaterna med 17,6 respektive 15,3 procenta stöd. Övriga partier gick sämre kommunalt än i riksdagsvalet, s 37,3 mot 39,9; kd 7,1 mot 9,1; fp 11,5 mot 13,4; mp 4,3 mot 4,6 och v 8,2 mot 8,4. Övriga partier fick 5,4 procent i kommunvalen och 3,1 procent i valet till riksdagen.

mellan de etablerade rikspartierna. Och det är bland de mindre partiernas väljare som röstsplittring är vanligast, 2002 precis som tidigare. Men det är inte litenheten som spelar in. Det är snarare det faktum att flera av de mindre partierna har en klart lägre andel väljare med en stark partiidentifikation. För det är bland väljare med en svag eller obefintlig känsla av anhängarskap till ett parti som röstsplittring är som vanligast. Högst andel röstsplittrare 2002 hade miljöpartiet, kristdemokraterna och vänsterpartiet. Lägst andel återfanns som alltid hos socialdemokraterna (se figur 6). Röstsplittring har att göra med lokala faktorer, men också med partiernas väljarförankring och ställning nationellt (Holmberg och Gilljam 1987, Johansson 1987).

Vilka rör på sig?

Partitroheten har minskat över hela fronten. Människor byter allt oftare parti mellan valen och man byter oftare parti under valrörelserna. Röstningsbesluten fattas dessutom allt närmare valdagen. Möjligheten att röstsplittra i de samtidiga riksdags- och kommunalvalen utnyttjas också alltmer. Partisystemet har blivit klart mindre stabilt på väljarnivå. Frågan är vilka väljargrupper det är som i första hand ligger bakom destabiliseringen. Vi skall genomföra två olika analyser för att belysa frågan. En som gäller rörlighetsmönster i olika socioekonomiska grupper och en som gäller rörlighet i medborgargrupper med olika politiskt engagemang och kunskap. Den senare typen av studie är central om man normativt vill kunna bedöma den framväxande nya rörligheten. Om rörligheten i första hand är ett fenomen bland kunniga och engagerade väljare blir slutsatsen rimligen annorlunda än om rörligheten främst återfinns bland de mest oengagerade och okunniga medborgarna.

Resultaten i tabell 5 visar graden av rörlighet i olika socialgrupper i valet 2002. Fyra olika slag av rörlighet studeras: Partibyten mellan valen 1998 och 2002, partibyten under valsporten 2002, tidpunkt för partivalsbeslut 2002 och röstsplittring mellan riksdags- och kommunvalen 2002.

De sociala mönstren i rörligheten pekar på ett mycket tydligt resultat som vi känner igen sedan gammalt. Unga väljare är klart mer rörliga än äldre. Några andra resultat som vi också har sett tidigare, även om sambanden är klart svagare än för ålder, är att rörligheten tenderar att vara något högre bland kvinnor än bland män och att väljare med en utländsk bakgrund har en högre rörlighet än genomsnittet liksom att lågutbildade, jordbrukare och arbetare har en något lägre rörlighet än genomsnittet. I valet 2002 var rörligheten något större i storstäderna än på landsbygden. Ett motsvarande mönster återfanns dock inte i valet 1998. Kyrkogång uppvisar inget samband med rörlighet, varken 2002 eller tidigare.

Slutsatsen är tydlig. Bortsett från ett starkt ålderssamband är rörlighet mellan partier bland svenska väljare relativt svagt kopplat till social grupptillhörighet. Och den ökade rörlighet vi kan iakttä är ett fenomen som återfinns i alla sociala grupper. Rörligheten mellan partierna har ökat ungefär lika mycket i alla samhällsgrupper. Förklaringen till den tilltagande rörligheten skall med

Tabell 5. Andel rörliga väljare och andel väljare som bestämmer partivalet sent efter socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

	Andel partibytare mellan 1998 och 2002	Andel partibytare under valrörelsen	Andel bestämt partivalet under valrörelsen	Andel röstsplittrare
Kön				
Man	30	18	53	25
Kvinna	34	20	60	28
Ålder				
18–21	–	31	78	33
22–30	41	19	71	31
31–40	37	21	66	27
41–50	34	24	57	28
51–60	29	15	53	25
61–70	30	22	44	23
71–80	18	10	31	16
Förvärvsarbete				
Förvärvsarb.	34	20	61	28
Arbetslös	38	25	58	28
Yrke				
Industriarbetare	27	19	39	23
Övrig arbetare	26	17	52	20
Lägre tjänstemän	35	17	56	24
Mellan tjänstemän	33	21	63	27
Högre tjänstemän	37	21	60	33
Småföretagare	29	17	52	24
Jordbrukare	34	13	38	39
Studerande	44	22	78	36
Sektor				
Offentlig	33	20	59	27
Privat	31	18	55	27
Utbildning				
Låg	19	15	39	18
Medel	33	20	58	24
Hög	39	20	67	35
Bostadsort				
Ren landsbygd	30	13	53	30
Mindre tätort	32	17	54	30
Stad eller större tätort	31	19	59	25
Sthlm, Gbg, Malmö	36	28	62	23
Kyrkogång				
Minst en gång/månad	27	18	53	24
2–11 gånger om året	34	24	59	31
En gång om året	35	21	60	26
aldrig	29	15	56	25
Medborgarbakgrund				
Svensk	31	18	57	26
Utländsk	37	27	58	28
Samtliga	32	19	57	26

Kommentar: Andelen partibytare mellan valen 1998 och 2002 har beräknats med samtliga partiröstare i båda valen som procentbas. Beräkningen av andelen partibytare under valrörelsen bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valet om bästa parti och enkätuppgifter efter valet om faktiskt partival. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner som uppgivit något parti vid båda mätillfällena. Resultaten för andelen som bestämt partivalet under valrörelsen (sista veckan eller tidigare under hösten/sommaren) omfattar enbart partiröstare. Procentbasen för analysen av andelen röstsplittrare utgörs av svarspersoner som partiröstat både i riksdags- och kommunfullmäktigevalen.

Tabell 6. Andel rörliga väljare och andel väljare som bestämmer partivalet sent efter ett antal politiska variabler 2002 (procent)

	Andel partibytare mellan 1998–2002	Andel partibytare under valrörelsen	Andel bestämt partivalet under valrörelsen	Andel röstsplittrare
Politiskt intresse				
Mycket stort	28	11	44	24
Ganska stort	32	19	58	28
Inte särskilt stort	35	21	60	25
Inte alls	23	19	51	20
Politiska kunskaper				
Mycket goda	27	15	50	28
Ganska goda	30	18	54	25
Mellan	34	18	58	29
Ganska dåliga	36	20	61	24
Mycket dåliga	33	31	66	24
Politiskt förtroende				
Mycket stort	27	12	38	27
Ganska stort	28	15	51	23
Ganska litet	35	22	63	28
Mycket litet	38	32	60	33
Partiidentifikation				
Starkt övertygad				
Partianhängare	9	4	17	8
Svagt övertygad				
Partianhängare	24	19	46	22
Enbart partipreferens	43	27	73	33
Ingen partipreferens	54	*	84	46
Partival 2002				
v	29	23	51	34
s	17	6	44	17
c	35	18	53	23
fp	71	43	83	39
m	17	10	47	19
kd	32	26	65	41
mp	55	45	84	41
Samtliga	32	19	57	26

Kommentar: Kunskapsindexet bygger på kunskapsfrågor om både politikens personer och politikens sakfrågor. Rörlighetsmätten definieras under tabell 3. Partiidentifikationsmättet beskrivs i figur 14. Frågeformuleringen för förtroendefrågan återfinns i tabell 43.

* = endast 24 intervjupersoner (förvalsstudien).

andra ord inte i första hand sökas i sociala eller ekonomiska grupp-faktorer. Även om dylika faktorer naturligtvis inte är helt ointressanta i sammanhanget. Tre sociala grupper som alltid utmärks av en relativt liten benägenhet att byta parti har exempelvis blivit färre i Sverige under de senaste decennierna. Det är industriarbetare, jordbrukare och lågutbildade. Samtidigt har mer lättroliga grupper som studerande och tjänstemän blivit fler.

Starkare samband hittar vi när vi studerar ett antal politiska faktorer som har att göra med engagemang och partiets ställning hos väljarna (se tabell 6). Subjektivt politiskt intresse är en sådan variabel. Väljare med ett stort politiskt intresse tenderar att vara klart mer stabila än väljare med ett lågt eller obefintligt intresse för politik. Men det vore fel att utpeka de politiskt ointresserade som huvudskyldiga till destabiliseringen av partiröstandet. Sett

över tid har mönstret med större rörlighet bland politiskt ointresserade väljare visserligen sett likadant ut, men andelen ointresserade har inte ökat med tiden, den har tvärtom minskat (se figur 16). Den allmänna rörligheten har alltså ökat trots att det politiska ointresset minskat. Mätmässigt beror det på att rörligheten har blivit vanligare i alla grupper, även bland de mest politiskt intresserade. Förändringar i människors politiska intresse är alltså inte en speciellt användbar variabel när det gäller att förstå varför partirörligheten vuxit till sig.

Två andra politiska variabler i tabell 6 är mer intressanta – politiskt förtroende och partiidentifikation. Dels därför att båda uppvisar klara samband med partirörligheten, men också därför att båda har förändrats över tid på ett sätt som är samstämmigt med den ökade rörligheten. Politikermisstron har ökat i Sverige – inte under senare år men sett i ett längre perspektiv – samtidigt som andelen partiidentifierade väljare sjunkit. Och politikermisstro såväl som frånvaro av en känsla av partianhängarskap är klart kopplade till alla former av partirörlighet – partibyten mellan valen och under valrörelserna, sena beslut och röstspliftring. Väljare som i hög grad misstror politiker är klart mer rörliga än genomsnittet. Detsamma gäller väljare utan eller med endast en svagt utvecklad partiidentifikation.

Kopplingen mellan graden av partianhängarskap och rörlighet är mycket påtaglig. Partibytten förekommer relativt sällan bland starkt partiidentifierade väljare (9 procent). Bland väljare utan någon partipreferens är partiby-

ten mycket vanligare (54 procent). De uttunnade tillhörighetsbanden mellan väljare och partier är en av de centrala orsakerna till den ökade väljarrörligheten i Sverige.

Till slut, kunskapsvariabeln. Resultaten visar på ett numera välkänt mönster. Rörligheten ökar inte med stigande politisk kunskap. Tendensen är den motsatta. Det gäller speciellt byten under valrörelserna. De mest okunniga är de som oftast byter parti och bestämmer sig sent under valsprunten.⁹ Politiskt kunniga väljare är stabila och bestämmer sig tidigare. Sambanden är inte starka, men följer ett tydligt mönster som vi sett tidigare.

Normativt kan man tycka – och det oavsett vilken demokratimodell man förordar – att det inte är helt lyckat att det är valmansåkårens mest okunniga och ointresserade väljare som är mest rörliga mellan partierna, som står för en stor del av förändringen i de politiska valen. Det hade varit lättare att acceptera om de mest upplysta också hade varit de som var mest förändringsbenägna och de minst upplysta hade varit mer trögrörliga. Men så är det inte. I dagens Sverige, när valvinden blåser, blåser den hårdast bland de mest okunniga och oengagerade väljarna.

9) Motsvarande resultat fast än mer uttalat, brukar också återfinnas i amerikanska och norska studier, se Granberg and Holmberg 1988:183ff och Ellis 2003:178.

Social stratifiering och partival på 2000-talet

Väljare röstar på partier som företräder deras intressen och värderingar. Socialt urskiljbara grupper av väljare röstar på partier som företräder den egna gruppens intressen och värderingar. Människors intressen och värderingar är produkter av deras sociala erfarenheter. Sådana utgångspunkter ligger som grund för sociologiska förklaringsmodeller för väljarbeteende. Föreställningar om att väljare gruppröstar – det vill säga tenderar att rösta i enlighet med den samhällsgrupp de tillhör (t.ex. klass, yrke, sektor, religion, region, etnicitet, språk, kön) – är populära inom den politiska sociologin.

Men idéer om gruppröstning är idag utmanande för många i 2000-talets Sverige. Klassanalyser av traditionellt snitt är hopplöst omoderna åtminstone inom statsvetenskaplig forskning. Kan det verkligen vara fruktbart att använda sociologiska förklaringsmodeller för väljarbeteende i en tid som mer än tidigare präglas av stark individualisering? Frågan är alltså i vad mån sociologiska förklaringsmodeller kan bidra till att förklara varför väljarna röstade som de gjorde i 2002 års riksdagsval?

I det här kapitlet vill vi ge en ögonblicksbild av sambandet mellan socioekonomisk grupptillhörighet och partival i samband med riksdagsvalet 2002. Huvudsyftet är att genomföra en omfattande och noggrann kartläggning av hur personer från olika sociala grupper valde att lägga sina röster. Utöver denna beskrivning kommer vi systematiskt jämföra med röstningsbeteendet vid 1998 års riksdagsval för att teckna en bild av de korta trenderna. Och för att få överblick och perspektiv erbjuder vi också en möjlighet till fördjupad analys av de längre utvecklingslinjerna vad gäller den sociala strukturens påverkan på partival i Sverige.¹

De stora penseldragen

Sambanden mellan individers sociala position och röstningsbeteende är historiskt mycket starka i industrialiserade västdemokratier. Sverige är inget undantag. I själva verket tillhör Sverige ett av de länder där röstningsbeteendet är starkast kopplat till socioekonomisk struktur. Av tradition beror detta i första hand på vår internationellt sett starka klassröstning. Men även andra sociala stratifieringar än klass – däribland religion och region – uppvisar starka samband med röstning i Sverige (Oskarson 1994; Holmberg 2000).

1) Vi har för ändamålet sammanställt ett appendix som innehåller jämförbar statistik över hur olika grupper röstat under det senaste halvsekle, det vill säga så långt tillbaka vi kan åstadkomma jämförbarhet i serien av svenska Valundersökningar (1956-2002). I texten återfinns hänvisningar till grundtabeller i detta appendix.

2) Sambandsmått som använts i tabell 7 är "blinda" i så motto att de inte säger någonting om hur sambanden mellan social stratifiering och partival ser ut. De säger bara att det finns ett samband. Tolkningsmässigt finns två diken att ramlas i. För det första kan sambandens karaktär ha förändrats under de långa tidsrymder som förlutit. Det relativt stabila statistiska sambandet mellan kön och röstning är ett bra exempel på samband som ändrat karaktär under de senaste femtio åren. För det andra kan det igår ha varit helt eller delvis andra kausala mekanismer som producerade sambanden mellan sociala kategorier och partival än vad som är fallet idag.

Få förändringstrender är så väl belagda som den sociala strukturens sjunkande samband med partival i västerländska industrisamhällen (Korpi 1983; Dalton, Flanagan & Beck 1984; Franklin, Mackie & Valen 1992; Dalton 1996; Berglund 2003). Effekterna av gamla sociala indelningar som klass, religion, region, språk och etnicitet minskar. Kraften i den sociologiska modellen och dess långsiktigt verkande förklaringsfaktorer försvagas i takt med att de etablerade västliga industriländernas demokratier åldras.

Men denna bild av de eroderande sambanden mellan social struktur och partival kan förstås nyanseras avsevärt. Med de svenska valundersökningarna kan utvecklingen av sambanden mellan olika sociala stratifieringar och partival följas i detalj under det senaste halvsekle (se tabell 7). Den långa serien av undersökningar är ett fascinerande tidsdokument i sig självt. Många av kategoriindelningarna som överlevt någorlunda helskinnade genom decennierna upprättades i tidigt 1950-tal.

I tabell 7 redovisas sambandet mellan några av de kategoriseringar som vi med hjälp av valundersökningarna har möjlighet spåra tillbaka åtminstone till tidigt 1970-tal. Vi har här valt att presentera enkla bivariata samband mellan olika kategoriseringar och partivalet. Sambandsmått visar i vad mån de sociala indelningarna överhuvudtaget fortfarande är statistiskt relevanta.²

Översikten visar för det första hur sakta sambanden mellan social struktur och partival förändras. Förändringarna från val till val är i det närmaste försumbara. Först sett över längre tidsperioder kan tydliga trender urskiljas. Den sociala strukturens starka koppling till partivalet är en bidragande orsak till att det svenska partisystemet varit så stabilt.

För det andra ger översikten svar på vilka sociala kategoriseringar som blivit mindre potenta för att förklara partival i Sverige. De kategoriseringar vars relevans för partivalet sakta minskar är alla knutna till den historiska klasskiljelinje som starkt strukturerat svenskt politiskt liv under 1900-talet. Enligt skattningar av de linjära trenderna är det sambandet mellan klass och partival, mellan bostadstyp och partival och mellan fackföreningstillhörighet och partival som har minskat mest. Även yrke, utbildning och bostadsort tillhör de samband som visat en klart nedåtgående trend under det senaste halvsekle, men här handlar det inte om några dramatiska förändringar.

Det är inte alla samband mellan social struktur och partival som minskar. Ålder, kön och sektorstillhörighet representerar sociala skiljelinjer som snarare uppvisar ett stabilt eller svagt ökande samband med partivalet över tid. Rent statistiskt finns alltså lika stora eller rentav större skäl att ta hänsyn till kön och ålder i analyser av väljarbeteende idag än vad det fanns på 1950-talet. Även här talar vi dock om mycket små men gradvisa förändringar över tid.

Multivariata analyser av den sociala strukturens samlade förklaringskraft på partivalet bekräftar den bild av generell försvagning som kunnat observeras i många andra industriländer. Även om många olika statistiska

modeller över den sociala strukturens samlade förklaringskraft kan specificeras ger alla samma huvudresultat. Våra möjligheter att predicera en väljares partival utifrån kunskaper om t.ex. kön, ålder, klass, utbildning, inkomst, bostadsort och civilstånd är klart sämre idag än för femtio år sedan. Resultatet behöver inte nödvändigtvis innebära att betydelsen av människors sociala erfarenheter i sig har minskat. Men ett är säkert: det moderna industrisamhällets gamla socioekonomiska kategoriseringar duger inte lika bra för att förklara partival på 2000-talet.

En berättigad fråga är om dessa sociala kategoriseringar kanske har överlevt sig själva i transitionen mellan traditionellt och avancerat industrisamhälle. Visar översikten i tabell 7 de sista dödsryckningarna av industrialismens och den tidiga modernismens sociala kategorier? Eller kan en närmare analys av de förändrade sambanden kanske ändå kan ha något att berätta om social stratifiering i det post-industriella informationsamhället? Vi tror att genom att studera utvecklingen av de gamla sociala skiljelinjerna har vi möjlighet att spåra framväxande nya skiljelinjer.

Våra analyser av social stratifiering och partival 2002 är hädanefter organiserat i två delar. I den första empiriska delen ägnar vi oss åt en kartläggning av de välkända sociala skiljelinjer som vi vet har varit de starkaste i Sverige under den demokratiska eran – klass, religion och region. Till analyserna av klassskiljelinjen räknar vi in mer moderna indelningar som yrke, fackföreningstillhörighet, sektorstillhörighet och inkomst. I den andra delen ger vi oss i kast med sociala skiljelinjer som ännu så länge inte

har särskilt starkt samband med partival i Sverige men som har potential att växa sig mer betydelsefulla under 2000-talet. Till dessa skiljelinjer räknas bl.a. kön, ålder, utbildning och etniskt ursprung.

Innan vi ger oss i kast med de empiriska resultaten från det senaste valet behöver vi göra en kortare sejour i tidigare forskning. Varför finns det överhuvudtaget ett samband mellan social position och partival? Vad räknas egentligen som en politiskt relevant social skiljelinje? Och vilka förklaringar finns till varför den sociala gruppröstningen eroderar?

Den sociologiska modellen

Redan i de första klassiska väljarstudierna överraskades man av styrkan i sambandet mellan social stratifiering och röstningsbeteende (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1944). Det ursprungliga syftet med boken *The People's Choice* var att studera presidentvalskampanjernas kortsiktiga effekter på partivalet med hjälp av en ambitiöst upplagd justests panelundersökning. Men Lazarsfelds konsumentorienterade psykologiska stimulus-respons modell för väljarbeteende fick inte alls det empiriska stöd han förväntat sig. Med kunskap om sociala karaktärsdrag och predispositioner, i första hand socioekonomisk status och religion, kunde man med stor framgång förutse amerikaners kandidatval även utan att man tog hänsyn till den aktuella presidentvalskampanjens mobiliserande kraft på väljarna. Uppföljningsstudierna inom pionjärprojektet bekräftade den starka förklaringskraften av

Tabell 7. Utvecklingen av bivariata samband mellan socioekonomisk struktur och partival i Sverige 1956–2002 (Cramers V)

Kategorier	År															Diff.	b*10	b*50
	1956	-60	-64	-68	-70	-73	-76	-79	-82	-85	-88	-91	-94	-98	2002			
Klass (2 kat)	.53	.55	.47	.41	.39	.44	.39	.42	.39	.35	.33	.28	.32	.31	.28	-.25	-.055	-.276
Bostadstyp (2-kat)	.30	.	.	.	.	.	.17	.18	.16	.15	.11	.09	.16	.14	.17	-.13	-.032	-.159
Fackförening (6-kat)	.34	.	.34	.25	.26	.23	.20	.23	.27	.23	.25	.21	.22	.18	.19	-.15	-.029	-.144
Yrke (8-kat)	.	.	.	.	.	.	.22	.24	.21	.20	.20	.17	.20	.18	.19	-.03	-.018	.
Utbildning (3-kat)	.28	.27	.29	.23	.25	.27	.25	.25	.27	.23	.25	.24	.22	.21	.20	-.08	-.015	-.075
Stad-land (4-kat)	.25	.19	.18	.	.	.	.16	.17	.19	.20	.20	.18	.15	.14	.15	-.10	-.014	-.068
Inkomst (5-kat)	.	.20	.16	.12	.12	.11	.13	.16	.14	.13	.14	.12	.13	.13	.15	-.05	-.006	-.028
Kyrkogång (4-kat)	.17	.	.22	.23	.	.	.	.	.	.27	.25	.24	.22	.17	.19	+0.2	+0.001	+0.007
Civilstånd (4-kat)	.08	.09	.08	.08	.07	.09	.07	.12	.06	.08	.08	.08	.08	.09	.11	+0.3	+0.002	+0.012
Ålder (7-kat)	.07	.09	.07	.06	.08	.09	.07	.10	.10	.08	.08	.09	.09	.10	.11	+0.4	+0.006	+0.032
Kön (2-kat)	.07	.09	.12	.08	.12	.06	.05	.09	.09	.10	.09	.12	.13	.14	.10	+0.3	+0.009	+0.043
Sektor (2-kat)	.	.	.	.	.	.	.05	.10	.17	.15	.11	.17	.15	.11	.15	+0.10	+0.021	.

Kommentar: Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1956–2002. Det valda sambandsmättet, Cramers V, visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och partivalet. Mättet visar hur stor relevans för partivalet olika indelningar har. Om det inte hade funnits några skillnader alls mellan olika grupper röstning hade sambandet varit 0. Ju högre Cramers V-mått desto mer relevant är den sociala stratifieringen. Samtliga koeficienter i tabellen är statistiskt signifikant större än noll. I kolumnerna längst till höger återfinns tre mått för att spegla utvecklingen av sambanden, ett diff-mått som visar skillnaden i samvariation mellan 2002 och 1956 års val, och två lutningskoefficienter som visar den linjära trenden i sambanden utveckling uttryckt som genomsnittlig förändring sett över tio respektive 50 år. För att uppnå maximal jämförbarhet över tid har materialet från valundersökningarna bearbetats inom ramen för valforskningsprogrammets deltagande i bokprojektet *The European Voter*. Följande kategorier har använts: Ålder (18-21, 22-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70+) där den yngsta kategorin alltid är förstagångsväljarna, Kön (man, kvinna), Utbildning (låg, medel, hög) där kategorin hög utbildning har reserverats för högskole/universitetsexamen under hela perioden, Civilstånd (ensamstående, sammanboende, gift, änka/änkling), Kyrkogång (uppgiven kyrkogångsfrekvens), Yrke (industriarbetare, övriga arbetare, lägre tjänstemän, mellan tjänstemän, högre tjänstemän, företagare, jordbrukare, studenter) bygger på Valundersökningarnas yrkesklassificering 1976–2002, Klass (arbetarklass, medelklass) bygger på olika yrkesklassificeringar, studenter borttagna ur analysen, Fackförening (ej fackansluten förvärvsarbetande, LO, TCO, SACO, arbetsgivarförening, övrig sammanslutning), Inkomst (indelad i fem percentiler 15-20-30-20-15, Stad-land (ren landsbygd, mindre tätort, större tätort, Sthlm+Gbg+Malmö), Bostadstyp (hyr bostad, äger bostad), Sektor (offentlig sektor, privat sektor). För detaljer om hur partiernas röststöd utvecklats inom olika kategorier, se appendix.

socioekonomisk struktur, SES (Berelson, Lazarsfeld & McPhee 1954; Katz & Lazarsfeld 1955). Alltsedan dess ingår sociologiska modeller för röstningsbeteende i väljarforskarernas permanenta arsenaler både i Sverige och internationellt. Snart sagt alla förklarande analyser av väljarbeteende, så även här, tar sin utgångspunkt i medborgarnas sociala verklighet.³

I utgångspunkten råder knappast något tvivel om att människors sociala erfarenheter och förutsättningar är viktiga förklaringar till politiska preferenser i allmänhet och till partival i synnerhet. Människor som har vuxit upp i likartade sociala miljöer, har haft liknande erfarenheter och befinner sig i liknande sociala situationer tenderar att utveckla likartade intressen och värderingar och, som en konsekvens av detta, tenderar att rösta på likartade partier.

Svaren på frågan om varför det överhuvudtaget kan uppstå samband mellan sociala karaktäristika och röstningsbeteende är många. Att äga vissa karaktäristika producerar i sig ingen benägenhet att rösta på vissa partier – de teoretiskt intressanta förklaringarna ligger i vad som händer på vägen, i de kausala mekanismerna.

Men vilka slags sociala skillnader mellan befolkningsgrupper är egentligen meningsfulla att studera i en analys som vill förklara partival? Alla socialt särskiljande karaktärsdrag blir inte per automatik politiskt relevanta. Oavsett teoretisk utgångspunkt handlar studier av sambanden mellan sociala karaktärsdrag och partivalet om en kausal resa från individens materiella förutsättningar och sociala erfarenheter, via intressen, värderingar och politiska sakfrågeåsikter, till väljarbeteende (röstning). I själva verket behandlar alla modeller de komplexa relationerna mellan å ena sidan individens sociala och politiska erfarenheter och å andra sidan de institutionaliserade uttrycken för de intressekonflikter dessa skilda erfarenheter producerar

(rörelser, partier, fackföreningar, intresseorganisationer, lobbygrupper). Det kan inte uppstå något starkt samband mellan social position och partival om inte sociala intressekonflikter först politiseras av politiska partier och organisationer.⁴

Pionjärarbetena inom väljarforskningen identifierade två centrala kausala mekanismer som länkar individer till politiska partier på mikronivån. Dessa mekanismer är alltså ständigt närvarande i de flesta förklaringsmodeller av politiskt beteende. Dessa båda kausala mekanismer är rationalitet och socialisation (Franklin 2004). Båda mekanismerna måste vara närvarande för att sociala skiljelinjer skall kunna växa sig betydelsefulla.

Närvaron av rationalitet och socialisation i förklaringsmodellerna kan exemplifieras med hjälp av forskningslitteraturen, närmare bestämt med hjälp av de kriterier som måste uppfyllas för att en social skillnad skall kunna omsättas i en politisk skiljelinje (Bartolino & Mair 1990; Aardal 1994; Denver 2003:20). Det måste till en början finnas en initial social differentiering så att konsekvenser av förd politik är materiellt eller symboliskt olika för olika socialt urskiljbara grupper. Utifrån den värdeallokering som bedriven politik alltid medför måste man lätt kunna identifiera vinnare och förlorare. Det måste också föreligga grundförutsättningar för långvarigt verkande politisk socialisation – företrädesvis genom ett "smittande" av värderingar och preferenser från generation till generation. Tillfälliga dagspolitiska meningsmotsättningar mellan grupper kan inte föda nya sociala skiljelinjer. Det är ju ingen mening att organisera flyktiga grupper kring flyktiga intressen. Som en konsekvens av detta bör också föreligga goda förutsättningar för fysisk och social närhet mellan de människor som tillhör samma sociala grupp. Det möjliggör nödvändiga inomgruppskontakter mellan personer ur samma sociala kategori – täta sociala kontakter som möjliggör ett "vi" och ett "dom", dvs ett utvecklande av gruppidentiteter.⁵

Varför minskar de statistiska sambanden mellan social grupptillhörighet och partival? Varför är sannolikheten att rösta på ett visst parti större i vissa grupper av befolkningen än i andra? De överlagrade förklaringsperspektiven är många och dess relationer svåra att reda ut. Svaret ligger förstås i politiska processer och i det ofta komplicerade spelet mellan sociala och politiska processer. De sociala processerna har med genomgripande samhällsförändringar att göra, som förändrar förutsättningar och ackumulerade erfarenheter hos sociala grupper av medborgare. De politiska processerna handlar om hur politiska entreprenörer (partier, organisationer) väljer att politisera sociala skiljelinjer.

Två utvecklingslinjer i moderna västerländska industrisamhällen som tenderar att återkomma i de flesta förklaringar är modernisering och individualisering. De tycks vara ett slags minsta gemensamma nämnare i de många svepande makrosociologiska teorier om samhällsförändring (Bell 1973; för en översikt, se Kaase & Newton 1995; Inglehart 1997). Modernisering och individualisering och har under lång tid utövat ett starkt förändringstryck på relationen mellan sociala grupper och politiska partier.

3) För de väljarforskare som analyserat aggregerad valstatistik var de starka sambanden mellan sociala karaktäristika och partival förstas inte lika överraskande (Tingsten 1937). För en sentida beskrivning av den s.k. Columbiaskolans forskningsprogram, se Smith (2001). En genomgripande och detaljerad svensk analys som tar utgångspunkt i den sociologiska modellen är Holmberg (1981:kap.13).

4) Förklaringarna till sambanden mellan sociala grupptillhörighet och partival blir inte helt kompletta förrän partier och intresseorganisationer tas med i analysen. För att sociala skiljelinjer skall växa sig betydelsefulla är en politisering med aktiva politiska aktörer en nödvändig förutsättning. Trots att denna medvetenhet varit närvarande i litteraturen under lång tid (Sartori 1969; Przeworski & Sprague 1986) genomförs fortfarande alltför få analyser som tar hänsyn till politiska partiernas göranden och låtanden. En komplett analys måste kunna lyfta sig från renodlat individuella förklaringsvariabler och koncentrera sig till de sociala och psykologiska länkningarna mellan partier och olika befolkningsgrupper.

5) En viktig slutsats i sammanhanget är att det kan förväntas ta lång tid för intressekonflikter att organiseras och struktureras. Att finna och identifiera gemensamma grupptressen kräver stor samordning och organisering, vilket i sin tur kräver stabilitet. Och grupptresserna behöver slå rot i socialt distinkta kategorier så till den grad att intergenerationsöverföring av dessa värderingar och intressen kan uppstå och så att sociala skiljelinjer kan börja reproducera sig själva. Därför är det inte särskilt underligt att den mest inflytelserika teorin om uppkomsten av samband mellan socio-ekonomiska grupper och partival blev en historisk-sociologisk modell. Vi tänker förstas på Martin Lipsets och Stein Rokkans inflytelserika sociala skiljelinjemodell, the social cleavage model. Deras inledningskapitel i *Party Systems and Voter Alignments* är en av de moderna samhällsvetenskapens 64 mest betydelsefulla boksidor (Lipset & Rokkan 1967).

Den teknikutveckling och effektivisering som moderniseringen fört med sig innebär ett växande behov av arbetsdelning och specialisering både inom produktions- och tjänstesektorer. Då ökar behovet av utbildad arbetskraft. Kognitiv mobilisering medför att individers sociala grupptillhörighet inte längre är beständig livet ut. Allt fler företar klassresor och den sociala mobiliteten ökar. Karriäryrken blir vanliga. Valfärdsstatsprojekten skapar ökade livschanser för individer i kraft av en allmän, generell välståndshöjning. Den ökade föränderligheten och variationsrikedomen innebär en atomisering av social struktur, det vill säga det skapas fler mellanpositioner som inte låter sig ordnas i sociala hierarkier. Antalet kombinationer av sociala karakteristika, konsumtionsvanor och livsstilar ökar. Individer kan samtidigt tillhöra många olika sociala grupperingar och oscillerar mellan dem. Individers utbytbarhet minskar. Allt fler specialiserar sig genom långa utbildningar och unika karriärval. Individen blir sin egen logotyp. Individuella meriter spelar större roll än grupptillhörighet (Clark & Lipset 2000:82-90).

Vi känner alla till några av de främsta uttrycken för allt mer framskriden modernisering och individualisering: sekularisering, sjunkande auktoritetstro, minskad grupp-, parti- och klassidentifikation. Väljarna blir rörligare och byter oftare parti. Allt fler kombinationer av omtyckta partier och åsikter i sakfrågor återfinns bland väljarna. Vi ser en långsam värderingsförskjutning från materialistiska till postmaterialistiska värderingar. Väljarna förmodas rösta mer på basis av individuella rationella överväganden och egna politiska bedömningar än på basis av gruppidentitet.

Alla nya framväxande sociala skiljelinjer måste kunna bjuda de starka moderniserings- och individualiseringsprocesserna hårt motstånd för att framgångsrikt kunna länka individer och grupper till nya ideologiska strömningar, partier eller organisationer. På grund av ökad föränderlighet och på grund av att medborgarnas politiska socialisation numera är en livslång process snarare än begränsad till unga år kommer 2000-talets sociala och politiska skiljelinjer förmodligen vara mer tillfälliga än de skiljelinjer som framsprungit ur de nationella och industriella revolutionerna. Men det kan vi inte säkert veta.

Klass och partival

Sambandet mellan klass och röstning tillhör det kanske mest studerade inom väljarbeteendeforskningen. Pionjärarbetena när det gäller nationella väljarstudier av klassröstning härrör främst från länder där klassröstningen varit som mest utbredd, i de skandinaviska länderna och Storbritannien (Särilvik 1966; Valen & Katz 1967; Särilvik 1970).

De nationella studierna av klassröstning har under åren följts upp av åtskilliga länderjämförande studier (Alford 1963; Goul Andersen 1989; Franklin, Mackie & Valen 1992; Nieuwebeerta 1995; Evans 1999; Clark & Lipset 2000; Goul Andersen & Borre 2003). Huvudfrågeställningarna i de internationella studierna har handlat om att a) förklara variationer i nivån på klassröstningen mellan länder och b) att förklara varför klassröstningen minskar i industrialiserade västdemokratierna under efterkrigstiden. Mer sentida internationell diskurs har,

fram tills alldeles nyligen, handlat om c) frågan om huruvida klassröstningen och klasspolitiken är död eller har brutit samman. Allt fler betraktar dock sådana diskussioner som en återvändsgränd. En mer konstruktiv och framåtriktande problematik rör d) hur klassröstningen förändrar karaktär i övergången till en postmodern era. För att undvika det historiskt belastade och hopplöst (?) omoderna begreppet klass prövar politiska sociologer att använda nya termer för att beskriva ojämlikheter mellan samhällsgrupper: *sociala hierarkier* eller det kanske än mer neutrala *social stratifiering* (Clark & Lipset 2000:79).

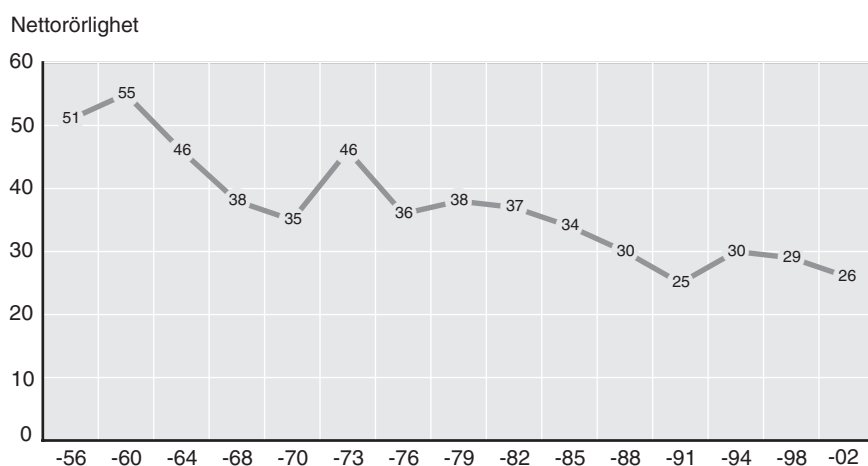
Den minskade klassröstningen är numera etablerad sanning, även om striden om minskningens storlek, betydelse och konsekvenser alltjämt rasar. Sambandet mellan klasstillhörighet och partival minskar mest i just de länder som historiskt har haft den starkaste klassröstningen, det vill säga i de skandinaviska länderna och i Storbritannien (Nieuwebeerta 1995). Det är endast i USA man kunnat observera ökande klassröstning, men här handlar det om en mycket liten ökning från en tidigare närmast obefintligt låg nivå (Hout, Manza & Brooks 1999).

Styrkan på klassröstningen i ett land har i första hand med graden av politisering av klasskiljelinjen att göra. I en del länder, som Sverige, har konkurrerande skiljelinjer (stad-landsbygd eller religion) inte blivit föremål för politisk organisering i samma utsträckning. Konflikten mellan arbete och kapital och klassojämlikheterna har utan nämnvärd konkurrens kunnat strukturera svenskt politiskt liv under 1900-talet (Särilvik 1965; Lipset & Rokkan 1967).

Den mest genomarbetade svenska analysen av varför sambandet mellan klass och partival minskar är Maria Oskarsons *Klassröstning i Sverige. Lojalitet, rationalitet eller bara slentrian* (1994). Inte mindre än fem kompletterande förklaringar till den minskande klassröstningen prövas. Och de täcker väl in de förklaringsperspektiv som är närvarande i den internationella forskningslitteraturen. Klassröstningen har minskat därför att a) samhällets sociala struktur har förändrats, b) Sverige utvecklas mot ett postindustriellt samhälle, c) allt färre väljare identifierar sig med sin klass, d) allt färre väljare är klassmedvetna, och e) de politiska partierna uppfattas i minskande utsträckning som klasspartier. I korthet finner Oskarson ett klart empiriskt stöd för de fyra förstnämnda förklaringarna, men inte lika tydligt för den sistnämnda. Andelen klassröstare enligt Maria Oskarsons definition minskade i Sverige från 70 procent 1968 till 57 procent 1988. I första hand beror minskningen på att andelen rationella klassröstare minskat (1994:223).⁶

6) Med rationella klassröstare avser Maria Oskarson de väljare som identifierar sig med den klass hon objektivt tillhör och är klassmedveten i så motto att hennes åsikter i klassrelaterade sakfrågor ligger i linje med klassidentifikationen. Med lojala klassröstare avses väljare som identifierar sig med den klass hon objektivt tillhör, men klassidentifikationen har inget samband med vad hon tycker i klassrelaterade sakfrågor. En slentrianklassröstare röstar "med" sin klass utan att objektivt tillhöra klassen. Andelen rationella klassröstare minskade från 36 till 22 procent mellan 1968 och 1988, andelen lojala klassröstare från 19 till 16 och andelen slentrianklassröstare ökade från 15 till 19 procent.

Figur 7. Alford's klassröstningsindex 1956–2002 (AI)

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningarna 1956–2002. De är oviktade, vilket innebär att klassröstningen överskattas eftersom andelen socialdemokrater tenderar att överskattas i valundersökningarna. Sociologen Robert Alford's klassröstningsindex (1962) är det i särklass flitigast använda måttet på klassröstning i jämförelser över tid och mellan länder (se t.ex. Nieuwbeerta 1995). Trots hård kritik genom åren (se bl.a. Heath, Jowell & Curtice 1985; Oskarson 1988) är styrkan i Alford's index dess enkelhet: indexet (AI) representerar procentdifferensen mellan andelen röstande på socialistiska partier i arbetarklassen och motsvarande andel i medelklassen. (Som socialistiska partier räknas vänsterpartiet och socialdemokraterna). De många teoretiska och statistiska invändningar som kan anföras emot användandet av Alford's index uppväger inte det faktum att indexet effektivt sammanfattar utvecklingen av klassröstningen över tid – och detta resultat förändras inte heller av vilka metoder som används. Klassindelningen bygger på objektiv yrkeskodning, men den har inte varit exakt densamma genom hela perioden. Industriarbetare och övriga arbetare förs till arbetarklass, medan tjänstemän, företagare och jordbrukare förs till medelklass. Studerande ingår inte i analysen.

Valundersökningen 2002 låter oss bygga vidare på tidsserierna över utvecklingen av klassröstningen i Sverige. Vi har redan kunnat konstaterat att sambandet mellan klassstillhörighet och partival försvagats ordentligt under de senaste femtio åren. Men det finns fler sätt att illustrera utvecklingen av den svenska klassröstningen (se figur 7). Enligt det klassiska Alford's index var klassröstningen som starkast i 1960 års val (AI=55), minskade dramatiskt under 1960-talet (AI=35), återhämtade sig tillfälligt i 1973 års val (AI=46). I 2002 års val röstade 66 procent av arbetarklassen och 40 procent av medelklassen på socialistiska partier (AI=26).⁷

Frågan är om vi kan förvänta oss sjunkande klassröstning även i framtiden? Svaret beror på i vad mån klassröstningen alltså reproduceras i yngre framväxande generationer eller om detta röstningsbeteende tillhör de försvinnande generationerna. I tabell 8 redovisas en kohortanalys där utvecklingen av sambandet mellan klass och partival kan spåras i olika generationer. Den äldsta kohorten är född åren 1876–1890 och den yngsta åren 1981–1990.

Våra kohortanalyser bekräftar vad vi vet från tidigare analyser av klassröstningens utveckling i olika generationer (Holmberg 1981:307; Oskarson 1994). Vid varje

Tabell 8. Sambandet mellan klass och partival (Cramers V) i olika generationer 1956–2002

Födelseår/ Kohort	1956	-60	-64	-68	-70	-73	-76	-79	-82	-85	-88	-91	-94	-98	2002	För- ändr. /år	För- ändr. /10 år
1981–1990															.67		
1971–1980												.36	.17	.26	.28	–0,003	–0,03
1961–1970								.27	.33	.24	.25	.30	.30	.41	.33	0,004	+0,04
1951–1960						.33	.28	.25	.35	.31	.32	.29	.31	.27	.14	–0,003	–0,03
1941–1950			.46	.30	.34	.31	.35	.40	.27	.32	.31	.31	.31	.24	.34	–0,002	–0,02
1931–1940	.42	.48	.51	.40	.34	.49	.42	.41	.47	.44	.41	.35	.40	.37	.36	–0,002	–0,02
1921–1930	.43	.55	.43	.42	.46	.39	.40	.44	.50	.45	.42	.44	.49	.48	.42	–0,000	–0,00
1911–1920	.68	.58	.50	.42	.48	.52	.44	.50	.44	.49	.48	.46	.53	.69		–0,000	–0,00
1901–1910	.59	.59	.46	.49	.54	.57	.56	.59	.52	.48	.54					–0,001	–0,01
1891–1900	.52	.63	.53	.45	.45	.66	.68	.83								0,010	+0,10
1876–1890	.38	.49	.61	.58	.67											0,019	+0,19

Kommentar: Motsvarande kohortanalyser kan också genomföras med hjälp av Alford's klassiska klassröstningsindex. En sådan analys når samma huvudresultat. Korrelationen mellan Cramers V-måttet och Alford's index är $r=.99$. Förändringsmåttet i kolumnerna längst till höger är lutningskoefficienter som visar den genomsnittliga förändringen av sambandets styrka per år respektive sett över tio år.

riksdagsval under perioden 1956–2002 har sambandet mellan klass och röstning varit betydligt starkare bland äldre än bland yngre väljare. Men inom varje generation finns endast en svag nedåtgående trend i klassröstningens styrka. Huvudanledningen till klassröstningens minskning i Sverige är helt enkelt att äldre generationer successivt ersätts med yngre. Det är en förklaring till att klassröstningen eroderar så långsamt. Det tar 60–70 år för en generation att välja sig igenom ett liv som röstberättigad.

Om det pågår någon omfattande reproduktion av klassröstning i yngre väljargrupper syns det i varje fall inte i det material vi har tillgång till. Klassröstningens framtida styrka kommer därför att avgöras av i första hand demografiska förändringar av väljarkårens ålderssammansättning. Beroende på hur snabbt äldre generationer ersätts av yngre kommer den fortsatta erosionen av den gamla klasskonflikten att gå olika snabbt. Under förutsättning att de stora 40-talskohorterna inte förändrar sitt röstningsbeteende radikalt när de blir pensionärer, vilket vore högst osannolikt, kommer det statistiska sambandet mellan klasstillhörighet och partival sannolikt vara oförändrad i kommande val, åtminstone något årtionde till.

7) Av olika skäl skulle man kunna förvänta sig att nivån på klassröstningen skulle vara lägre när det gäller röstning i kommun- och landstings/regionval. Beroende på den höga andelen röstdelning och skilda lokala förutsättningar – partiernas styrkeförhållanden, partikoalitioner, lokala partier, ansvarsförhållanden – är det inte otänkbart att klassröstningen skulle vara svagare på lokal och regional politisk nivå i Sverige. Det finns helt enkelt fler rationella skäl att frångå en typisk klassröstning i lokala val. Men så är det inte. Klassröstningen uppmätt med Alford's index var 2002 inte signifikant lägre när det gäller röstning i kommunval (AI=25) eller landstingsval (AI=25).

8) Den åttaställiga yrkesgruppsindelning som använts i valundersökningarna sedan 1976 utvecklades av Olof Petersson (Petersson 1978) och bygger ursprungligen på en detaljerad yrkesgruppskod som utarbetades av Bo Särilvik till 1968 års valundersökning. Peterssons yrkesgruppsindelning är mycket lik den sju-gradiga indelning som under de senaste 20 åren varit mest gångbar i internationell forskning, John Goldthorpes s.k. differentierade klassschema (Goldthorpe, Llewellyn & Payne 1980). För detaljer om vilka yrkesgrupper som ingår i de olika kategorierna, se t.ex. Oskarson (1988).

Yrke och partival

Insikten om att klasstrukturen är alltför komplicerad för att rymmas i kategorierna arbetarklass och medelklass är gammal. Med dikotoma indelningar i medelklass och arbetarklass kommer vi inte längre än att konstatera en tydlig minskning av klassröstningen i Sverige under perioden 1956–2002. Indelningen är alltför grov för att det skall vara meningsfullt att fördjupa analysen.

Nästa naturliga steg i analysen är att undersöka parti-valet i olika yrkesgrupper. I tabell 9 använder vi Valundersökningarnas utvidgade åttaställiga yrkesgruppsindelning för att nyansera analysen av svensk klassröstning.⁸

Resultaten visar att det alltjämt råder stora skillnader i röstningsbeteende mellan olika yrkesgruppskategorier. Röstningsmönstren är välkända sedan länge. Moderaterna har starkast stöd bland småföretagare och högre tjänstemän (36 respektive 21 procent), folkpartiet bland högre tjänstemän (27 procent), centerpartiet bland jordbrukare (49 procent). Vänsterpartiet och miljöpartiet står starkast bland studerande (19 respektive 16 procent).

Socialdemokratiska arbetarpartiet gör fortfarande skäl för sitt namn med en klar majoritetsställning bland industriarbetare och övriga arbetare 2002 (56 respektive 54 procent). Men den långa trenden är att allt färre arbetare röstar på socialdemokraterna. Historiskt har förlusterna bland de allt färre arbetarna kunnat kompenseras genom framgångar i andra växande grupper, framför allt lägre tjänstemän och mellantjänstemän (se tabell A.11). Sett till sammansättningen av s-väljarna är socialdemokraterna dock inte längre ett arbetarparti i traditionell mening: I 2002 års riksdagsval bestod gruppen s-väljare av fler tjänstemän (49 procent) än arbetare (42 procent).

Den största dramatiken på kort sikt har ägt rum i yrkeskategorin högre tjänstemän. Det är i den gruppen folkpartiet vann flest väljare mellan 1998 och 2002. Andelen fp-väljare ökade från 7 till 27 procent (se tabell A.11). Även bland småföretagare gjorde fp en historisk inbrytning (19 procent), och tillfogade moderaterna stora förluster i en av deras traditionella kärngrupper.

Studerande utgör en växande grupp som inte kan klassificeras i traditionella yrkeskategorier, och ingår oftast inte heller i analyser av klassröstning. Vänsterpartiet och miljöpartiet är idag kraftigt överrepresenterade bland

Tabell 9. Yrkesgrupp och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

%	Yrkesgrupp	Partival 2002									S:a procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr					
11	Industriarbetare	12	56	5	5	5	7	7	3	100	185	2	32	
21	Övriga arbetare	11	54	6	10	7	5	5	2	100	389	2	26	
10	Lägre tjänstemän	8	47	3	13	10	11	5	3	100	194	2	16	
25	Mellan tjänstemän	8	37	5	17	12	12	8	1	100	524	2	11	
17	Högre tjänstemän	5	25	6	27	21	10	5	1	100	349	2	9	
6	Småföretagare	3	16	9	19	36	6	8	3	100	113	3	24	
2	Jordbrukare	3	16	49	0	8	24	0	0	100	37	0	11	
8	Studerande	19	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2	25	

Kommentar: Resultaten omfattar även personer som ej förvärvsarbetar. Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. Siffrorna för andelen icke-röstare har uppjusterats för att bättre återspegla valdeltagandet i de olika grupperna.

Tabell 10. Familjeklass och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

%	Yrkesgrupp	Partival 2002								S:a procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
11	Industriarbetare	12	56	5	5	5	7	7	3	100	185	2	32
48	Arbetarfamilj	13	55	4	10	4	6	6	2	100	862	2	26
28	Tjänstemannafamilj	6	36	4	19	15	13	6	1	100	553	2	11
13	Högre tjm/akademikerfam.	8	15	3	30	25	10	8	1	100	266	2	9
3	Jordbrukarfamilj	2	13	53	2	5	25	0	0	100	55	0	14
8	Egen företagare	2	17	11	18	33	11	7	1	100	157	2	16

=100

Kommentar: Frågan lyder "Om du skulle beskriva Din nuvarande familj, dvs. det hushåll du tillhör, vilket av följande kategorier anser Du då stämmer bäst?". Endast fyra procent av respondenterna svarade "Vet inte".

studerande. Tillbakagången för moderaterna i gruppen studerande mellan 1998 och 2002 är här särskilt anmärkningsvärd (-17 procentenheter).⁹

Nu kan ju sambandet mellan klasstillhörighet och partival finnas kvar på 2000-talet utan att det fördenskull har samma mening som på 1950-talet. Denna förklaring innebär att det skulle finnas en slentrianmässig eftersläpning av de röstningsmönster som existerar från den tiden klassröstningen fortfarande var mer genuin (jfr Oskarson 1994).

I vad mån identifierar sig dagens svenska väljare med en särskild klass? Hur många identifierar sig med arbetarklass och medelklass? Många av de traditionella frågeinstrumenten för att mäta klassidentifikation orsakar numera så starka negativa reaktioner från respondenter att det inte är möjligt att använda dem (vilket ju i sig är en indikator på klassröstningens försvagning). Mycket talar för att det just är användandet av klassbegreppet som uppfattas som överspelat. Men än så länge fungerar det bra att fråga efter respondenternas subjektiva familjetillhörighet (se tabell 10).

Närmare hälften (48 procent) av väljarna uppger att "arbetarfamilj" är den kategori som bäst stämmer in på deras nuvarande familj. Siffran är anmärkningsvärt hög med tanke på att endast en knapp tredjedel (32 procent) kan klassificeras som arbetare med mer objektiva mått på arbetartillhörighet (jfr tabell 9). En intressant förklaring till denna avvikelse kan vara att personer från familjer med multipel familjetillhörighet ändå aktivt väljer att klassificera sin familj som en arbetarfamilj trots att någon i familjen är tjänsteman eller företagare. I så fall handlar det om en slags historisk eftersläpning av arbetaridentifikationen.¹⁰

Sambandet mellan subjektiv familjetillhörighet och partival bekräftar en stereotyp bild av yrkesgruppröstande som framkom i den tidigare analysen. Arbetarfamiljer tenderar att stödja vänsterpartiet och socialdemokraterna,

egenföretagare moderaterna, jordbrukare centerpartiet och kristdemokraterna. Bland akademiker är röstning på folkpartiet och miljöpartiet vanligare än i andra yrkesgrupper.

Gruppidentifikation, gruppintresse, egenintresse är inga lättoperationaliserade begrepp. Icke desto mindre är det nödvändigt att försöka närma sig operationella indikatorer om någon empirisk prövning av orsakerna till sambandet mellan yrkesgrupptillhörighet och partival skall kunna komma till stånd.

I vilken utsträckning förekommer egentligen gruppintresse i väljarnas överväganden när de går och röstar? Vår enda möjlighet att i det här sammanhanget närma oss denna frågeställning är att lyssna till väljarnas egna motiveringar till partivalet. Endast 14 procent av väljarna 2002 tyckte att yrkesgruppsintresse var ett av de viktigaste skälen till varför de röstade som de gjorde. Utökar vi gruppen subjektiva yrkesgruppsröstare till att inkludera både svarsalternativen "ett av de viktigaste skälen" och "mycket viktigt skäl" är andelen högre, 46 procent. Så många instämde i ett färdigformulerat påstående om att "partiets politik brukar vara till fördel för den yrkegrupp jag tillhör". Närmare än så kommer vi inte om vi vill fånga in människors yrkesgruppsintresse i 2002 års valundersökning. I tabell 11 har vi undersökt i vilken utsträckning klassröstandet är starkare bland personer som motiverar partivalet med att det gynnar det egna gruppintresset. Så borde det nämligen vara enligt våra teorier om gruppöstning.

Analysen kan betraktas som ett slags diagnostiskt test på i vad mån klassröstning fortfarande grundar sig på en gruppintresse. Klassröstningen – i betydelsen att arbetare i större utsträckning röstar på v+s än vad tjänstemän, småföretagare och jordbrukare gör – bör i så fall vara mer utpräglad bland personer som hänvisar till yrkesgruppsintresse.

Resultaten i tabell 11 visar tydligt att det alltjämt finns kraft i svensk klassröstning. Grundsambandet mellan yrke och partival handlar inte bara om kvardröjande skillnader mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Industriarbetare som hänvisar till gruppintresset röstar i betydligt större utsträckning på vänsterpartier (v+s=84 procent) än industriarbetare som inte hänvisar till gruppintresse (v+s=52 procent). Mönstret går igen bland övriga arbetare (80 mot 53 procent), bland lägre tjänstemän (68 mot 43 procent), och i någon mån även bland mellan tjänstemän

9) Det fanns emellertid varsel om svåra förluster för m bland unga väljare redan före valet: SCBs Partisympatiundersökningar visade t.ex. att moderaterna minskade kraftigt bland de förstagångsväljarna under de sista 18 månaderna före 2002 års riksdagsval (SCB PSU).

10) Intressant nog är avvikelserna mellan objektiv yrkesgruppsstillhörighet (industriarbetare/övriga arbetare) och subjektiv arbetarklassidentifikation (arbetarfamilj) som störst i yngre åldersgrupper och som minst i äldre åldersgrupper. Det indikerar att det handlar om en slags eftersläpande arbetarklassidentifikation – bland yngre är det fler som inte är arbetare som ändå väljer att klassificera sin nuvarande familj som en arbetarklassfamilj.

Tabell 11. Yrkesgrupp och partival 2002, nedbrutet på väljare som uppgett yrkesgruppintresse som viktigt skäl för partivalet (procent, sambandsmått)

Yrkesgrupp x Skäl för partival	Partival 2002								Summa procent	Antal personer
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr		
Industriarbetare										
Ej yrkesgruppintresse	9	43	11	7	7	11	13	0	100	46
Yrkesgruppintresse	11	73	3	4	5	0	1	3	100	92
Övriga arbetare										
Ej yrkesgruppintresse	12	41	7	14	12	6	7	1	100	118
Yrkesgruppintresse	12	68	5	4	3	4	3	1	100	160
Lägre tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	8	35	2	21	6	18	5	5	100	62
Yrkesgruppintresse	5	63	1	8	11	9	3	0	100	79
Mellan tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	9	34	6	16	12	13	9	1	100	234
Yrkesgruppintresse	8	47	3	15	11	13	3	1	100	157
Högre tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	5	26	7	27	28	10	7	0	100	193
Yrkesgruppintresse	6	22	6	31	28	7	0	0	100	78
Småföretagare										
Ej yrkesgruppintresse	3	26	3	18	18	8	21	3	100	38
Yrkesgruppintresse	6	13	11	11	49	4	2	4	100	53
Jordbrukare										
Ej yrkesgruppintresse	0	46	23	0	8	23	0	0	100	13
Yrkesgruppintresse	0	0	70	0	9	22	0	0	100	23
Studerande										
Ej yrkesgruppintresse	24	32	4	16	7	4	13	0	100	70
Yrkesgruppintresse	17	26	6	17	11	11	12	0	100	35

Kommentar: För operationaliseringar av yrkesgruppintresse, se brödtexten.

(56 mot 43). Hela detta samband uppstår på grund av skillnader i röstning på socialdemokraterna. Effekter av gruppintresse på partivalet är betydligt större för socialdemokratiskt röstande än för vänsterpartistiskt.

Intressant nog finns inga skillnader i gruppen högre tjänstemän. Gruppintresserade högre tjänstemän – som det inte finns särskilt många av – röstar likadant som icke-gruppintresserade. Resultaten kan tolkas på två sätt: antingen finns ingen kraft i det gemensamma gruppintresset bland högre tjänstemän eller så är det inget parti som tydligt har kunnat göra de högre tjänstemännens intressen till sina i någon nämnvärd utsträckning. Bland småföretagare är politiseringen emellertid högre. Gruppintressemotiverande småföretagare röstar i större utsträckning på moderaterna (49 procent) än de småföretagare som inte motiverar partivalet med att ”partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör” (18 procent). I den lilla gruppen jordbrukare finner vi också stöd för vår hypotes: gruppintresserade jordbrukare stödjer i större utsträckning centerpartiet (70 procent) än icke-gruppintresserade jordbrukare (23 procent).

I denna analys ser vi alltså tydligt de kvardröjande konturerna av 1950-talets klassamhälle i tjugohundratalets väljarbeteende – trots att nästan hela befolkningen bytts ut under perioden. Socialdemokraterna tenderar att representera i första hand arbetares, men även lägre- och medeltjänstemäns intressen. Moderaterna representerar småföretagarna och centerpartiet jordbrukarna. Men några andra tydliga effekter av samspelet mellan gruppintresse och yrkesgruppstillhörighet på partivalet kan inte konstateras.

Fackföreningstillhörighet

Trots minskande klassidentifikation och klassrelaterad politik finns alltså starka organisationer som har till uppgift att driva arbetstagarnas intressen – fackföreningarna. Organisationerna har dessutom vuxit sig starkare över tid i så motto att allt fler arbetsföra blivit fackanslutna i Sverige (se tabell A.5). Det minskande sambandet mellan fackföreningsmedlemskap och partival under perioden 1956–2002 reflekterar i allt väsentligt de långsamt försvagade yrkesgruppskillnader i röstning vi sett från tidigare analyser. En klar majoritet av LO-anslutna röstade på socialdemokraterna i 2002 års val (58 procent). Motsvarande andel bland tjänstemännen i TCO är 41 procent och bland akademikerna i SACO 24 procent. Stödet för socialdemokraterna har minskat i LO-leden under det senaste halvseklert, från 80 procent 1956 till 58 procent 2002, med riksdagsvalet 1991 som det riktiga bottenappet (53 procent).

Bland SACO-medlemmarna tangerar folkpartiet sitt tidigare rekord från valet 1985 och är det största partiet i den gruppen (29 procent). Bland icke fackanslutna förvärvsarbetande röstar var fjärde väljare på moderaterna (27 procent).

Sektorstillhörighet

Sektorstillhörighet är en av de första kandidaterna till alternativ social stratifiering vid sidan av klasstillhörighet. En expanderande offentlig sektor är resultatet av en allt ambitiösare välfärdsstat. Anställningssektor skulle, menade *public choice*-skolans företrädare, ha direkta effekter på partivalet eftersom offentliganställda i allt större utsträckning

Tabell 12. Facklig tillhörighet och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

Facktillhörighet	Partival 2002									S:a procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr					
LO	12	58	5	9	5	4	5	2	100	519	2	29	
TCO	10	41	5	14	10	10	8	2	100	470	2	9	
SACO	9	24	6	29	14	9	9	0	100	180	2	7	
Ej ansluten	5	20	4	25	27	13	6	0	100	265	2	21	

Kommentar: I analysen ingår endast förvävsarbetande.

skulle rösta på partier som vill slå vakt om och expandera offentliga välfärdslösningar, det vill säga vänsterpartier. Hypotesen om sektorsröstning var född (Zetterberg 1985; Goul Andersen 1989; Kitschelt 1994). Men något starkt empiriskt stöd har den inte åtnjutit i Sverige (Holmberg & Gilljam 1987:191-198; Oskarson 1988).

Sektorsröstningen har ökat något i Sverige (jfr tabell 7). Men ökningen ligger tjugo år tillbaka i tiden och sambandets styrka är inte i närheten av yrkesgruppsröstningen. Bland offentliganställda är stödet för vänsterpartiet och socialdemokraterna 55 procent. Motsvarande andel bland anställda i privat sektor är 44 procent. Moderaterna har dubbla röstandelen bland privatanställda (16 procent) än bland offentliganställda (8 procent).

En mer finfördelad uppdelning av gruppen offentliganställda visar små skillnader i röstningsbeteende. Bland anställda i landstingskommunal sektor tenderar socialdemokraterna att vara något underrepresenterade (32 procent), medan folkpartiet och miljöpartiet är något överre-

presenterade (24 procent) i förhållande till andra kategorier offentliganställda. Skillnaderna representerar i allt väsentligt att de olika sektorerna skiljer sig något åt vad gäller sammansättning av yrkesgrupper.

En kombinerad trevariabelanalys med yrkes- och sektorstillhörighet bidrar därför endast marginellt till att ytterligare förklara partivalet. Sektorstillhörighet tycks i första hand vara viktigt för att förklara röstning på vänsterpartiet och moderaterna. När det gäller att predicera röstning på vänsterpartiet och moderaterna har anställningssektor dock signifikanta oberoende direkteffekter. Offentliganställda tenderar att i större utsträckning rösta på vänsterpartiet alldeles oavsett yrkestillhörighet. Privatanställdas tendens till moderat röstande är som starkast i gruppen mellan och högre tjänstemän. När det gäller andra partier är röststödet ungefär lika starkt mellan offentliganställda och privatanställda inom respektive yrkesgrupp.

Tabell 13. Yrke, sektor och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

	Sektor	Partival 2002									Summa procent	Antal personer	Andel blankt
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
4 kategorier	Statlig tjänst	10	40	7	17	10	10	3	3	100	210	3	
	Kommunal tjänst	13	46	5	12	7	8	7	2	100	456	2	
	Landstingskommunal	11	32	2	24	10	10	10	1	100	101	3	
	Privat tjänst	7	37	7	17	16	9	6	1	100	1 124	2	
2 kategorier	Offentlig sektor	12	43	5	15	8	9	6	2	100	767	2	
	Privat sektor	7	37	7	17	16	9	6	1	100	1 124	2	
Yrkesgrupp													
Industriarbetare	Offentlig sektor	18	53	17	0	6	6	0	0	100	17	0	
	Privat sektor	11	57	4	6	4	7	7	4	100	165	2	
Övriga arbetare	Offentlig sektor	13	56	7	9	5	3	4	3	100	192	2	
	Privat sektor	9	51	5	11	9	8	6	1	100	192	2	
Lägre tjänstemän	Offentlig sektor	10	50	1	9	10	9	7	4	100	108	4	
	Privat sektor	6	46	5	19	9	13	2	0	100	83	0	
Mellan tjänstemän	Offentlig sektor	12	38	5	15	8	14	7	1	100	274	2	
	Privat sektor	4	37	5	19	16	11	7	1	100	245	2	
Högre tjänstemän	Offentlig sektor	7	25	8	31	12	8	7	1	100	134	4	
	Privat sektor	4	24	5	25	26	11	5	0	100	219	1	
Studenter	Offentlig sektor	17	47	3	12	7	7	7	0	100	41	2	
	Privat sektor	17	23	4	28	5	5	18	0	100	65	4	

Kommentar: Frågan om sektortillhörighet lyder: "Arbetar/Arbetade Du i statlig, kommunal, landstingskommunal eller privat tjänst?". Frågan ställs även till studenter. Småföretagare och jordbrukare förekommer endast i privat sektor. Andelen icke-röstare i statlig, kommunal, landstingskommunal och privat tjänst var 13, 15, 11 respektive 21 procent. För en liknande analys, se Holmberg (1981:304).

Satsningar på infrastruktur, sjukvård, barnomsorg eller utbildning? Subventioner av jordbruket eller ekonomiskt stöd till industrin? Politik handlar om att göra prioriteringar som ibland systematiskt gynnar vissa samhällssektorer på andra sektorer bekostnad. I den mån de individer som arbetar inom olika samhällssektorer uppfattar partiernas politik som bra eller dåliga för deras egen bransch kan det uppstå ett samband mellan näringssektor/näringsgren och partival. Av resultaten i tabell 14 framgår att det finns ett sådant bivariat samband mellan partivalet och vilken näringssektor eller näringsgren man tillhör.

Bland väljare som arbetar inom de samhällssektorer som har minskat och alltjämt minskar i omfattning – jordbruk- och tillverkningsindustri – är socialdemokraterna och centerpartiet överrepresenterade i förhållande till andra sektorer. Nästan var tredje person anställd inom jordbrukssektorn röstar på centerpartiet. Inom tillverk-

ningsindustrin röstade 51 procent på socialdemokraterna i 2002 års riksdagsval.

Inom de växande service-, utbildnings, forsknings- och tjänstesektorerna är socialdemokraterna svagare och samlar endast en tredjedel av väljarna. Det är i dessa grupper folkpartiet gått fram starkast mellan 1998 och 2002 års val och åtnjuter omkring 20 procents väljarstöd.

Framför allt vänsterpartiet, men även miljöpartiet har klart starkast väljarstöd inom reproduktionssektorn. I anställningskategorin hälsa/sjukvård röstar 14 procent på vänsterpartiet. En trivariat analys där vi inkluderar anställningssektor visar att det är framförallt inom den offentliga sektorn sjukvårdsanställda har en starkare tendens att rösta på v (14 procent). För mp är det dock precis tvärtom – här finns det största stödet bland privatanställda inom hälso- och sjukvårdssektorn (18 procent).

Tabell 14. Näringssektor, näringsgren och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Näringssektor												
Jordbruk	8	29	35	6	6	16	0	0	100	63	2	25
Produktion	7	45	5	14	13	9	5	2	100	427	3	23
Cirkulation	6	45	6	15	16	6	4	2	100	495	2	22
Reproduktion	12	34	4	17	9	12	11	1	100	507	2	13
Förvaltning	6	36	6	19	17	11	4	1	100	299	2	11
Studierande	19	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2	25
Näringsgren												
Jordbruk/livsmedel	5	31	31	11	6	14	2	0	100	64	6	24
Tillverkningsindustri	6	51	8	10	14	7	3	1	100	265	1	23
Byggnadsindustri	9	44	5	13	13	9	5	2	100	142	1	23
Handel/samfärdsel	7	41	4	18	17	7	3	3	100	255	4	19
Service/tjänster	7	34	6	17	17	10	7	2	100	484	3	17
Undervisning/forskning	5	35	7	21	7	15	9	1	100	202	2	11
Hälso/sjukvård	14	41	3	15	9	9	8	1	100	345	2	16

Kommentar: Klassificeringen gäller inom vilken näringssektor och näringsgren en yrkesarbetande arbetar, oavsett klasstillhörighet. Sambandet mellan näringssektor och partival respektive näringsgren och partival är .16 respektive .13 (Cramers V).

Tabell 15. Partival 2002 efter yrkesgrupp och näringssektor (procent)

Yrkesgrupp	Näringssektor	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr			
Industriarbetare	Produktion	12	57	5	5	4	8	6	4	100	194	2
Övriga arbetare	Cirkulation	9	56	6	9	7	6	5	2	100	281	2
	Reproduktion	16	52	3	9	8	4	6	2	100	93	1
Lägre tjänstemän	Cirkulation	3	51	3	23	6	9	3	3	100	35	0
	reproduktion	11	51	1	11	6	11	8	1	100	89	3
Mellan tjänstemän	Förvaltning	7	43	4	13	16	12	1	4	100	75	1
	Produktion	3	50	5	15	14	9	4	1	100	115	3
	Cirkulation	3	41	2	23	18	5	5	3	100	61	2
Högre tjänstemän	Reproduktion	12	29	5	17	10	17	11	1	100	242	2
	Förvaltning	8	43	5	16	11	12	4	1	100	106	2
	Produktion	4	28	3	28	18	14	2	2	100	99	3
Småföretagare	Cirkulation	2	29	5	23	35	3	3	0	100	62	0
	Reproduktion	11	14	5	34	14	9	14	0	100	80	1
	Förvaltning	4	26	9	24	22	10	5	0	100	117	3
Jordbrukare	Produktion	0	15	6	24	41	6	6	3	100	34	3
	Cirkulation	4	19	11	16	36	7	4	3	100	73	3
Studierande	Jordbruk	3	16	50	0	8	24	0	0	100	38	0
	Studierande	18	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2

Kommentar: Kombinationer av yrkesgrupper och näringssektor som inte samlar fler än 30 personer har utelämnats ur tabellen.

Tabell 16. Partival 2002 efter anställningssektor och näringssektor (procent)

Sektor	Näringssektor	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr			
Industriarbetare	Produktion	12	57	5	5	4	8	6	4	100	194	2
Offentlig sektor	Jordbruk	21	50	7	21	0	0	0	0	100	14	7
	Produktion	6	48	10	14	8	11	2	2	100	63	3
	Cirkulation	9	58	7	10	5	2	6	3	100	125	2
	Reproduktion	14	38	4	16	8	11	8	1	100	416	2
	Förvaltning	6	41	8	17	13	8	3	4	100	108	4
	Studerande	17	46	2	12	7	7	7	0	100	41	2
Privat sektor	Jordbruk	4	22	43	2	8	20	0	0	100	49	0
	Produktion	7	45	4	15	13	9	5	2	100	364	2
	Cirkulation	6	41	5	16	20	7	4	2	100	367	2
	Reproduktion	6	18	4	20	15	15	22	0	100	89	1
	Förvaltning	6	33	5	21	19	13	4	0	100	190	1
	Studerande	17	23	5	28	5	5	18	0	100	65	4

Rika och fattiga

Spelar det någon roll för röstningsbeteendet om man har mycket eller litet pengar? Höga inkomster innebär en större ekonomisk trygghet och större individuell välfärd. Det finns också samband mellan inkomst och åsikter i politiska saksfrågor, även om de inte är särskilt starka. Rika medborgare tycker t.ex. något bättre om förslag som att minska den offentliga sektorn, sänka skatterna, minska socialbidragen och mjuka upp arbetsrätten än mindre välbeställda medborgare.

Människors inkomster beror förstås i första hand på vilket yrke och vilken utbildning de har, men även köns-tillhörighet och social bakgrund har betydelse. Sambandet mellan inkomst och partival är därför främst en reflektion av den sociala struktur som leder till att somliga tjänar mer pengar än andra. Om man kontrollerar sambandet mellan inkomst och partival för utbildning och yrkesgrupp så försvinner därför mycket av sambandet, men inte allt.¹¹

Socialdemokraternas röststöd är generellt sett starkast i just de inkomstkikt där det finns flest väljare – bland medelinkomsttagarna (se tabell 17). Andelen röstande på socialdemokraterna har genomgående varit lägre bland personer i de allra högsta och de allra lägsta inkomsterna, men i de grupperna finns heller inte så många väljare att hämta. Det är i den breda medelklassen som fl. est väljare

finns. För ett *catch all*-parti av socialdemokraternas snitt är detta förstås en partistrategisk drömsitt. Sett i backspejeln är det denna position som varit kännetecknande för s – att vara bäst i det bredaste mellaninkomstskiktet (se tabell A.6).

I 2002 års val hade vänsterpartiet sitt starkaste stöd i gruppen med lägst inkomster (13 procent). Moderaterna stod som vanligt starkast i det översta inkomstkiktet, det vill säga bland de femton procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna (28 procent). Men efter valförlusten i 2002 års val är m inte längre ensamt största parti bland de mest välbeställda – en position som moderaterna prenumererat på sedan riksdagsvalet 1979 (jfr tabell A.6).

Flera av riksdagspartierna uppvisar relativt dramatiska inkomstprofiler. Andelen röstande på socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna är klart olika i olika inkomstkikt. I figur 8 har vi på basis av resultaten från 2002 års valundersökning uppskattat det förväntade röststödet för de olika partierna för förvärvsarbetsande svenskar med olika hög taxerad inkomst.¹²

Figuren bekräftar att socialdemokraterna toppar formen i medelinkomstkiktet. I de två största inkomstkategorierna som har taxerad inkomst på omkring 216 000 kr röstar mer än 40 procent på socialdemokraterna. Personer som tjänar mindre än så har en fallande tendens att rösta. Låginkomstgrupper har istället en tendens att stödja framförallt vänsterpartiet och kristdemokraterna men också miljöpartiet. Inkomstgrupper som tjänar mer än 400 000 kronor och uppåt har en växande tendens att rösta på folkpartiet och moderaterna.

Religion och partival

I många av Europas länder finns starka religiösa skiljelinjer som verkar strukturerande på väljarbeteende. Men religionen har inte spelat lika stor roll i modern svensk politisk historia som i många andra länder. Sverige brukar räknas till ett av de mest sekulariserade länderna i världen. Och kyrksamheten avtar. Icke desto mindre är religionens betydelse

11) En argumentation för att inkludera inkomst i analyser av klassröstning finns i (Clark & Lipset 2000).

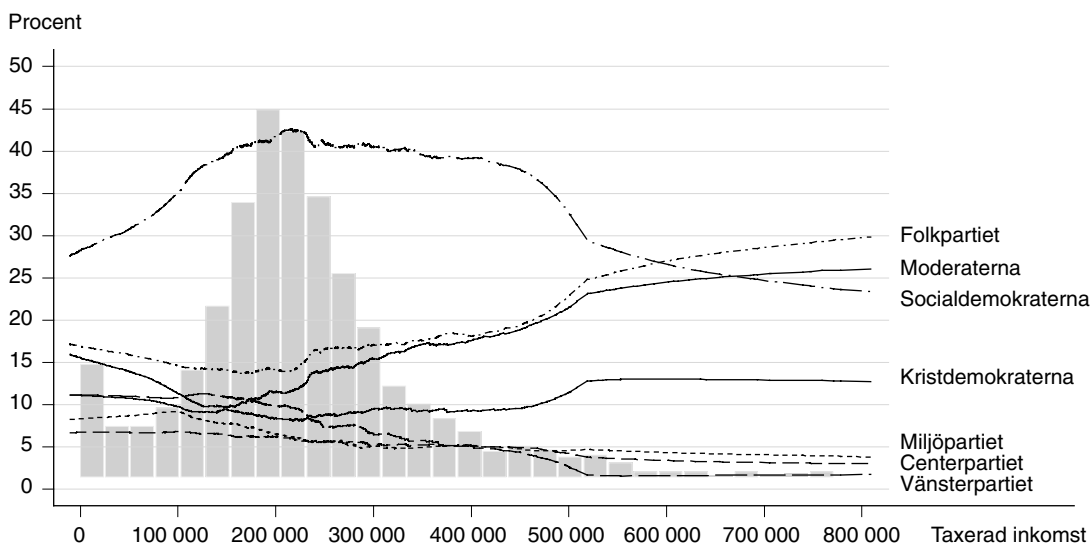
12) Taxerad inkomst säger långt ifrån allt om hur välbärgad en person eller ett hushåll är. Framtida analyser behöver ta större hänsyn till hushållens samlade inkomster, utgifter och materiella tillgångar för att skänka större detaljrikedom åt analyser av social stratifiering. Att använda materiell standard och andra sociala förutsättningar (villaägare, barnfamiljer, trygghet på arbetsmarknaden) för en mer noggrann positionering av medborgare i den sociala hierarkin kan vara en framkomlig väg att förklara partival i det postmoderna informationssamhället. Om de sociala kategorierna spelat ut sin roll kanske vi helt enkelt behöver ha mer kontinuerliga mått på individuell välfärd. Även om fattiga och rika inte längre vill eller förmår hitta varandra socialt för att politiskt organisera gemensamma intressen, är det fortfarande möjligt att föra politik som gynnar eller missgynnar personer med olika position i den sociala hierarkin.

Tabell 17. Egen taxerad inkomst och partival 2002 (procent)

Taxerad inkomst	2002	Partival 2002								S:a procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
		v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
15% lägsta inkomst.	0–61 000	13	30	4	16	12	10	12	2	100	277	3	29
15–35 percentilen	61 000–142 000	9	37	9	13	10	11	9	2	100	375	1	24
35–65 percentilen	142 000–215 000	11	46	6	14	8	8	5	2	100	650	2	21
65–85 percentilen	215 000–291 000	7	44	6	16	13	8	5	1	100	488	2	14
15% högsta inkomst.	291 000+	2	29	3	23	28	10	4	1	100	395	2	10

Kommentar: I analysen ingår samtliga röstande. Uppgifter om egen taxerad inkomst är hämtat från inkomståret 2001. För att underlätta jämförelser över tid har respondenterna grupperats efter percentiler med bestämda intervall som rymmer 15, 20, 30, 20 respektive 15 procent av respondenterna.

Figur 8. Partiernas röststöd bland förvärvsarbetande svenskar med olika taxerad inkomst, 2002 (procent)

Kommentar: I analysen ingår endast förvärvsarbetande (n=1474; 64 procent av de intervjuade). Studenter, arbetslösa och pensionärer är alltså borttagna. Inkomstfördelningen i denna grupp visas som histogram i figuren (medianinkomst=216 000 kr). Uppgifterna om egen taxerad inkomst är hämtade från inkomståret 2001. I gruppen förvärvsarbetare med mycket låg taxerad inkomst ingår personer som av okänd anledning inte hade någon taxerad inkomst under 2002. De är dock för få för att påverka huvudresultaten om partiernas inkomstprofiler.

för partivalet i Sverige relativt stor, grovt räknat två tredjedelar av klasskiljelinjens styrka (jfr tabell 7). Sambandet mellan kyrkobesökande och partival är nästan lika starkt idag som på 1950- och 1960-talet. Vi har ett kristdemokratiskt parti representerat i riksdagen sedan 1991. Och att det finns en religiös politisk skiljelinje märks tydligt när det gäller grundläggande värderingar och inställning till konkreta politiska sakfrågor – som t.ex. alkoholskatter, aborter, tolerans mot homosexualitet och pornografi (Bjereld & Gilljam 1991; Hagevi 1994; Hagevi 2003a). Den kristna traditionalism-dimensionen är en av de starkaste konfliktdimensionerna vid sidan av den dominerande vänster–högerdimensionen (Oscarsson 1998: kapitel 7).

I Sverige har kyrkobesökande medborgare alltid röstat mer borgerligt än de som inte regelbundet besöker någon kyrka (se tabell A.7). Idag gör sig religiositeten gällande genom ett röstande på kristdemokraterna. Enligt

valundersökningen 2002 har kd stärkt sin ställning bland regelbundna kyrkobesökare (se tabell 18). Kristdemokraterna hade ett mycket starkt stöd bland personer som besöker kyrkan minst en gång i månaden (40 procent) – i själva verket den största röstandelen hittills. Stödet för kd är klart större bland frikyrkobesökare (53 procent) än bland statskyrkobesökare (9 procent). Bland regelbundna frikyrkobesökare – kristdemokraternas kärnväljare – röstade sju av tio på kd i 2002 års val.

De minst kyrksamma är vänsterpartiets och socialdemokraternas väljare. Andelen vänsterpartiväljare och socialdemokratiska väljare är störst i gruppen som aldrig besöker kyrkan (13 respektive 43 procent). Bland de väljare som uppger att de inte har någon religiös tro är andelen v-väljare 14 procent.

Stad-land, region och partival

I stor utsträckning är skillnaderna i röstningsmönster mellan stad och landsbygd och mellan norr och söder en reflektion av näringsstruktur och de sociala villkor och erfarenheter som medborgarna lever under. Sammansättningen av befolkningen ser olika ut inom olika regionala områden, och det är därför att förvänta sig skillnader i partiernas röststöd i olika delar av landet. Men det finns också direkta effekter av politisk geografi. Socialdemokraterna har t.ex. ett starkare stöd i Norrland än vad de borde ha givet sammansättningen av befolkningen (Holmberg 2000:91). Kontextuella effekter av social omgivning på politiskt beteende är kända sedan länge och uppträder i många sammanhang (Tingsten 1937; Strömblad 2003).

Konflikter mellan olika regioner eller mellan stad och landsbygd har inte varit lika centrala i Sverige som i många andra länder (Lane & Ersson 1999). Norge är ett bra exempel där centrum-periferi är en etablerad social skiljelinje. Men även om potentiella konflikter inte politiserats i nämnvärd utsträckning i Sverige blir vår stad-landskiljelinje synlig emellanåt, framför allt i samband med folkomröstningarna om EU-medlemskap 1994 och om införande av euron som valuta 2003 (Gilljam & Holmberg 1996). Debatten om det kommunala skatteutjämnningssystemet har blivit alltmer hätsk under senare år. Det finns utan tvekan politisk potential i stad-landdimensionen.

Gamla regionala röstskillnader tenderar att reproduceras framgångsrikt (se tabell 19). Vi kan konstatera mycket små förändringar över tid. Även i 2000-talets första riksdagsval var socialdemokraterna särskilt starka i Norrland, moderaterna i Stockholm och centerpartiet på Gotland. Folkpartifästet Göteborg är fortfarande starkt, men inte längre partiets starkaste. Det är istället Stockholms kommun (19,5 procent).

Den svenska regionala dimensionen visar inga tecken att försvagas. Partiernas regionala spridning, mätt med s.k. variationskoefficienter, har varit oförändrad under de senaste tio åren. Centerpartiet håller kvar positionen som partiet med största spridningen av det regionala röststödet

($vk=0,48$). Socialdemokraterna har det över landets valkretsar mest jämnt fördelade röststödet ($vk=0,11$).

Före det andra världskriget och modernismens stora genombrott på 1950-talet var Sverige fortfarande i huvudsak ett agrart bondesamhälle. Längre tillbaka än så behöver man inte gå. Det fanns en bondesjäl i var och varannan svensk. I en studie av svenska folkets sociala nätverk från 2003 visade det sig att 37 procent av svenskarna fortfarande betraktar sig själva som bekanta på nära håll med en jordbrukare, trots att jordbrukarna endast utgör knappt 2 procent av befolkningen (Oscarsson 2003).

Sambandet mellan bostadsort och partival har minskat endast blygsamt sedan 1950-talet (jfr tabell 7). Historiskt har landsbygdsbor i allmänhet och jordbrukare i synnerhet haft en stark tendens att uttrycka sin bondesjäl genom att rösta på centerpartiet. Centerpartiet har under perioden 1956–2002 haft ett mellan 5–10 gånger starkare röststöd på landsbygden än i storstäderna, 1976 års rekordval undantaget (se tabell A.9). Tendensen lever kvar i högsta grad (se tabell 21). I 2002 års val stödde 16 procent av landsbygdsborna centerpartiet, men bara två procent i de tre storstäderna.

Socialdemokraterna har fortfarande starkast stöd i mindre tätorter (44 procent), varav många är gamla bruksorter. Röststödet för s i mindre tätorter har endast understigit 45 procent vid tre tillfällen under den senaste femtioårsperioden. Folkpartiet, moderaterna och vänsterpartiet är starkast i storstäderna (21, 17 respektive 11 procent). Kristdemokraterna är klart starkare på landsbygden (13 procent) än i stan (7 procent).

Centerpartiet starka ställning bland jordbrukare och landsbygdsbor är både en fördel och en nackdel för partiet. Fördelen är att dessa väljargrupper ger partiet en stabil och lojal kärngrupp som alltjämt är tillräckligt stor för att garantera riksdagsrepresentation. Nackdelen är att denna kärngrupp sakta blir mindre. Jordbruket effektiviserar ytterligare. Urbaniseringen fortskrider och lantisarna flyttar in till stan. Och tyvärr för c tycks landsbygdsbor generellt sett förlora sin förkärlek för centerpartiröstande när de flyttar in till stan (se tabell 22). Centerpartiet har

Tabell 18. Kyrkogång, religiositet och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

	Partival 2002								S:a procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Kyrkogång												
Aldrig	13	43	3	15	13	4	7	2	100	789	3	26
En gång om året	9	39	5	18	13	8	7	2	100	508	2	16
2–11 gånger om året	5	36	11	18	14	10	7	1	100	510	2	11
En gång i månaden	0	37	12	10	12	25	2	2	100	51	2	18
2 eller flera gånger i månaden	5	32	14	11	5	30	0	2	100	56	0	8
Varje vecka	4	13	0	4	2	67	10	0	100	48	0	14
Religiositet												
Har ingen religiös tro	14	42	2	15	14	4	8	1	100	519	3	26
Inte särskilt religiös	8	41	6	17	13	7	6	2	100	983	2	16
Ganska religiös	6	34	11	14	13	15	5	2	100	365	0	18
Mycket religiös	7	16	3	11	3	52	8	0	100	74	0	7

Kommentar: Frågorna lyder "Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller i någon annan kyrka eller samfund?", och "Allmänt sett, hur religiös skulle Du vilja säga att Du är?".

Tabell 19. Sveriges politiska geografi. Partiernas röststöd i landets valkretsar. Fördelning av giltiga röster per parti, riksdagsvalet 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Valdeltagande
	v	s	mp	c	fp	kd	m	övr		
Hela riket	8,4	39,9	4,6	6,2	13,4	9,1	15,3	3,1	100	80,1
Stockholms kommun	10,9	31,4	6,8	1,8	19,5	6,6	21,0	2,1	100	80,7
Stockholms län	7,0	33,5	4,9	2,7	18,4	8,9	22,4	2,3	100	81,1
Uppsala län	8,1	37,4	5,7	6,8	15,6	8,9	15,0	2,4	100	80,9
Södermanlands län	7,1	47,3	4,8	5,5	11,9	8,3	13,1	2,0	100	80,1
Östergötlands län	7,3	42,2	4,8	6,1	11,8	10,3	14,7	2,8	100	81,2
Jönköpings län	5,7	39,5	3,2	7,3	9,0	20,3	12,7	2,2	100	82,2
Kronobergs län	7,3	40,6	4,0	10,9	9,8	10,9	14,1	2,4	100	81,0
Kalmar län	7,3	43,7	3,6	10,6	8,9	11,2	12,7	1,9	100	80,8
Gotlands län	6,5	40,8	5,5	15,6	7,9	6,5	14,0	1,1	100	79,1
Blekinge län	8,3	45,7	3,8	6,1	11,1	8,8	13,2	3,1	100	82,4
Malmö kommun	7,6	42,4	4,3	1,2	13,8	5,3	16,5	9,0	100	76,1
Skåne läns västra	5,5	40,2	3,3	4,6	13,7	8,1	17,6	7,1	100	77,3
Skåne läns södra	5,5	38,1	4,1	4,2	15,8	6,7	20,0	5,7	100	82,6
Skåne läns norra och östra	5,6	39,2	3,5	7,1	11,7	11,0	17,7	4,2	100	77,6
Hallands län	5,9	35,8	3,9	9,5	13,9	9,9	17,4	3,6	100	81,5
Göteborgs kommun	11,9	33,2	6,5	1,9	18,0	8,6	17,4	2,6	100	77,5
Västra Götalands läns västra	7,9	37,0	4,3	5,4	16,0	11,7	15,0	2,8	100	81,3
Västra Götalands läns norra	8,5	41,1	4,3	7,7	12,3	11,7	12,1	2,2	100	80,8
Västra Götalands läns södra	7,5	40,9	3,9	8,0	10,9	12,4	13,9	2,5	100	81,2
Västra Götalands läns östra	7,6	40,8	3,7	9,8	10,0	12,3	13,9	2,0	100	80,5
Värmlands län	8,7	43,4	4,0	9,2	11,5	8,1	12,4	2,8	100	79,9
Örebro län	8,9	46,5	4,2	6,4	11,2	9,0	10,7	2,9	100	81,3
Västmanlands län	8,7	45,0	4,4	5,7	13,3	8,0	12,4	2,6	100	78,4
Dalarnas län	9,5	43,8	4,7	9,9	9,7	7,7	11,6	3,2	100	77,8
Gävleborgs län	11,2	45,0	4,5	10,4	10,0	7,4	9,4	2,1	100	77,7
Västernorrlands län	9,9	49,3	3,8	9,6	9,3	7,6	8,5	2,0	100	79,6
Jämtlands län	11,0	44,6	5,2	15,2	7,2	5,0	9,9	1,9	100	77,8
Västerbottens län	11,5	46,5	4,5	11,2	10,1	8,5	6,5	1,3	100	80,7
Norrbottnens län	12,7	47,9	5,2	5,1	6,5	5,3	7,2	10,0	100	80,7

Kommentar: Siffrorna är officiella valresultat avrundade till en decimal. SCB (Allmänna Valen Del 1).

Tabell 20. Partiernas regionala röststöd 1991–2002 (min, max och variationskoefficient)

Parti	1991 VK	1998 VK	2002 VK	Svagaste valkrets	Min	Starkaste valkrets	Max	Diff.
								Min- Max
Vänsterpartiet	,34	,25	,25	Skåne	5,5	Norrbottnen	12,7	7,2
Socialdemokraterna	,16	,13	,11	Stockholm	31,4	Västernorrland	49,3	17,9
Centerpartiet	,41	,48	,48	Malmö	1,2	Gotland	15,6	14,4
Folkpartiet	,21	,28	,28	Norrbottnen	6,5	Stockholm	19,5	13,0
Moderaterna	,29	,28	,28	Västerbotten	6,5	Stockholm	22,4	15,9
Kristdemokraterna	,34	,27	,33	Jämtland	5,0	Jönköping	20,3	15,3
Miljöpartiet	,22	,16	,20	Jönköping	3,2	Stockholm	6,8	3,6

Kommentar: Variationskoefficienten korrigerar spridningen av partiernas röststöd för partistorlek (Esaïsson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003: 383). Variationskoefficienten mäts för varje parti som standardavvikelsen dividerat med medeltalet beräknat för de 29 valkretsarna. Resultaten för 1991–1998 är hämtade från (Holmberg 2000:90) och (Gilljam & Holmberg 1993:218). För övriga partier är VK 2002 hela 0,66, vilket bl.a beror på Norrbottenspartiets framgångar i Norrbotten och övriga partiets framgångar i Malmö och Skåne.

Tabell 21. Bostadsort och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

Bostadsort	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Ren landsbygd	8	35	16	9	12	13	7	1	100	311	2	23
Mindre tätort	8	44	8	13	10	10	6	1	100	433	3	19
Stad/större tätort	9	41	3	18	12	9	6	2	100	937	2	18
Sthlm/Gbg/Malmö	11	30	2	21	17	7	9	2	100	281	1	19

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Tre kategorier används: ren landsbygd, mindre tätort eller större tätort. Ur gruppen boende i stad eller större tätort har vi brutit ut personer boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Siffrorna för andelen icke-röstare har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 2002 års valundersökning.

t.ex. ett mycket svagare röststöd bland tätortsbor som vuxit upp på ren landsbygd (7 procent) än bland personer som stannat kvar på landsbygden (21 procent). Den omvända rekryteringen, att utflyttande stadsbor börjar rösta mer på centerpartiet, är inte lika stark.

Tabell 22. Andel röstande på centerpartiet efter nuvarande bostadsort och uppväxtort 2002 (procent)

Nuvarande bostadsort	Uppväxtort			
	Ren landsbygd	Mindre tätort	Stad/större tätort	Sthlm, Gbg, Malmö
Ren landsbygd	21	13	5	(13)
Mindre tätort	13	6	3	7
Stad/större tätort	7	2	2	4
Sthlm/Gbg/Malmö	(5)	2	0	2

Kommentar: Frågan om uppväxtort lyder: "Var någonstans har Du huvudsakligen vuxit upp?" I analysen ingår endast personer som vuxit upp i Sverige. Skattningar inom parentes bygger på färre än 40 personer.

Huvudförklaringen till att landsbygdsbor inte fortsätter rösta på centerpartiet när de flyttat längre in mot centrum är förstås att de samtidigt tenderar att byta sociala position, t.ex. yrke eller utbildning. Eftersom centerpartiet är ett svagare parti i många storstadsregioner gäller andra styrkeförhållanden mellan partierna och de politiska samarbetsmönstren är annorlunda, vilket kan innebära att den instrumentella motivationen att rösta på c minskar.

Vi lämnar nu analysen av de historiskt stabilaste, starkaste och viktigaste sociala skiljelinjerna i svensk politik: klass, religion och region. De representerar nationsbyggandets och industrisamhällets sociala skiljelinjer (Lipset & Rokkan 1967). Klassskiljelinjen strukturerar fortfarande svenskarnas röstningsbeteende starkare än någon annan social skiljelinje. Men klassskiljelinjen är svagare idag än för femtio år sedan, medan religion och region fortfarande uppvisar ett stabilt samband med partivalet.

De resterande analyserna i kapitlet kommer att ägnas åt skiljelinjer som historiskt varit svaga i Sverige, men som av olika skäl kan komma att bli mer betydelsefulla för röstningsbeteendet i framtiden: kön, ålder, utbildning och etnicitet. Vi kommer också att företa en analys av röstningsbeteendet hos strategiskt viktiga väljargrupper som barnfamiljer, villaägare, sjukskrivna och arbetslösa.

Kön

Könsskiljelinjen är kanske den av de nya, framväxande postmoderna skiljelinjer som har starkast potential. Könsskiljelinjen möter de flesta krav som kan ställas på en social skiljelinje (Bartolino & Mair 1990; Denver 2003): Det finns till att börja med klara materiella skillnader mellan män och kvinnor. Här räcker att nämna skillnader vad gäller lön för lika arbete och för utfört obetalt arbete i hemmet. Könsskillnaderna faller tillbaka åtminstone på det gamla bondesamhällets könsroller, vilka alltjämt sprids effektivt vidare från generation till generation via omfattande socialisation redan i tidig ålder – här räcker att gå in i vilken leksaksaffär som helst. De permanenta intressemotsättningarna mellan män och kvinnor är tydliga i många politiska sakfrågor, t.ex. vapenexport, pornografi, könskvotering, offentlig sektor, EU, sex timmars arbetsdag och kan alltså politiseras. Könsskiljelinjen är redan politiserad i Sverige idag i så motto att de etablerade partierna är tvungna att agera, exempelvis genom att inkorporera feministisk ideologi i sina partiprogram eller genom att försäkra sig om varvade nomineringslistor i valen.

I Sverige har skillnaderna i mäns och kvinnors partival historiskt varit små (se tabell A.1). Den gamla generella sanningen inom väljarforskningen var att kvinnor tenderade att i större utsträckning än män rösta på värdekonserverativa och religiösa partier. Fram till omkring 1980 stämde sanningen in på Sverige. Kvinnor stod längre till höger och röstade i större utsträckning än män på borgerliga partier. Men därefter har den generella bilden vänts till sin motsats och kvinnor har i allt större utsträckning röstat på partier som står längre till vänster (Oskarson 1988; Oskarson & Wängnerud 1995).

I tabell 23 redovisas skillnaderna i mäns och kvinnors partival under perioden 1948–2002. Den visar att könsskillnaderna varit som störst i början och slutet av mätperioden, men närmast obefintliga under 1970-talet. Folkpartiet och kristdemokraterna har under hela perioden samlat en större procentandel kvinnor än män.

Könsskillnaderna i partivalet slog rekord i samband med 1998 års val. Då var moderaterna och socialdemokraterna kraftigt överrepresenterade bland män (+7 respektive +5 procentenheter), samtidigt som vänsterpartiet och kristdemokraterna uppvisade överrepresentation bland kvinnorna (-5 respektive -4 procentenheter).

Tabell 23. Skillnader i partival mellan män och kvinnor 1948–2002 (procentenheter)

Parti	1948	-52	-56	-60	-64	-68	-70	-73	-76	-79	-82	-85	-88	-91	-94	-98	2002
v	+2	+2	+1	+2	+1	+1	+2	+3	0	+1	+2	+1	-1	0	-2	-5	-3
s	+3	+2	+1	-2	+3	0	0	-1	+1	-1	-2	-5	-3	0	+3	+5	+3
c	+1	+4	+3	+1	+4	+3	+1	0	-2	-4	0	+1	+1	-2	-3	0	+1
fp	-4	-8	-3	-1	-4	-2	-2	-2	0	0	-2	-3	0	-2	-2	-2	0
m	-2	0	-2	0	-4	-2	0	0	+1	+4	+4	+7	+5	+5	+7	+7	+3
kd					0	0	0	0	-1	-1	-1	-1	-2	-2	-1	-4	-2
mp											-1	0	0	-3	-2	-2	-2
Summerade																	
absoluta avvikelser	12	18	10	6	16	8	5	6	5	11	12	18	12	14	20	25	14

Kommentar: Siffrorna i tabellen är procentenheter. En positiv (+) skillnad innebär att partiet är överrepresenterat bland män. En negativ (-) skillnad betyder att partiet är överrepresenterat bland kvinnor. Differensmått är beräknade utifrån valundersökningarnas skattningar av valresultaten och bygger inte på officiell valstatistik.

Tabell 24. Könstillhörighet och partival, kön och ålder samt kön och sektor i riksdagsvalet 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Kön												
Man	7	40	6	16	15	8	5	2	100	1 099	2	22
Kvinna	10	37	5	16	12	10	7	1	100	1 086	2	18
Kön och ålder												
Män												
18–22 år	15	31	2	20	15	5	8	5	100	65	3	33
23–29 år	8	31	3	18	20	7	11	1	100	134	6	31
30–39 år	8	40	5	15	18	8	6	1	100	210	1	26
40–49 år	7	44	5	16	12	8	6	2	100	198	2	23
50–59 år	6	47	6	15	12	9	5	0	100	240	0	12
60–69 år	3	40	12	15	18	6	2	4	100	145	1	15
70+	5	36	11	17	13	13	2	3	100	107	0	15
Kvinnor												
18–22 år	24	14	5	17	10	10	20	0	100	59	5	26
23–29 år	15	34	2	21	9	7	11	0	100	160	4	18
30–39 år	11	35	8	15	13	10	8	0	100	206	1	26
40–49 år	13	39	5	13	11	10	8	1	100	192	3	14
50–59 år	9	40	2	21	14	7	5	1	100	217	2	12
60–69 år	6	43	7	16	10	13	1	4	100	140	1	11
70+	0	43	11	8	13	18	4	4	100	113	2	22
Kön och sektor												
Offentlig sektor												
Man	10	42	5	18	8	9	5	2	100	274	2	15
Kvinna	12	43	5	14	8	9	6	2	100	493	3	14
Privat sektor												
Man	6	41	7	15	17	8	5	2	100	691	14	22
Kvinna	8	32	6	19	13	12	9	1	100	433	11	19

2002 års val innebar emellertid en försvagning av sambandet mellan kön och partival. Andelen röstande på socialistiska partierna s och v var lika stor, 47 procent, bland kvinnor och män (se tabell 24). Moderaterna är inte längre ett lika utpräglat manligt parti även om man fortfarande attraherar fler män än kvinnor (15 respektive 12 procent).

De könsskillnader som vuxit fram under 1990-talet klarade alltså inte millenieskiftet. Men det betyder förstås inte att könsskiljelinjen tappat all sin framtida potential – åsiktsskillnaderna mellan män och kvinnor är som sagt stora i en rad viktiga politiska sakfrågor (se t.ex. Oskarsson & Rohdén 2002; Rohdén 2003). Och könsskillnader när det gäller partival är fortfarande betydande framför allt i den grupp där nya framväxande skiljelinjer först och

främst bör göra sig gällande: bland ungdomar. Om vi kombinerar kön och ålder (se tabell 24) framgår att vänsterpartiet och miljöpartiet åtnjuter ett mycket starkt stöd bland framför allt unga kvinnliga förstagångsväljare (24 respektive 20 procent). Socialdemokraternas stöd bland unga förstagångsväljande kvinnor var endast 14 procent 2002.

Bland något äldre ungdomar 23–30 år finns en tydlig könsskillnad i röstningsbeteendet. Vänsterpartiet är dubbelt så starka bland unga kvinnor (15 procent) än bland unga män (8 procent). Omvänt är moderaterna dubbelt så starka bland unga män (20 procent) än bland unga kvinnor (9 procent).

Könsskillnaderna i röstning var obefintliga bland offentligt anställda i samband med 2002 års val. Däremot

Tabell 25. Unga försttagångsväljares partival 1956–2002. Avvikelser från gruppen samtliga väljare (procentenheter)

	Partival respektive år									Summerade avvikelser/2
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	
1956	-1	-1	+1	+1	0	0			0	2
1960	-2	+5	-5	+2	0	0			0	7
1964	-2	+4	-6	+4	-3	+3			0	11
1968	+2	+1	-3	+5	-2	0			-3	8
1970	+7	-4	+7	-7	-1	0			-2	14
1973	+9	-11	+9	-4	-2	+1			-2	19
1976	+3	-4	+5	0	-3	+1			-2	9
1979	+6	-12	+3	+2	0	+1			0	12
1982	+1	-2	0	0	0	0	+1		0	2
1985	+2	-1	-3	0	+2	-1	+1		0	5
1988	0	-2	-4	+3	+5	-1	-2		1	9
1991	-1	-11	-3	+1	+8	-2	+3	+6	-1	18
1994	+3	-6	-1	0	-2	0	+6	0	0	9
1998	+5	-15	-2	+3	+7	-6	+6		+2	23
2002	+10	-18	-2	+1	+1	-1	+8		0	21

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningarna 1956–2002 (se vidare Appendix). Resultaten för kristdemokraterna särredovisas först från och med 1982 års val. Till gruppen unga försttagångsväljare räknas personer som röstar för första gången i riksdagsval sedan de erhållit rösträtt. Rösträttsåldern sänktes 1969 från 21 till 20 år och 1974 till 18 år. Positiva tal betyder att partiet varit överrepresenterat bland försttagångsväljare. Negativa tal visar att partiet varit underrepresenterat bland försttagångsväljarna. De perioder då ett parti varit klart överrepresenterat bland försttagångsväljarna har skuggats i tabellen. De summerade avvikelserna är för varje valår beräknade för alla partier + gruppen övriga. (partiernas röststöd i olika åldersgrupper 1956–2002 rapporteras i tabell A.2).

Tabell 26. Ålder och partival 2002 (procent)

Ålder	Partival 2002									Summa procent	Antal personer	Andel icke-blankt	Andel icke-röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr					
18–21 år	19	21	3	17	15	8	14	2	100	143	5	30	
22–30 år	12	35	2	21	13	7	11	0	100	275	4	25	
31–40 år	9	38	6	15	15	9	7	1	100	416	1	26	
41–50 år	10	42	5	14	12	9	7	2	100	390	3	19	
51–60 år	8	44	4	18	13	8	5	0	100	457	1	12	
61–70 år	5	41	9	15	14	9	2	4	100	285	1	13	
71–80 år	2	40	11	12	13	15	3	3	100	220	1	19	

fanns könsskillnader bland privatanställda, särskilt när det gäller röstning på socialdemokraterna: bland manliga offentliganställda röstade 41 procent på s. Motsvarande andel bland privatanställda kvinnor var 32 procent. I gengäld var folkpartiet, kristdemokraterna och miljöpartiet något överrepresenterade bland privatanställda kvinnor.

Ålder

För den sociologiska modellen är ålder central i alla fördjupade analyser. En individs fysiska ålder kan nämligen användas för att analytiskt spåra de socialisationsprocesser som anses ligga till grund för att sociala skiljelinjer förs vidare från generation till generation. Som framgått av inledningen spelar den politiska socialisationen inom familjen under en ung människas formativa år en avgörande roll i traditionella gruppröstningsmodeller. Den sociala politiska inlärningen i ungdomsåren markerar starten på ett livslångt gruppröstande på ett visst parti (Westholm 1991; Oskarson & Oscarsson 1994).

Skiljelinjer baserade på ålder är emellertid ovanliga, trots att sociala och politiska erfarenheter många gånger kan skilja sig mycket åt mellan olika generationer. Det finns potentiellt stora intressekonflikter och åsiktskillnader mellan yngre och äldre generationer. Vi vet t.ex. att unga personer prioriterar frågeområdena utbildning,

bostäder och familjepolitik högre än äldre. Äldre tycker att sjukvård och pensioner är viktigare politiska områden. Men det tycks inte kunna skapa tillräckligt stora intressekonflikter mellan generationer för att röstningsbeteendet skall skilja sig åt på ett avgörande sätt.

Demografiska förändringar av ålderssammansättningen under kommande decennier – med en allt större grupp äldre – kan möjligen innebära en grogrund för ålder som skiljelinje. Den växande gruppen ålderspensionärs krav på god vård och livskvalitet i den politiska debatten kan komma att ställas mot de yngre generationernas krav på ökad utbildning, bostäder och goda möjligheter till självförverkligande av sina individuella projekt. Än så länge finns få tecken på någon sådan politisering. Och en viktig faktor talar bestämt emot ålder som viktig politisk skiljelinje: det finns små möjligheter till långsiktigt verkande socialisationsprocesser helt enkelt eftersom ungdom är ett snabbt övergående tillstånd.

Men finns det någon anledning att tala om en begynnande generationskamp i svensk politik? Vi vet ju från tidigare analyser i kapitlet att åldersvariabelns samvariation med partivariabeln har ökat något över tid i Sverige (jfr tabell 7). Tabell 25 visar i vilken utsträckning olika partier har varit över- respektive underrepresenterade bland försttagångsväljarna under perioden 1956–2002.

Avvikelseerna mellan förstagångsväljare och övriga väljare har blivit större över tid. De två senaste valen 1998 och 2002 visar de största avvikelseerna någonsin (23 respektive 21 procentenheter). Tre partier sätter nya rekord 2002 vad gäller över- respektive underrepresentation bland förstagångsväljarna. Vänsterpartiet och miljöpartiet gör sitt bästa resultat någonsin bland förstagångsväljarna 2002 (+10 respektive +8 procentenheter). Socialdemokraterna gör sitt sämsta val någonsin med endast 21 procent röststöd bland förstagångsväljarna (underrepresentation på -18 procentenheter). Varje parti har sin egen åldersprofil (Holmberg 2000:80–89). Vänsterpartiet och miljöpartiet har starkast stöd bland väljare yngre än 30 år. Centerpartiet och kristdemokraterna har sitt starkaste röststöd bland 70-åringarna (11 respektive 15 procent). Socialdemokraterna är starkast i den ålderskategori som är störst, 51–60-åringarna (44 procent). Det är idag de båda så kallade folkrörelsepartierna, centerpartiet och socialdemokraterna som har störst problem med återväxten bland de unga väljarna. Centerpartiet samlar t.ex. endast 3 procent bland förstagångsväljarna och 2 procent bland ungdomar 22–30 år.

Utbildning

I det annalkande informationssamhället går det knappast tänka sig något lika starkt socialt differentierande som långa, specialiserade utbildningar. Yngre generationer spenderar allt längre tid i utbildning. Utbildningens socialiserande effekter på attityder och beteenden kan därför förväntas bli allt större. Det är främst genom utbildning yngre generationer kan specialisera sig och utveckla sig själva som särpräglade varumärken på en rörlig och flexibel arbetsmarknad. Eftersom en allt större andel unga går vidare till universitetsstudier förändras betydelsen av utbildning. Analytiskt är det spännande att studera hur politiskt beteende samvarierar med inte enbart utbildningens nivå – som i våra förklaringsmodeller oftast har använts som ett mått på generell kognitiv kapacitet – utan även vilken slags utbildning (Oscarsson 2002; Hagevi 2003b).

Vi skiljer här mellan utbildningsnivå – som tidigare har använts i otaliga analyser av väljarbeteende – och utbildningsinriktning. Analyserna av väljarbeteende i grupper som haft olika utbildningsinriktning får representera våra ambitioner att söka efter nya framväxande sociala skiljelinjer.

Vi vet från den inledande analysen att sambandet mellan utbildningsnivå och partival inte har eroderat lika kraftigt som de sociala skiljelinjer som är knutna till den gamla klasskonflikten. Den kognitiva revolutionen under det senaste kvartssekket – utbildningsexplosionen som inneburit en befolkning med allt högre utbildningsnivå (vi har i runda tal gått från 5 till 30 procent högskoleutbildade under perioden 1950–2000) – har inte inneburit att sambandet mellan utbildningsnivå och partival försvunnit. Tvärtom kvarstår ungefär 2/3 av 1950-talssambandet trots att andelen högskoleutbildade vuxit från 7 procent 1956 till 33 procent 2002, enligt Valundersökningarna (se tabell A.10). Det bivariata sambandet mellan utbildningsnivå och partival var det näst starkaste 2002 (Cramers

$V=.20$) (jfr tabell 7). I tabell 27 redovisas partiernas röststöd i grupper med olika hög utbildning.

2002 års riksdagsval bjöd inga överraskningar vad gäller röstningsbeteendet bland personer med olika hög utbildning. Socialdemokraterna var klart starkare bland lågutbildade (56 procent) än bland universitetsutbildade (26 procent). Moderaterna, folkpartiet och miljöpartiet står klart starkare i gruppen högutbildade (23, 16 respektive 10 procent). Den mer detaljerade indelningen bekräftar detta mönster. Det blir dock tydligare att socialdemokraternas starkaste grupp är den lågutbildade grupp som saknar en nioårig grundskola.

Analysen av sambandet mellan utbildningsnivå och partival bör därför alltid kompletteras med åldersindelningar. I tabellen har vi här delat in svarspersonerna i tre åldersgrupper (18–30, 31–60 och 60–85 år). Socialdemokraterna åtnjuter starkast röststöd bland medelålders väljare med låg utbildning (63 procent). Bland de bäst utbildade väljarna som har långa eftergymnasiala utbildningar finns emellertid inget samband med ålder. Socialdemokraterna är här lika svaga oavsett ålderskategori (omkring 25 procent). Vänsterpartiet har starkast stöd bland unga personer som endast har grundskola som högst uppnådda utbildning (19 procent), men står betydligt svagare bland äldre högutbildade (omkring 5 procent).

Hur mycket klokare på väljarbeteende kan vi bli om vi också tar in utbildningsinriktning i analysen (se tabell 28)? Ja, något klokare. En trivariat variansanalys visar att utbildningsnivå har klart störst direkteffekt på partival och att utbildningsinriktning har en mindre men statistiskt signifikant effekt på partival. I huvudsak återspeglar resultaten de mönster vi tidigare sett i analysen av partiernas röststöd inom olika näringssektorer.

Vänsterpartiet firar de största triumferna bland personer med sjukvårds- och omsorgsutbildningar (12 procent), men har ett betydligt svagare röststöd bland personer med utbildning inom områdena teknik- och tillverkning (6 procent). Socialdemokraterna står starkast bland teknikutbildade (49 procent) och personer med en utbildning inriktad mot tjänster (här avses i första hand personliga tjänster och transporttjänster), och svagast bland humanister (20 procent). Miljöpartiet är starka bland humanister och naturvetare (20 respektive 14 procent). Centerpartiet utmärker sig bland lant- och skogsbruksutbildade (31 procent). Folkpartiet tenderar att ha något starkare stöd bland pedagoger och samhällsvetare (särskilt inom handel och administration) än bland personer med en utbildning med inriktning mot social omsorg och tjänster. Av alla utbildningsgrupper står moderaterna starkare bland samhällsvetare (framför allt bland jurister) än bland övriga grupper. Kristdemokraterna uppvisar inga skillnader i röststöd mellan olika utbildningskategorier.

Sambanden mellan utbildningsinriktning och partival är inte särskilt imponerande. Inom den växande gruppen högutbildade personer och i åldersgruppen 22–30 år är dock sambanden generellt starkare. Så vi kan ännu inte räkna ut de långa specialiserade utbildningarna som en betydelsefull socialisationsagent. För fortsatta studier av utbildningsinriktningens effekter på partivalet behöver vi dels utveckla nya analytiskt relevanta kategoriseringar av

Tabell 27. Utbildningsnivå och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Utbildningsnivå												
Grundnivå	6	56	7	10	8	8	2	3	100	379	1	23
Mellannivå	10	41	6	13	12	10	6	1	100	936	3	23
Universitet/högskola	9	26	5	23	16	10	10	1	100	648	2	9
Utbildning nivå (SUN)												
Förgymnasial utb < 9 år	4	56	11	10	7	7	2	3	100	209	0	21
Förgymnasial utb 9 (10) år	14	38	4	12	15	8	8	2	100	262	3	29
Gymnasial utbildning	9	44	6	14	13	9	5	2	100	952	3	21
Eftergymnasial utb < 2 år	7	35	4	21	15	8	10	0	100	144	1	11
Eftergymnasial utb => 2 år	9	25	5	24	17	11	9	1	100	507	2	10
Forskarutbildning	0	31	6	50	0	13	0	0	100	16	0	17
Utbildningsnivå och ålder												
Förgymnasial utb < 9 år												
31–60 år	6	63	6	12	6	7	0	0	100	67	0	22
61+	4	52	13	9	8	7	3	4	100	140	4	21
Förgymnasial utb 9 (10) år												
18–30 år	19	27	2	15	15	6	14	2	100	113	4	32
31–60 år	11	48	6	10	13	7	3	2	100	119	2	30
61+	7	40	7	7	26	13	0	0	100	30	0	18
Gymnasial utbildning												
18–30 år	12	35	4	17	13	8	10	1	100	174	6	30
31–60 år	9	47	5	13	12	8	5	1	100	627	2	20
61+	6	41	12	13	12	11	1	4	100	151	3	11
Eftergymnasial utb. < 2 år												
18–30 år	11	30	0	20	14	7	18	0	100	44	2	18
31–60 år	5	37	6	19	16	9	8	0	100	94	1	7
Eftergymnasial utb. => 2år												
18–30 år	10	25	3	30	14	8	10	0	100	79	2	6
31–60 år	10	25	6	21	17	11	10	0	100	341	2	12
61+	2	24	5	29	18	14	5	3	100	87	0	6

Kommentar: Uppgifter om utbildningsnivå bygger dels på den traditionella frågan om självrapporterad utbildningsnivå (överst i tabellen), dels på registeruppgifter om högst uppnådd utbildning (SUN). Grundnivå omfattar folkskola, grundskola och yrkesskola medan mellannivå omfattar real- och flickskola och 2/3/4-årigt gymnasium med eller utan examen. Universitet/högskolenivån omfattar personer som studerar/studerat på universitet eller högskola med eller utan examen. De kombinationer av utbildningsnivå och ålder som inte redovisas i tabellen samlar för få respondenter för att skattningar av partivalet skall kunna redovisas.

Tabell 28. Utbildningens inriktning och partival 2002 (procent)

Utbildning inriktning (SUN)	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Allmän utbildning	11	42	6	12	12	8	6	2	100	622	2	24
Pedagogik och lärarutbildning	9	32	7	22	11	12	7	1	100	136	1	6
Humaniora och konst	12	20	5	22	14	7	20	0	100	74	5	19
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	7	27	6	23	20	9	7	1	100	343	1	15
Naturvetenskap, matematik och data	6	35	0	22	20	4	14	0	100	51	0	15
Teknik och tillverkning	6	49	4	14	12	9	4	1	100	407	3	21
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	5	28	31	13	10	10	3	0	100	39	0	18
Hälsa- och sjukvård samt social omsorg	12	38	3	17	10	10	8	2	100	264	3	16
Tjänster	5	44	4	15	18	8	4	3	100	130	1	23
Okänd	18	39	3	15	9	6	9	0	100	33	0	31

Kommentar: Kategoriseringen är SUN 2000 (Svensk Utbildnings Nomenklatur 2000). Klassificeringssystemet beskriver utbildningens inriktning med upp till 4 siffror. Här har endast den grövsta indelningsnivån använts. Sambandet mellan utbildningsinriktning och partival är .11 bland samtliga väljare och något högre (.16) bland högt utbildade (Cramers V). Den relativt grova indelningen döljer mycket av variationerna i partival som finns inom de olika utbildningskategorierna.

utbildningars inriktning, dels formulera hypoteser om vilka slags utbildningar som bör fostra röstning på särskilda partier.

Barnfamiljer och villaägare

Partierna må ha slutat adressera medborgarna i termer av klasstillhörighet. Men de är fortfarande intresserade av att vinna den breda medelklassen, det vill säga i första hand barnfamiljerna som utgör en tredjedel av valmanskåren och villaägarna/bostadsrättsinnehavarna som utgör tre fjärdedelar av valmanskåren. Det är stora och viktiga väljargrupper för partierna. Valbudskap om fastighetsskatter, energiskatter, maxtaxa i barnomsorgen, friskolor, räntor och inflation är i stor utsträckning adresserade till barnfamiljer och till personer som äger sin egen bostad. Villaägares och skolbarnsföräldrars intressen är dessutom i viss utsträckning organiserade.

Men även om det är viktiga grupper för partierna är det svårt att tänka sig att det växer fram starka sociala skiljelinjer som vilar på sådana sociala erfarenheter. Några viktiga skillnader i politiska åsikter mellan barnfamiljshushåll och ensamhushåll existerar inte, och inte heller mellan personer som hyr eller äger sin egen bostad (Gilljam & Holmberg 1993:214; Holmberg 2000:95-97). Det fanns ett relativt starkt samband mellan boendeform och partival på 1950-talet (bostadsägare röstade mer borgerligt än hyresgäster), men sambandet är idag klart svagare främst eftersom det inte längre är särskilt exklusivt att äga sin egen bostad (jfr tabell 7). Vänsterpartiet och miljöpartiet har ett något starkare röststöd bland personer som hyr sin egen bostad (13 respektive 11 procent) jämfört med bostadsägarna (7 respektive 5 procent). Moderaterna och kristdemokraterna står något starkare bland bostadsägare än bland hyresgäster (se tabell 29).

Sambandet mellan barn i hushållet och partival var liksom tidigare mycket svagt 2002 (Cramers $V=0,06$). Den svaga tendensen är att vänsterpartiet har ett något svagare stöd och moderaterna ett något starkare stöd bland småbarnsföräldrar, men skillnaderna är alltså mycket små (Holmberg & Gilljam 1987:117).

Etnicitet

Gruppen utrikesfödda invandrare och de uppväxande generationerna svenskar med utländsk bakgrund – mor eller far född utanför Sverige – är partistrategiskt intressanta för partierna. Kan man vinna insteg i denna växande kategori väljare garanterar man framgång i framtida riksdagsval. Andelen röstberättigade som är födda utanför Sverige var omkring 9 procent i samband med 2002 års riksdagsval. Fler som idag är röstberättigade i kommunvalen kommer så småningom att bli röstberättigade i kommande riksdagsval, och successivt ökar också den andel av väljarkåren som har utländsk härkomst på moderns eller faderns sida. I tabell 30 redovisas partiernas röststöd i väljargrupper med olika uppväxtbakgrund och medborgarbakgrund.

Socialdemokraterna och vänsterpartiet har hittills haft ett klart strategiskt övertag bland svenska medborgare med utländsk bakgrund. Närmare tre fjärdedelar av de personer som vuxit upp utanför Norden röstar på S eller V. Stödet för de socialistiska partierna är ännu högre, uppemot 80 procent, bland personer med utomeuropeisk bakgrund. Även miljöpartiet står starka bland de som vuxit upp utanför Europa. Den borgerliga fyrklövern står mycket svag bland personer med utomeuropeisk härkomst, totalt endast 9 procent. Bland personer uppväxta i ett land utanför Europa återfanns t.ex. ingen röstande på Folkpartiet i 2002 års valundersökning och endast 2 procent i SVT:s vallokalundersökning.

Kan etnicitet bli en betydelsefull social skiljelinje i svensk politik i framtiden? Vi kan inte ge något bestämt svar på den frågan med det relativt lilla dataunderlag vi har tillgängligt. Men ser vi till röstningsmönstren är det knappast något tvivel om att det finns tydliga effekter av etniskt ursprung på partivalet – skillnaden i andelen socialistiskt röstande bland utrikesfödda och svenskfödda är 28 procentenheter, dvs. lika starkt som det Alfordska klassröstningsindexet för 2002 ($AI=26$). Skillnaden i socialistiskt röstande mellan svenskfödda och utomeuropeiskt födda är omkring 55 procentenheter. Eftersom gruppen utrikesfödda är så pass liten och eftersom det är lågt valdeltagande bland utrikesfödda har dessa skillnader ännu så länge relativt begränsade konsekvenser för partiernas valresultat i riksdagsvalen.

Tabell 29. Barnfamiljer, boendeform och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Barn i hushållet												
Småbarn 0–6 år hemma	8	39	6	16	13	10	7	2	100	1 301	2	19
Småbarn + skolbarn hemma	8	38	7	15	16	10	5	0	100	165	2	15
Skolbarn 7–18 år hemma	12	43	7	13	10	10	4	0	100	68	0	21
Inga hemmavarande barn	13	40	5	15	10	9	7	1	100	427	2	18
Boendeform												
Hyr bostaden	13	40	4	14	10	7	11	1	100	566	3	27
Äger bostaden	7	39	7	16	14	10	5	2	100	1 390	2	15
Villa	7	39	8	15	14	11	5	1	100	1 171	2	17
Lägenhet	12	39	4	6	21	9	4	3	100	719	2	22

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Finns det några barn under 18 år som ingår i Ditt hushåll?" Personer som svarade jakande tillfrågades om barnets/barnens ålder och kön. Boendeform (lantgård/friliggande villa på landsbygden, villa/radhus i småhusområde, lägenhet i flerfamiljshus i höghusområde, lägenhet i flerfamiljshus ej höghusområde) klassificerades av intervjuarna. Frågan om bostadsägande löd: "Hyr eller äger Du eller någon annan i Ditt hushåll Din nuvarande bostad?"

Tabell 30. Uppväxtbakgrund, medborgarbakgrund och partival i riksdagsvalet 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Egen uppväxtbakgrund												
Ren landsbygd i Sverige	7	40	14	12	10	11	5	1	100	491	3	21
Mindre tätort i Sverige	9	42	5	16	11	10	8	1	100	532	2	18
Stad/större tätort i Sverige	9	40	2	18	16	8	6	1	100	538	2	17
Sthlm, Gbg eller Malmö	9	27	4	21	16	10	10	3	100	308	2	16
Annat land i Norden	11	42	0	16	11	16	0	5	100	19	0	10
Annat land i Europa	13	59	0	13	9	6	0	0	100	32	0	46
Land utanför Europa	27	56	2	0	5	2	7	0	100	41	0	26
Faders uppväxtbakgrund												
Ren landsbygd i Sverige	7	41	10	15	9	11	6	2	100	793	2	18
Mindre tätort i Sverige	11	43	4	14	13	7	7	1	100	405	3	17
Stad/större tätort i Sverige	7	40	1	18	19	9	5	1	100	354	2	16
Sthlm, Gbg eller Malmö	9	23	4	20	20	10	12	1	100	211	1	18
Annat land i Norden	11	28	2	22	13	13	4	7	100	46	0	20
Annat land i Europa	12	41	3	19	12	7	5	1	100	74	5	37
Land utanför Europa	27	48	2	5	2	5	12	0	100	60	0	32
Moders uppväxtbakgrund												
Ren landsbygd i Sverige	7	41	10	13	9	13	5	1	100	768	2	19
Mindre tätort i Sverige	10	41	4	16	12	7	9	2	100	452	2	15
Stad/större tätort i Sverige	8	39	3	18	19	6	6	2	100	347	2	18
Sthlm, Gbg eller Malmö	9	23	3	23	20	10	10	2	100	206	0	20
Annat land i Norden	12	32	6	20	12	11	3	5	100	66	3	15
Annat land i Europa	10	51	0	18	13	7	2	0	100	61	5	40
Land utanför Europa	30	45	2	5	2	5	12	0	100	60	0	30
Medborgarbakgrund												
Född svensk medborgare	8	38	6	16	14	9	7	3	100	2 032	2	18
Född utländsk medborgare	18	50	1	10	10	5	4	2	100	153	0	36
Svensk medborgare under minst två generationer												
Född utländsk medborgare och/eller någon förälder uppväxt utanför Sverige	8	39	6	16	14	10	6	1	100	1 931	2	18
Född utländsk medborgare och/eller någon förälder uppväxt utanför Sverige	16	40	3	16	10	7	6	2	100	254	3	32

Kommentar: Frågorna lyder: "Var någonstans har [Du/Din far/Din mor] huvudsakligen vuxit upp?"

I huvudsak förklaras skillnaderna i röstning av ideologi. Det finns återkommande ideologiska skillnader och åsiktskillnader mellan svenskfödda och utrikesfödda i våra analyser. Personer födda i övriga nordiska länder står något längre till höger (5,5) än svenskfödda (4,9), medan utomeuropeiskt födda står klart längre till vänster (3,8). Åsiktsmässigt finns också relativt stora skillnader särskilt mellan infödda svenskar och utomeuropeiskt födda svenskar. Utrikesfödda är t.ex. mer positiva till NATO-medlemskap, satsningar på ett internationalistiskt samhälle, ekonomiskt stöd till invandrare och satsningar på ett mångkulturellt samhälle än svenskfödda (Holmberg 2000:103).

Sjukskrivna och arbetslösa

En individs ställning på arbetsmarknaden har visat sig vara en betydelsefull förklaring till valdeltagande. Personer som är arbetslösa tenderar att röstskolka i större utsträckning än personer som har ett arbete och som är friska. Huvudorsaken är att graden av social integration skiljer sig åt mellan arbetslösa och förvärvsarbetande. Att stå utanför arbetsmarknaden innebär ett utanförskap och en stigmatisering. Man riskerar att hamna utanför normala sociala nätverk av arbetskamrater och vänner. Då känns det heller inte särskilt meningsfullt att delta i allmänna val.

Sjukskrivna och arbetslösa kan på grund av en större utsatthet på arbetsmarknaden förväntas ha ett särskilt intresse av generösa sjukförsäkrings- och a-kassesystem. Åsiktsmässigt finns också systematiska skillnader mellan arbetslösa och förvärvsarbetande när det gäller arbetsmarknadspolitiska frågor (Oskarson 1999). De borde således i större utsträckning än förvärvsarbetande stödja socialistiska partier som starkast förordar generella, offentligt finansierade sociala skyddsnet. Hypotesen har varit svårundersökt eftersom antalet arbetslösa i urvalsundersökningar ofta är litet. Men den har haft empiriskt stöd så långt vi kan gå tillbaka i valundersökningarna. Vid riksdagsvalen 1985–2002 har andelen arbetslösa som röstar på vänsterpartiet eller socialdemokraterna oftast varit större än 60 procent (73 procent 1985, 69 procent 1988, 50 procent 1991, 67 procent 1994, 62 procent 1998 och 57 procent 2002)(Gilljam & Holmberg 1993: 108).

En närmare analys visar att det framför allt var vänsterpartiet och miljöpartiet som var överrepresenterade i gruppen arbetslösa i samband med 2002 års val (se tabell 31). Bland de arbetslösa stöder 14 procent vänsterpartiet och 12 procent miljöpartiet. Moderaterna, kristdemokraterna och, framför allt, folkpartiet har starkare väljarstöd bland förvärvsarbetande än bland arbetslösa (14, 8 respektive 18 procent).

Tabell 31. Sjukskrivningsfrekvens, arbetslöshet och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa procent	Antal personer	Andel blankt	Andel icke röstare
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr				
Sjukskrivningsfrekvens												
Aldrig sjukskriven	9	36	5	19	14	8	8	1	100	913	3	20
Max 1 månads sjukskrivning/år	13	39	5	16	11	8	7	1	100	434	2	22
Mer än 1 månads sjukskrivning/år	8	50	6	10	12	6	7	1	100	154	3	18
Arbetsmarknadsställning												
Förvärvsarbetande	9	39	5	18	14	8	7	1	100	1 260	2	19
Arbetslös	14	42	7	7	12	4	12	2	100	78	1	30

Kommentar: Frågan lyder: "Har Du varit sjukskriven någon gång under de senaste 12 månaderna?". De som svarar ja får följdfrågan: "Hur länge har Du sammanlagt varit sjukskriven under de senaste 12 månaderna?". Svartalternativen är 'sammanlagt i några dagar till 1 vecka', 'sammanlagt i 1 vecka till 1 månad', 'sammanlagt i 1 till 6 månader' och 'i mer än 12 månader'.

Sjukskrivningsfrekvens har också ett visst samband med partival. Bland personer som är sjukskrivna mer än en månad per år är socialdemokraterna överrepresenterade (+14 procentenheter) och folkpartiet underrepresenterade (-9 procentenheter) i förhållande till friska. Den bakomliggande orsaken till att det finns ett samband är sociala förhållanden. Kvinnor är t.ex. oftare långtidssjukskrivna än män. Arbetslösa tenderar att vara sjukskrivna mer än förvärvsarbetande. Och tjänstemän är sjukskrivna i mindre utsträckning än arbetare.

Postindustriell stratifiering?

En extrem tolkning av idéerna om postmodernisering och individualisering är att det i framtiden kommer att vara helt meningslöst att kategorisera människor efter sociala karaktäristika. I ett socialt atomiserat postmodernt informations-samhälle bebott av superindividualister är gruppröstning en helt befängd tanke. Analyser liknande de som du just har tagit del av skulle sakna allt värde.

Hastigheten på och omfattningen av transitionen mellan ett modernt industrisamhälle och ett postmodernt informations-samhälle är, som alltid, kraftigt överdriven. Våra analyser av de slitstarka sambanden mellan social struktur och partival under perioden 1956–2002 har bekräftat den slutsatsen. Trots att industrisamhällets gamla

skiljelinjer sakta eroderar är rapporter om deras förestående bortgång överdramatiserade. Längre än kommer barnen av modernismen – generationerna födda på 1940-, 1950- och 1960-talen – att grupprösta i svenska riksdagsval. Våra politiska partier kommer att fortsätta utforma valbudskap adresserade till bestämda sociala kategorier – några kommer vara gamla bekanta, andra kommer att vara nya.

Väljarforskningens sociologiska gruppröstningsmodeller har alltså viktiga uppgifter att fylla. En stor utmaning är att uppdatera kunskaperna om de kausala mekanismer som egentligen producerar sambanden mellan sociala kategorier och partival på 2000-talet. Framförallt gäller att i större utsträckning utforska samspelet mellan mer långsiktigt stabiliserande socio-ekonomiska förklaringar och mer kortsiktigt destabiliserande förklaringar till väljarbeteende.

De sociologiska modellerna är ännu gångbara när det gäller att förklara väljarbeteende i enskilda riksdagsval. Mest värdefulla är de när det gäller att spåra de stora utvecklingslinjerna. De halvsekellånga serierna av väljarstudier, som en handfull västlänningar kan ståta med förutom Sverige, är en av de främsta möjligheterna att empiriskt pröva kittlande teorier om individualisering, destabilisering, modernisering och postmodernisering.

Omständigheternas partival

Lördagen den 3:e augusti 2002 presenterade Lars Leijonborg folkpartiets nya program för integrationspolitik i sitt sommartal på Gränsö utanför Västervik. I programmet återfanns förslagen om att öppna gränserna för arbetskraftsinvandring, att införa kunskapstest för att bli svensk medborgare och en jobbgaranti för nya flyktingar (TT 20020803). Förslaget om språktest för medborgarskap kom att väcka störst uppmärksamhet. Valbudskapet ”ställa krav är att bry sig” framställdes i mediebevakningen som ett brott med folkpartiets tidigare generösa hållning i flykting- och invandringspolitiska frågor. Statsminister Göran Persson anklagade fp för att ha ”fiskat i grumliga vatten” med sitt nya integrationspolitiska program.

Folkpartiet blev den borgerliga raketten i 2002 års val. Partiet tredubblade sitt väljarstöd genom nettovinsterna från såväl gruppen soffliggare som samtliga andra partier, främst moderaterna. Men valframgångarna var otippade. Under våren och försommaren, mellan den 8 mars och 10 juni, låg fp stadigt under 5 procent i opinionsmätningarna. Spekulationer om att partiet skulle riskera att hamna under fyraprocentsspärren var då vanligt förekommande bland politiska kommentatorer. Även om partiet segade sig upp på fastare mark under sommaren erhöll fp 4 procent i en Gallupmätning så sent som 9 augusti 2002. Men därefter fick fp spinn på sin kampanj. Knappt fem veckor senare valde 13,3 procent av väljarna att rösta på folkpartiet i riksdagsvalet.

I det här kapitlet genomför vi de första analyserna av varför 2002 års riksdagsval egentligen gick som det gick. Valrörelsedramatiken föranleder närmare analyser av förklaringarna till i första hand folkpartiets opinionsframgångar och moderaternas opinionsförluster under valrörelsen. Mot bakgrund av de stora nedskärningarna inom välfärdssystemen kommer vi att söka förklaringar till varför socialdemokraterna efter fyra år i minoritetsregeringsställning ändå lyckades stärka sitt röststöd i 2002 års val.

En analys av 2002 års svenska riksdagsval erbjuder samtidigt ett utmärkt tillfälle att utvärdera några av de förklaringsmodeller som är populära inom forskningen om partikonkurrens och väljarbeteende. De kan hjälpa oss att bättre förstå dynamiken mellan partiets valbudskap och medborgarnas röstningsbeteende i moderna svenska valrörelser. Uppenbarligen kan partier på mycket kort tid tredubbla sitt väljarstöd. Men varför? Hur kan sådana framgångar förklaras? Och vad kan resultaten ha för konsekvenser för partiets och medborgares ageranden i framtida valrörelser?

Kontextens betydelse för individuellt väljarbeteende

I nyare forskning betraktas väljares röstningsbeteende som starkt betingat av den politiska kontext under vilken de olika valen utspelar sig. Det har visat sig vara fallet när det gäller

såväl valdeltagande som partival (Franklin, van der Eijk & Oppenheim 1996; van Egmond, de Graaf & van der Eijk 1998; Franklin 2004). Även om det alltså finns många partitrogna och vaneröstande väljare kan demokratiska val inte längre beskrivas som en manifestation av grupployaliteter. Härvidlag är rörligheten för stor och grupployaliteter alltför svaga.

Nej, bilden är snarare att allt självständigare väljare gör allt mer individuella *bedömningar* av politiska aktörer, av sakfrågeagendan och av den politiska och ekonomiska utvecklingen. Dessa bedömningar ligger sedan till grund för röstningsbeslutet i det aktuella valet (Denver 2003). För att kunna ge valida förklaringar till varför val går som de gör behövs därför till att börja med en detaljerad karakteristik av den aktuella valrörelsen: Vilka politiska sakfrågor stod på agendan? Vilka frågor uppfattade väljarna som viktiga? Hur positionerade sig partierna längs centrala åsiktsdimensioner och i konkreta sakfrågor? Hur profilerade och tydliggjorde partierna sin politik i väljarnas ögon? På vilka politikområden bedömde väljarna att partierna har kompetens att driva en framgångsrik politik under den kommande mandatperioden? Målsättningen med det här kapitlet är att erbjuda en sådan valrörelsekaraktäristik, framförallt genom jämförelser med tidigare svenska valrörelser.

Om *den sociala kontexten* var avgörande för individens röstningsbeteende för fyrtio-femtio år sedan, kan man argumentera framgångsrikt för att den politiska kontexten idag har vuxit sig mer betydelsefull. De sociala sammanhang i vilken en individ befinner sig förändras sällan och i så fall gradvis. Sociologiska gruppröstningsmodeller är svåra att använda för att förklara partiets plötsliga fram- eller motgångar under intensiva valrörelser.

Men *den politiska kontexten* är mer flyktig, föränderlig och kortsiktig. Den förändras i takt med ekonomiska konjunkturen, den sittande regeringens göranden och låtanden, sakfrågors stigande och sjunkande på den politiska dagordningen, världspolitiska händelser, förändringar i partiernas persongalleri, och partiernas inbördes styrkeförhållanden i opinionsmätningar. Alla dessa faktorer har potential att åstadkomma förändringar i de *kriterier* individuella väljare använder för att värdera de olika alternativen i samband med ett val. Med sådana förutsättningar är det inte lika märkligt att tänka sig relativt stora opinionsförskjutningar under korta intensiva valrörelser. Särskilt inte med tanke på att uppmärksamheten kring viktiga händelser under valkampanjerna tycks bli större. Det har också blivit vanligare att partierna gör sena utspel under valrörelserna som inte på förhand förankrats genom kongressbeslut; socialdemokraternas utspel om maxtaxan 1998 och folkpartiets språktestförslag 2002 är två exempel.

Riksdagsvalet 2002 blev aldrig spännande i regeringsfrågan. Beskeden från opinionsmätningarna var tydliga: socialdemokraterna skulle fortsätta regera Sverige

i minoritetsställning efter valet. Men vad hade hänt om regeringsalternativet – de fyra borgerliga partierna – hade haft en reell möjlighet att åstadkomma ett maktskifte? Hade i så fall medielogiken och kampanjdynamiken givit ett annorlunda utfall? Hade miljöpartiet klarat sig kvar i riksdagen? Hade språktestfrågan fått ett lika stort utrymme i mediernas valrörelsebevakning? Hade ”Leijonkungen” prytt Aftonbladets förstasida under den sista valveckan? Hade folkpartiet tredubblat sitt röststöd?

Vi får förstås aldrig några exakta svar på kontrafaktiska frågor. Men många teorier om opinionsbildning och valjarbeteende ger ett klart svar på frågorna: Ja, det aggregerade valutslaget hade sannolikt blivit något annorlunda om vi fått en annorlunda kampanj med annorlunda sakfrågor och om regeringsmakten hade stått mer på spel i riksdagsvalet. Då hade partierna anpassat sina kommunikationsstrategier och valbudskap, medierna hade fattat andra redaktionella beslut och bevakat andra saker. Väljarna hade viktat om sina valkalkyler, vilket skulle ha resulterat i att vissa grupper av väljare, om än inte alla, hade lagt sin röst på något annat parti.

Teorierna har emellertid inga svar på *hur stort* spelutrymme politisk-kontextuella förklaringar egentligen har i 2000-talets valrörelser. Innebär kontextuella valrörelseeffekter något enstaka riksdagsmandat hit eller dit eller handlar det om större effekter än så? Huvudfrageställningen för denna forskningsgren kan formuleras så här: *Hur betydelsefull är den aktuella valrörelsens politiska kontext och karaktär för den aggregerade valutgången i svenska riksdagsval?* Analyserna som presenteras här kan betraktas som nödvändiga förberedelser för att kunna besvara denna fråga.¹

Analyserna i kapitlet är fortsättningsvis strukturerade i enlighet med fyra populära statsvetenskapliga modeller för att beskriva och förklara partikonkurrens och valjarbeteende. Enkelt uttryckt kan partiernas konkurrens om väljare beskrivas som en fyrekamp med följande grenar: *närhet, agenda, tydlighet* och *kompetens* (jfr Oscarsson 2002).²

1) Att tänka kontrafaktiskt kring såväl individuellt valjarbeteende som det aggregerade valresultaten är mer än en statistisk lek. Kontrafaktiska analyser tvingar oss nämligen att mer exakt specificera hur vi egentligen tänker oss de kausala länkarna mellan valets politiska kontext och valjarbeteende. Sådana analyser kan också tydliggöra de faktiska effekterna av olika förklaringar, och har därmed stor potential att korrigera våra verklighetsuppfattningar om varför ett specifikt val gick som det gick. Givet de mer stabila grundförutsättningarna (t.ex. väljarkårens socioekonomiska sammansättning och väljarnas ideologiska värderingar), hur skulle riksdagsvalet 2002 ha slutat om väljarna hade uppfattat ekonomin som sämre eller bättre än vad de gjorde, om valet hade uppfattats som mer spännande, om utvärderingen av regeringens arbete under den gångna mandatperioden hade varit sämre, om den ideologiska polariseringen hade varit större, och så vidare.

2) De fyra modeller för partikonkurrens som diskuteras här är kraftigt förenklade. Vi har till exempel inte tagit hänsyn till någon annan arena än den elektorala väljararenan. Som Gunnar Sjöblom lärt oss finns två ytterligare arenor som partierna måste förhålla sig till för att kunna agera strategiskt, den parlamentariska och den partiinterna (Sjöblom 1968). Vi har också utlämnat Donald Stokes klassiska distinktion mellan positionsfrågor och valensfrågor (Stokes 1966).

a) *Vinna på närhet*. I den klassiska downsianska demokratiteorin från 1957 är ideologisk närhet (*proximity*) den utslagsgivande faktorn i partiernas väljarkamp (Downs 1957). Grundantagandet är att väljare tenderar att rösta på det parti som står dem ideologiskt närmast. Partier och väljare är positionerade längs centrala åsiktsdimensioner. Partierna kan öka sitt väljarstöd genom att manövrera till sig mer fördelaktiga positioner längs centrala åsiktsdimensioner, det vill säga positioner där det finns många väljare. Partiers valframgångar och valförluster kan förklaras av väljares och partiets rörelser längs ideologiska dimensioner.

b) *Vinna på agenda*. Partiideologiers inbyggda tröghet och svårigheter att kommunicera nya positioner till väljarna begränsar partiets möjligheter till alltför kraftiga positionsförflyttningar längs olika åsiktsdimensioner. Inget parti kommer därför att kunna ta i anspråk de mest fördelaktiga positionerna längs alla viktiga dimensioner. I en sådan situation gäller för partierna att verka för en relativt större uppmärksamhet och betydelse kring de sakfrågeområden där man själv uppfattar sig ha relativt fördelaktiga positioner i förhållande till konkurrenterna. Det gäller med andra ord att se till att valrörelsen handlar om de egna hemmaplansfrågorna (jfr Holmberg 1981). Partikonkurrensen blir en *agendakamp* snarare än ett egentligt positionsspel (Budge & Farlie 1983; Budge, Robertson & Hearl 1987). Partiers valframgångar och valförluster kan förklaras av att vissa åsiktsdimensioner eller sakfrågor blev mer uppmärksammade och därmed fick större betydelse för väljarnas partievalueringar än andra.

c) *Vinna på tydlighet*. I andra modeller för partikonkurrens är ideologisk eller åsiktsmässig närhet inte den bärande balken. Tydlighet och pregnans i positionstagandena framställs istället som långt viktigare för partiets framgång på väljarmarknaden än att ägna sig åt finjusteringar av sina positioner i förhållande till en väljarmarknad. Den *direktionala åsiktsröstningsmodellen* (Rabinowitz & Macdonald 1989; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990; se även Gilljam 1997; Westholm 1997). I modellen tonas väljarnas förmåga att uppfatta nyanser i partiets positioner längs åsiktsdimensioner ned. Väljarna förmår endast uppfatta de valbudskap som är tillräckligt tydliga och tillräckligt ofta förekommande för att nå igenom mediabruset. Här har partier som intar extrema (men inte för extrema!) flankpositioner längs olika åsiktsdimensioner en stor fördel: De kan på ett mer trovärdigt och mer ihärdigt sätt än mer centralt belägna partier kan förmedla ett *tydligt* politiskt budskap. Väljarna röstar på partier som de a) säkert vet står på samma sida som de själva i olika sakfrågor (*Are you on my side?*) och som b) presenterar klara och intensiva politiska alternativ (*Can I trust you to be responsible?*). Även de väljare som inte själva intar lika extrema positioner i sakfrågan kommer enligt modellen ändå tendera att rösta på det mer extrema partiet eftersom det dels är mer sannolikt att man känner till partiets ställningstagande i sakfrågan, dels är mer sannolikt att partiet kommer att skänka sakfrågan hög prioritet i sin politik under nästa mandatperiod. Partiers valframgångar kan förklaras av att de kommunicerat tydliga flankpositioner längs viktiga åsiktsdimensioner.

d) *Vinna på kompetens*. Om det finns många partier som positionerar sig lika i konkreta sakfrågor, är lika tydliga med vad de vill och har identisk agenda i valkampanjen, återstår nästan enbart att konkurrera med kompetens. Att framgångsrikt konkurrera med kompetens (*party competence*) innebär att man lyckas bygga upp väljarnas förtroende för att partiet och dess främsta företrädare kommer att kunna erbjuda bra lösningar på de samhällsproblem landet står inför. Väljarnas uppfattningar om partiledarens kunnighet och ledarskapsförmåga, partiets kompetens och regeringsduglighet blir en viktig faktor för partivalet. Fokus flyttas från ideologiska positionstaganden och blir mer resultatinkriktad: Vad har partiet X gjort för mig under den senaste mandatperioden (meriter). Hur har regeringspartier, stödpartier och oppositionspartier egentligen skött sig? Vilket parti är bäst lämpat att lösa problemen på de områden jag tycker är viktiga i framtiden (kapacitet). Partiers valframgångar och valförluster förklaras av att vissa partier haft ett större förtroendekapital när det gäller att bedriva politik på de områden som diskuterats i valrörelsen.

Precis som i all mångkamp måste partierna göra bra resultat i alla fyra grenar för att nå ett bra slutresultat. Det är kombinationen av ett framgångsrikt matchande av ställningstaganden med väljarnas preferenser (*närhet*), en skarp profilering av valbudskapet (*tydlighet*), en ökad uppmärksamhet för partiets hemmaplansfrågor (*agenda*) och ett ingjutande av förtroende att det egna partiet och dess representanter är bäst skickat att lösa framtida problem på viktiga områden (*kompetens*) som är receptet för valframgångar. Frågan är alltså vilken mix av dessa förklaringar som är användbar för att förstå valutgången 2002 och speciellt folkpartiets valframgång.

Vinna på närhet

Inget partisystem i världen är mer likt Antony Downs teoretiska endimensionella flerpartisystem än det svenska. Vårt nuvarande sjupartsystem är alltså starkt strukturerat efter en dominerande ideologisk dimension: vänster–högerdimensionen. Väljarnas självplaceringar längs vår elvagra-

Tabell 32. Sambandet mellan vänster–högerplacering och partival (eta), graden av överensstämmelse i väljarnas vänster–högerplaceringar av partierna (PA) och graden av polarisering (WPD) i 31 länder

År	Land	Valsystem	Samband mellan vänster–högerplacering och partival (eta)	Graden av överensstämmelse mellan väljarnas vänster–högerplacering av partierna (PA)	Graden av polarisering (WPD)
1998	Sverige	List PR	.8	0.65	7.78
1996	Tjeckoslovakien	List PR	.8	0.62	8.33
1997	Polen	List PR	.7	0.58	6.49
2000	Spanien	List PR	.7	0.59	4.86
1999	Island	List PR	.7	0.65	6.01
1996	Israel	List PR	.7	0.50	5.95
1998	Danmark	List PR	.7	0.68	6.12
2002	Portugal	List PR	.7	0.59	6.00
1999	Schweiz	List PR	.7	0.53	4.58
1997	Litauen	Semi-Prop	.7	0.52	3.71
1997	Norge	List PR	.7	0.59	5.89
1998	Ukraina	Semi-Prop	.6	0.42	5.52
1996	Nya Zeeland	Quasi-Prop Mixed	.6	0.53	5.35
1998	Holland	List PR	.6	0.62	4.38
1999	Ryssland	Semi-Prop	.6	0.41	6.21
1996	Spanien	List PR	.5	0.62	5.56
1997	Storbritannien	Majoritetsval	.5	0.45	3.20
1998	Ungern	Qvasi-Maj Mixed	.5	0.45	4.98
1996	Slovenien	Semi-Prop	.5	0.35	3.13
1998	Tyskland	Qvasi-Prop Mixed	.5	0.51	4.23
1997	Kanada	Majoritetsval	.4	0.37	2.60
1996	Japan	Qvasi-Maj Mixed	.4	0.49	5.19
1996	Australien	Majoritetsval (Alt Vote)	.4	0.42	2.66
1999	Belgien Flandern	List PR	.4	0.37	3.44
1996	USA	Majoritetsval	.3	.	.
1997	Mexiko	Quasi-Maj Mixed	.3	0.03	3.34
2000	Peru	List PR	.3	0.17	3.14
1996	Romänien	List PR	.2	0.29	2.94
2000	Korea	Qvasi-Maj Mixed	.1	0.42	2.35
1996	Taiwan	Qvasi-Maj Mixed	.1	0.38	2.12
1999	Belgien Vallonien	List PR	.1	0.51	3.88
2001	Peru	List PR	.1	0.11	2.35
2000	Mexiko	Quasi-Maj Mixed	.0	0.09	3.97
2001	Vitryssland	Majoritetsval	.	0.26	2.63

Kommentar: Analysen är hämtad ur (Oscarsson 2003). Data om olika valsystem kommer från CSES makro dataset. CSES=Comparative Study of Electoral Systems. CSES-data kan fritt laddas ned från projektets hemsida: <http://www.umich.edu/~cses/>. PA-måttet är Cees van der Eijks mått för Perceptual Agreement (van der Eijk 1998) och varierar mellan -1 (minimal överensstämmelse i väljarkärens partiplaceringar) och 1 (maximal överensstämmelse i väljarkärens partiplaceringar). Polariseringsmåttet WPD=Wing Party Distance visar avståndet mellan ytterpartiernas genomsnittliga vänster–högerpositioner (jfr Gilljam & Oscarsson 1996).

diga vänster–högerskala är alltså den enskilt starkaste förklaringsfaktorn till partival i Sverige.³ Trots sjunkande polarisering i partisystemet under de senaste tjugofem åren är svenska väljares kunskaper om partiernas vänster–högerpositioner alltså god. I valundersökningen 2002 kunde 96 procent placera in sig själv på den klassiska elvgradiga vänster–högerskalan. Hela 86 procent placerade ut *samtliga* 7 partier längs vänster–högerdimensionen.⁴ Förutsättningarna för framgångsrik tillämpning av downsianska närhetsröstningsmodeller är med andra ord utomordentligt goda. Våra omfattande jämförelser med andra länder bekräftar vänster–högerdimensionens särställning när det gäller att förklara väljarbeteende i just Sverige. Svenska väljare känner

bättre till och är inbördes mer överens om partiernas positioner längs vänster–högerdimensionen än de flesta andra länders väljare. Sambandet mellan vänster–högerplacering och partival är högre i Sverige än i något annat land. Graden av överensstämmelse i väljarnas vänster–högerplacering av partierna är också i världsklass (se tabell 32).

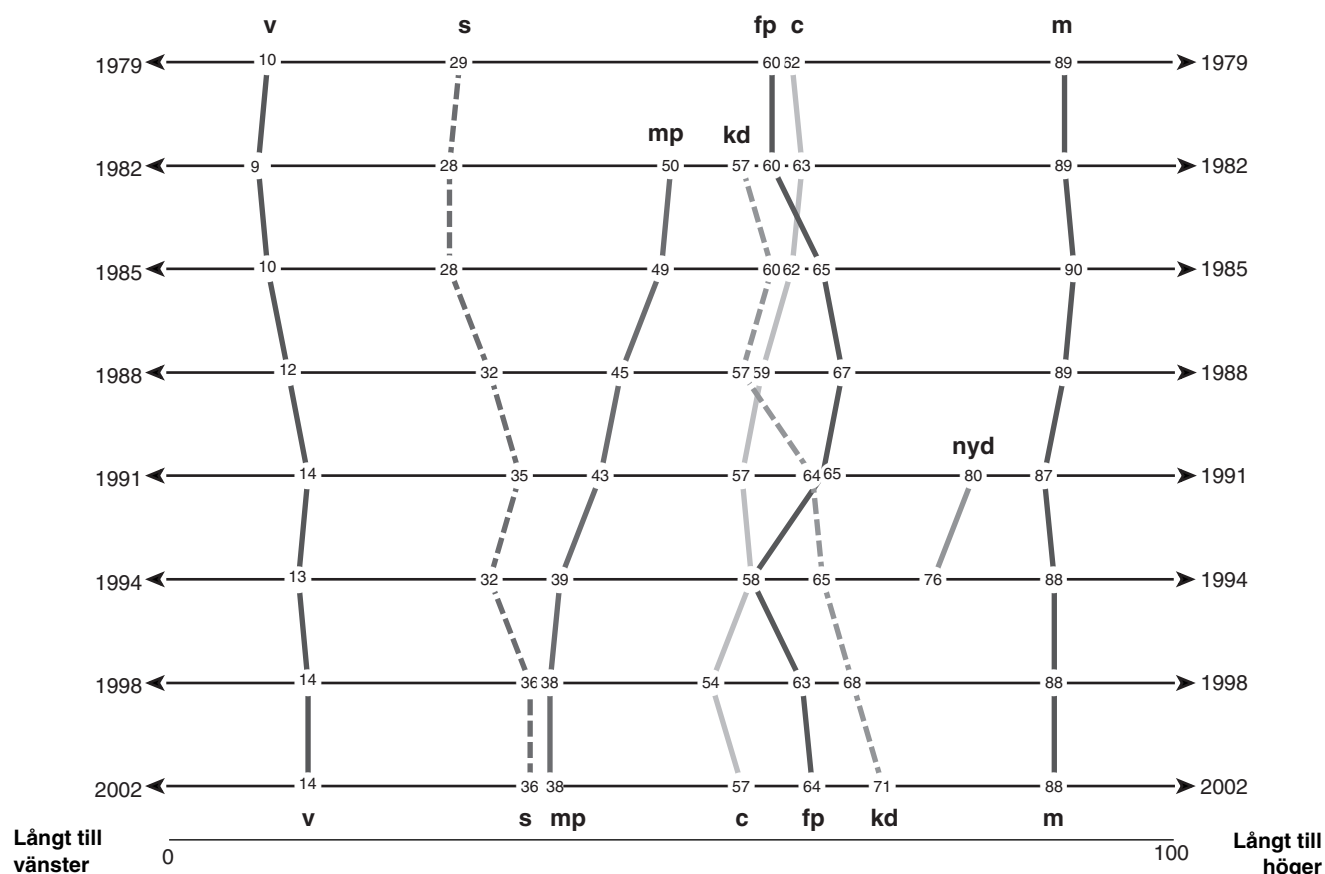
En förklaring till att ideologiskt vänster–högeröstande är så kraftfullt är historisk. Det endimensionella svenska fempartisystemet var stabilt under så lång tid, mellan 1921–1988, att generationer av svenska väljare lärt sig använda vänster–högerdimensionen som ett suveränt ideologiskt orienteringsinstrument. Som spatiala metaforer har 'vänster' och 'höger' fungerat som effektiva verktyg i kommunikationen mellan väljare och folkvalda. Vänster–högerdimensionens förmåga att absorbera nya sakfrågor och ideologiska skiljelinjer är omvittnad (Holmberg 1999; Knutsen 1999; Oscarsson 2001).

I internationell forskning ägnas allt större uppmärksamhet åt institutionella förklaringar till väljarbeteende (Norris 2003; Franklin 2004). Intresset gäller hur olika typer av valsystem förändrar förutsättningarna för individuellt väljarbeteende. Helt i linje med uppställda förväntningar tycks förutsättningarna för ideologisk vänster–högeröstning vara som bäst i länder som har proportionella valsystem. De nio länder där sambandet mellan vänster–högerplacering och partival är som star-

3) Sambandet mellan väljarnas vänster–högerplaceringar och partivalet (eta) har varit stabilt högt under de senaste tjugofem åren: 1968 .69, 1973 .64, 1976 .66 1979 .75, 1982 .77, 1985 .74, 1988 .73, 1991 .71, 1994 .72 1998 .75 och 2002 .72. Den linjära trenden över tid är svagt positiv sett över hela perioden, men under perioden 1979–2002 där vi har fullt jämförbara mått på väljarnas självplaceringar längs vänster–högerskalan är trenden istället svagt nedåt. Sambandet mellan vänster–högerposition och partival tenderar att vara starkare under valåren än under mellanvalsperioderna (Holmberg 2002).

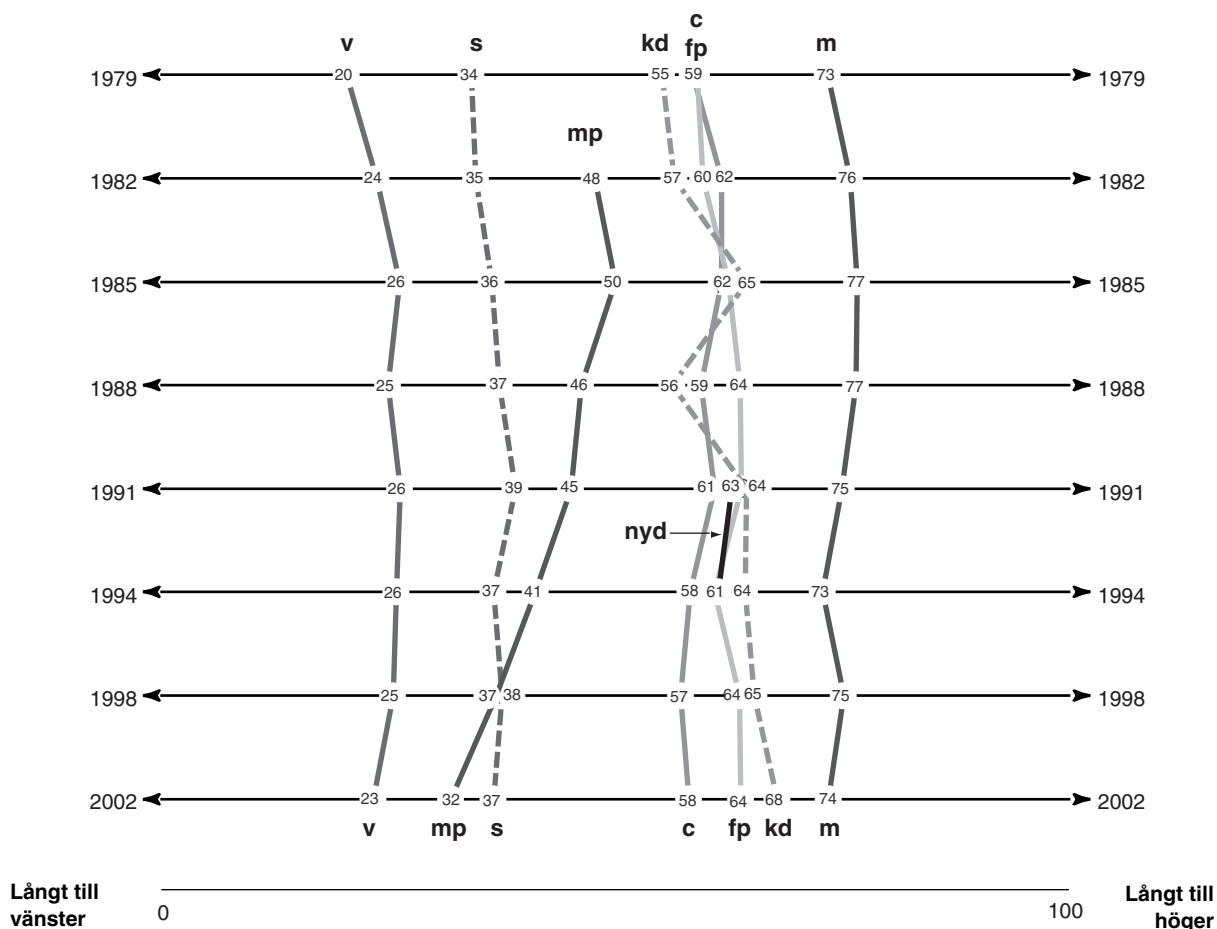
4) Miljöpartiet vållar störst bekymmer för respondenterna: 89 procent vänster–högerpositionerar mp, kristdemokraterna 91 procent, centerpartiet och folkpartiet 92 procent, moderaterna 93 procent och vänsterpartiet och socialdemokraterna 94 procent.

Figur 9. Väljarnas placeringar av partierna längs vänster–högerdimensionen 1979–2002 (medeltal)

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]".

Figur 10. Genomsnittliga vänster–högerplaceringar för partiernas väljare 1979–2002 (medeltal)

Kommentar: Genomsnittet för samtliga väljare var 49 1979, 50 1982, 52 1985, 50 1988, 55 1991, 49 1994 och 51 1998. Genomsnittet för ny demokratis väljare var 63 in 1991 och 61 1994.

kast är alla europeiska flerpartisystem som vilar på ett proportionellt valsystem.

Analys av ideologisk närhetsröstning visar att effekterna av ideologisk närhet mellan väljare och partier längs vänster–högerdimensionen på sannolikheten för att rösta på ett parti tenderar att vara störst i europeiska flerpartisystem som Portugal, Danmark, Spanien, Sverige, Tjeckien, Island och Norge (Oscarsson 2003).

Med hjälp av partiernas och väljargruppers rörelser längs den välkända vänster–högerdimensionen kan vi erhålla insiktsfulla förklaringar till såväl breda utvecklingstrender som fram- och motgångar för enskilda partier. Det är därför naturligt att söka förklaringar till valutgången 2002 i eventuella ideologiska vänster–högerförskjutningar av partier och väljare: I vilken utsträckning kan folkpartiets valframgång och moderaternas valförlust förklaras av att partierna eller deras väljargrupper förändrat sina positioner längs vänster–högerdimensionen?

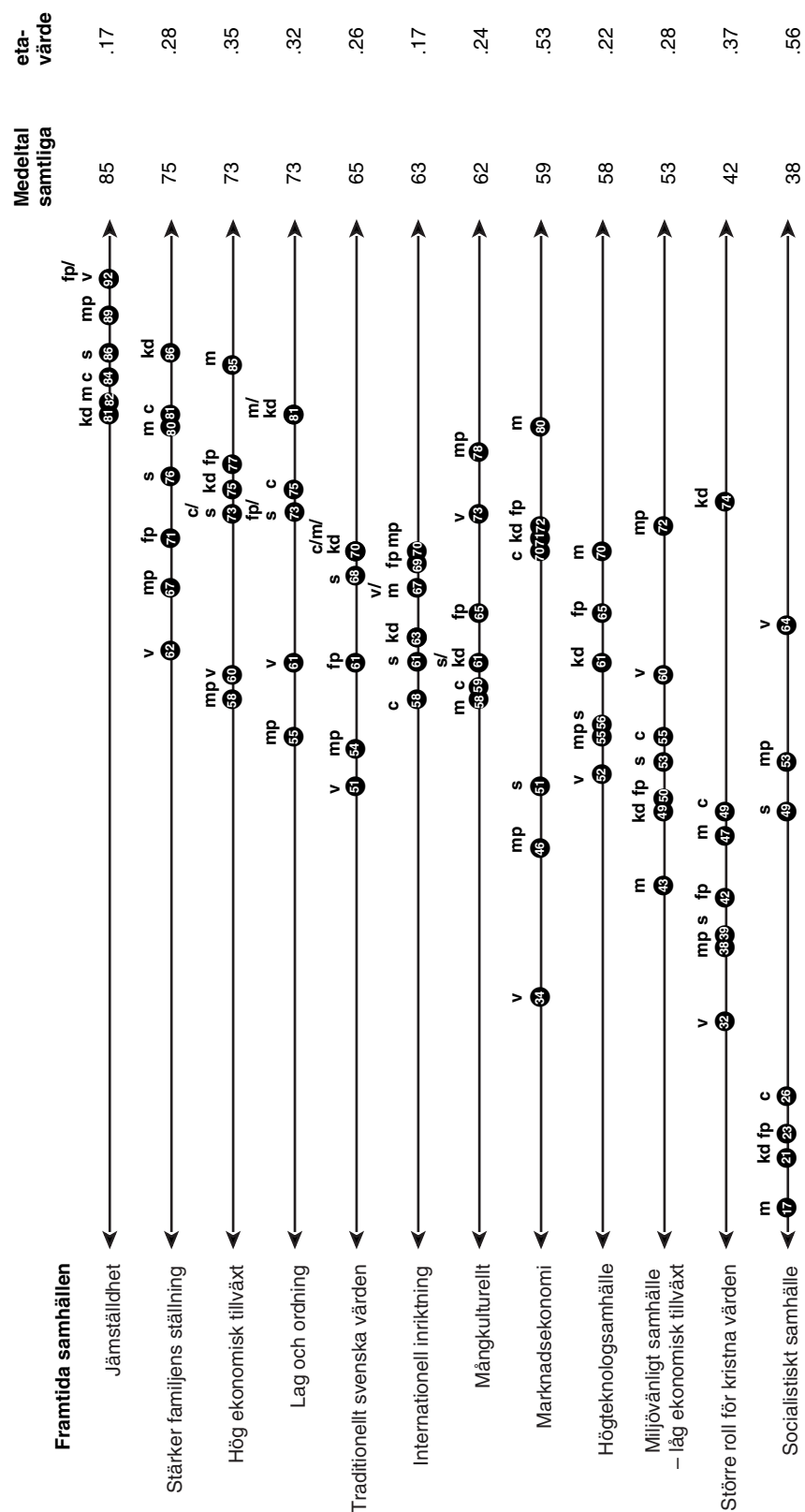
I väljarnas ögon har partierna inte förändrat sina vänster–högerpositioner alls mellan 1998 och 2002 (se figur 9).

Den senaste mandatperioden har bjudit på osedvanligt små förändringar i väljarnas perceptioner av partiernas positioner längs vänster–högerdimensionen. Väljarnas ideologiska karta över partisystemet tycks ha frusit. Partiernas inbördes vänster–högerordning [v-s-mp-c-fp-kd-m] har varit mycket stabil de senaste tio åren.⁵

När det gäller väljarnas genomsnittliga självplaceringar (se figur 10) kan vi även här konstatera att det inte har ägt rum några dramatiska förändringar mellan 1998 och 2002. Det har blåst svag vänstervind bland vänsterpartiets och miljöpartiets väljare och en svag högervind bland kristdemokraternas väljare, men förändringarna är som sagt små. Folkpartiets väljare positionerar sig som grupp betraktat inte längre till höger 2002 än vad de gjorde 1998, trots att partiet fyllts på med i första hand moderata

5) Hälften (49 procent) av respondenterna i valundersökningen 2002 ordnade partierna från vänster till höger på ett sätt som är rimligt konsistent med de genomsnittliga parti-placeringar som redovisas i figur 9 (valfri vänster–högerordning av mp och s tillämpades).

Figur 11. Svenska väljare uttalar sig om olika framtida samhällen (medeltal)

Kommentar: Intervjupersonerna kunde bedöma samhällena på en skala från 0 (mycket dåligt) till 10 (mycket bra). Medeltalen har multiplicerats med tio för att undvika decimaltal i figuren. De kan alltså variera mellan 0 och 100. Eta kan variera mellan .00 och 1.00. Variansanalysen omfattar röstande på de sju riksdagspartierna. För motsvarande analys från 1998 års val, se Holmberg (2000:134).

väljare. Moderaternas väljare har heller inte förändrat sin ideologiska profil nämnvärt. På den här generella översiktliga nivån tycks väljarströmmarna från moderaterna till folkpartiet alltså inte kunna förklaras av genomgripande förskjutningar av partiernas vänster–högerpositioner.

Små förändringar är förstås inget att förvånas över när vi har med väljarnas vänster–högerideologier att göra. Vänster–högerdimensionen är den stabila ryggraden i det svenska demokratiska systemet. Skulle vi observera tvärrare ideologiska kast skulle vi förmodligen bli oroade istället. Först sett över längre tidsperioder kan vänster- och högervindar skönjas och analyseras närmare (jfr t.ex. Holmberg 2003).

Nu är väljarnas ideologier mer komplexa i den mening att de rymmer mer än enbart uppfattningar som har med vänster–högerideologi att göra. Nästa steg i analysen är att närmare undersöka de svenska väljarnas ståndpunkter längs andra potentiellt viktiga ideologiska dimensioner som från tid till annan bryter upp det endimensionella vänster–högermönstret. I tidigare forskning har man kallat dem för kärnkraftsdimensionen, den vita etik-moraldimensionen, den gröna miljödimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen, EU/EMU-dimensionen och jämställdhetsdimensionen (se t.ex. Holmberg 1978; Gilljam & Holmberg 1993; Bennulf 1994; Oscarsson 1998).

I valundersökningen 2002 fick svarspersonerna bedöma en rad framtida samhällen på en elvagräddig skala från ”mycket dåligt” till ”mycket bra”. I figur 11 redovisas de genomsnittliga positionerna för partiernas väljare. De olika framtidsvisionerna har rangordnats efter hur populära de är bland samtliga väljare. Sambandet mellan väljarnas inställning till framtida samhällen och partival redovisas med hjälp av sambandsmått (eta). Samhällsvisionerna kan rangordnas efter såväl popularitet som graden av partisplittring. Att satsa på ett jämställt

samhälle är alltså det mest *populära* framtida samhälle enligt de svenska väljarna (medeltal 85), och dessutom den framtidsvision som har ökat mest i popularitet jämfört med 1998 (81). Endast två av våra framtida samhällen hamnar lägre än mittpunkten på skalan (50), nämligen att satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll (42) och satsa på ett socialistiskt samhälle (38).

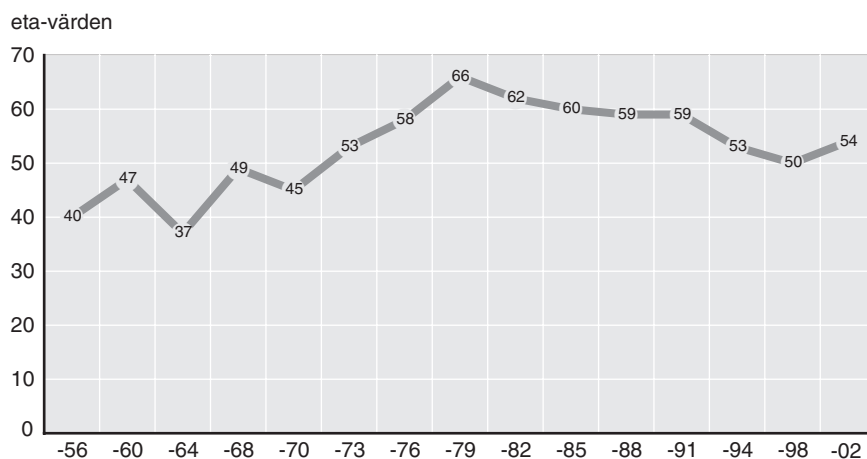
De samhällsvisioner som är mest *partiskiljande* rör alla den traditionella vänster–högerdimensionen – satsningar på ett socialistiskt samhälle (eta=.56) respektive ett samhälle med marknadsekonomi (.53). Polariseringen är stark också när det gäller ett samhälle med kristna värden (.37), där kristdemokraternas väljare står helt allena på flanken, ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och produktivitet (.35) och ett samhälle med mer lag och ordning (.32).

Jämfört med 1998 kan vi konstatera en polarisering av väljarkåren när det gäller flera av samhällsvisionerna. Graden av partisplittring är högre när det gäller satsningar på lag och ordning (från .23 1998 till .32 2002), ett samhälle med traditionellt svenska värden (.15 →.26), satsa på ett mångkulturellt samhälle (.16 →.24). Kanske håller något på att hända när det gäller det ideologiska klimatet på de här områdena?

Ideologiska orienteringar må vara starkt korrelerade med partivalet. Men dess karaktär av långsiktigt stabila predispositioner innebär att dess förmåga att förklara enskilda partiers fram- och motgångar i enskilda val är klart begränsad. Väljarideologier kan visserligen uppdateras under en intensiv valrörelse, men de förändras inte särskilt mycket.

Annat är det med sakfrågeåsikter. Åsikter i sakfrågor har större potential att förklara valutgången i enskilda val. Det är oftast åsiktsröstning som i första hand avses när väljarforskare hänvisar till tesen om den politiska kontextens ökande betydelse för partivalet (Gilljam 1988). Men faktum är att det är svårt att hävda med bestämdhet att

Figur 12. Åsiktsröstning i Sverige 1956–2002. Sambandet mellan vänster–högerrelaterade sakfrågeåsikter och partival (eta)

Kommentar: Resultaten är genomsnittliga eta-värden hämtade från variansanalyser där partival är oberoende variabler (5-7-8 partier) och de tre högst korrelerade vänster–högerrelaterade åsiktsfrågorna är beroende variabel. De åsiktsfrågor som använts i analysen är inte desamma vid varje tidpunkt.

Åsiktsröstningen ökar generellt i Sverige. Vänster–höger-åsiktsröstningen har visserligen varit starkare under 1990-talet än under 1950- och 1960-talen (se figur 12) men nådde sitt maximum i de ideologiskt laddade 1979 och 1982 års val. Avpolariseringen av vänster–högerkonflikten sedan löntagarfondsvalet 1982 har inneburit att sambanden mellan väljarnas vänster–högeråsikter och partivalet successivt har försvagats något.

Svagheten i analysen ovan är att den endast inbegriper de starkast korrelerade åsikterna i vänster–högerfrågor som rör storleken på den offentliga sektorn, skatter och privatiseringar. Sakfrågeåsikter som alltid uppvisar svagare samband med partivalet – som t.ex. utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, jämställdhetsfrågor, EU-frågor, moralfrågor eller miljöfrågor – kan i princip ha vuxit sig mer betydelsefulla som kompletterande förklaringar till individuellt väljarbeteende under 1990-talet. Sista ordet är nog inte sagt när det gäller huruvida åsiktsröstningen i Sverige ökar eller inte.

Vad partiernas väljare anser i olika politiska sakfrågor kan avslöja mer detaljer om den ideologiska profilen hos de väljare som attraherades till partiernas politik i 2002 års valrörelse. Det ger också en ledning i frågan om partiernas mandat från väljarna: vilka slags åsikter är det i teorin tänkt att partierna skall representera under den kommande mandatperioden?

I tabell 33 har samtliga åsiktsfrågor som ställdes i 2002 års valundersökning rangordnats efter hur starkt samband åsikterna har med partivalet. De i särklass mest partiskiljande sakfrågorna ($\eta > .40$) är alla knutna till den ideologiska vänster–högerdimensionen. Det handlar om skatter, utförsäljning av statliga företag och affärsverk, den offentliga sektorns storlek och privatiseringar av sjukvård och skolor – den klassiska kärnan i vänster–högerkonflikten. Rangordningen av partiernas väljargrupper från mest till minst positiv bryter inte i något av dessa fall en traditionell blockuppdelning mellan v-s-mp och c- fp-kd-m.

Utrikespolitiska frågor som handlar om svenskt medlemskap i EU, EMU och NATO uppvisar också mycket starka samband med röstning (η omkring .40). Men rangordningen av partiernas väljargrupper följer här inte helt ett traditionellt vänster–högermönster. Vänsterpartiet, miljöpartiet och centerpartiet är t.ex. mer negativa till EMU-medlemskap och relativt sett mer positiva till EU-utträde än socialdemokraterna, folkpartiet, kristdemokraterna och moderaterna.

I toleransfrågor som rör flyktingar, invandring, u-hjälp och arbetskraftsinvandring är graden av politisering lägre (η .16-.27). Moderaternas och centerpartiets väljare intar i dessa sakfrågor en mer intolerant hållning än vänsterpartiets och miljöpartiets väljare. I den partipolitiskt hetare språktestfrågan ($\eta = .34$) är m- och fp-väljarna mest positiva och mp- och v-väljarna mest negativa.

Kristdemokraternas väljare intar en extremposition längs åsiktsdimensionen som rör etik- och moral i bred mening. Kristdemokraternas väljare är betydligt mer negativa än andra partiers väljare till förslaget att tillåta homosexuella par att adoptera barn (balansmätt -73) och är också mest positiva till att förbjuda alla former av pornografi (+62).

I tabell 33 redovisas också var väljarna som helhet positionerar sig i förhållande till de olika partiernas väljare. Applicerar vi den downsianska närhetsröstningsteorin på dessa väljardata skulle vi kunna urskilja de partier som borde vara framgångsrika på väljarmarknaden.⁶ Enligt Downs borde det vara partier som oftast positionerar sig nära medianväljaren längs olika åsiktsdimensioner. Socialdemokraternas väljare tenderar att stå närmast väljarnas genomsnittliga position i 17 av de 32 undersökta sakfrågorna. Centerpartiet är god tvåa med 16 av 32 sakfrågor. Modellen förutsäger i så fall att socialdemokraterna och centerpartiet skulle ha de största elektorala framgångarna i svensk politik. För socialdemokraterna kan en sådan prediktion anses stämma, men inte för centerpartiet. C har ett betydligt svagare stöd än vad man hade förväntat sig givet partiets centrala position både längs vänster–högerdimensionen och med hänsyn till väljarmarknaden i specifika sakfrågor. Illustrationer av det här slaget har lärt oss att den downsianska närhetsröstningsmodellen inte fullt ut kan förklara åsiktsröstning, framför allt inte i västeuropeiska partisystem (Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1991). Kompletterande förklaringar krävs.

En brännande frågeställning är vilka slags väljargrupper det ”nya” stora folkpartiet egentligen representerar efter 2002 års val: Vilka väljare attraherade folkpartiet i första hand under 2002 års valrörelse? I tabell 34 redovisas vad folkpartiets trogna väljare från 1998 och tillkommande väljare från 2002 anser i ett stort antal sakfrågor.

När det gäller den uppmärksammade språktestfrågan återfinns inga signifikanta åsiktsskillnader mellan gamla och nya folkpartiväljare (73 respektive 71 procent positiva). Förslaget om språktest var alltså ett mycket populärt förslag bland *både* gamla och nya fp-väljare.

Men i flera andra sakfrågor som har direkt bäring på grundläggande toleransfrågor finns det tydliga åsiktsskillnader mellan gruppen gamla och nya folkpartiväljare. Nyblivna folkpartiväljare är mindre positiva till förslagen att efterskänka tredje världens skulder (-15), att tillåta homosexuella par att adoptera barn (-15), öka arbetskraftsinvandringen (-13) och att öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur (-9). De nyblivna folkpartiväljarna ställer sig mer positiva till att ta emot färre flyktingar i Sverige (+20) och att införa mycket hårdare straff för brottslingar (+15). Folkpartiet har en mer intolerant väljargrupp idag än vad partiet tidigare haft.

Den åsiktsmässiga sammansättningen av de många väljare som bytte till folkpartiet 2002 indikerar att många av dessa väljare kan ha uppfattat folkpartiets nya integrationspolitiska program som en ideologisk positionsförflyttning mot en mer intolerant hållning i invandrar- och flyktingfrågor. Gruppen folkpartiväljare har blivit klart mindre flykting- och invandrarvänlig än tidigare. Folkpartiets utmärker sig inte längre som det i särklass mest flyktingpositiva av de borgerliga partierna (se även Demker 2003). Men analysen av folkpartiväljarnas nya åsikts-

6) Analysen vilar på antagandet om att partiväljarnas genomsnittliga positioner längs olika sakfrågedimensioner är en god reflektion av partiernas positioner längs samma åsiktsdimensioner, det vill säga att partiernas väljare är goda representanter för partiets ideologier.

Tabell 33. Sakfrågeåsikter bland partiernas väljare 2002 (balansmått, eta)

Förslag	Partirangordning negativ-positiv	Partival 2002								Samtliga	eta
		v	s	mp	c	fp	kd	m	övr		
Sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare	v-mp-s-l-c-fp-kd-m	-77	-57	-63	-2	+2	+10	+47	-45	-27	.51
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	v-mp-s-l-c-kd-fp-m	-63	-53	-56	-6	+28	+21	+51	-4	-18	.50
Minska den offentliga sektorn	v-s/mp-l-c-kd-fp-m	-76	-64	-64	-21	+4	-6	+34	-10	-32	.46
Sänka skatterna	v-mp-s-l-c-fp-kd-m	-37	-13	-21	+33	+43	+51	+82	+22	+19	.45
Minska de sociala bidragen	v-mp-s-l-kd-c-fp-m	-61	-29	-42	+11	+24	+8	+49	+36	-9	.40
Sverige bör bli medlem i EMU	v-mp-c-l-s-kd-fp-m	-57	+11	-39	-15	+46	+16	+60	+0	+11	.40
Satsa mer på friskolor	v-s-mp-l-c-fp-kd-m	-36	-31	-9	+15	+23	+36	+48	+5	-2	.39
Sverige bör utträda ur EU	m-fp-kd-s-l-c-mp-v	+40	-28	+23	-7	-56	-33	-72	-23	-24	.38
Sverige bör söka medlemskap i NATO	mp-v-s-c-l-fp-kd-m	-70	-40	-77	-38	-8	-10	+24	-19	-29	.38
Införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	m-kd-fp-c-l-s-mp-v	+72	+43	+63	+24	-1	-9	-21	+35	+27	.37
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	kd-m-c-s-l-fp-mp-v	+29	-31	+21	-34	-14	-73	-55	-65	-27	.35
Behålla fastighetsskatten	kd-m-fp/c-l-mp-s-v	-8	-25	-31	-59	-56	-76	-72	-64	-40	.34
Införa betyg i skolan tidigare än idag	mp-v-s-l-c-fp-kd-m	-15	+29	-16	+50	+56	+62	+64	+71	+33	.34
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	m-fp-l-s-kd-v-c-mp	+52	+24	+72	+59	+3	+25	-26	-17	+22	.34
Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare	v-mp-s-c-l-kd-fp-m	-19	+28	-1	+31	+54	+51	+71	+100	+36	.34
Sverige bör politiskt stödja USA:s krig mot terrorismen	v-mp-fp-l-s-c-kd-m	-48	+10	-44	+13	+3	+38	+43	+55	+8	.33
Minska inkomstskillnaderna i samhället	m-fp-kd-l-c-s-mp-v	+87	+69	+77	+65	+42	+53	+32	+57	+59	.30
Ta emot färre flyktingar i Sverige	v-mp-fp-kd-l-s-c-m	-28	+15	-43	+24	+2	+5	+32	+74	+11	.27
Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar	mp-v-fp-l-s-kd-c-m	+6	+48	-8	+56	+39	+55	+69	+88	+46	.26
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	m-fp-kd-l-s-v-c-mp	+18	+11	+39	+24	-16	-6	-32	-25	+2	.26
Minska försvarsutgifterna	m/fp-c-l-s-fp-v-mp	+42	+18	+57	+7	+19	-13	-13	-30	+15	.25
Behålla maxtaxan i barnomsorgen	kd-fp-mp-m-c-l-v-s	+39	+57	+23	+30	+17	-2	+27	+15	+37	.25
Minska u-hjälpen	mp-v-kd-s-fp-l-c-m	-65	-44	-75	-25	-43	-48	-17	+9	-40	.25
Minska finansmarknadens inflytande i politiken	m-fp-kd-l-c-s-v-mp	+61	+35	+64	+33	+24	+27	+7	+50	+32	.24
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	m/kd-fp-mp-l-v-s-c	+73	+75	+64	+85	+41	+58	+41	+61	+65	.24
Begränsa rätten till fri abort	fp-v-mp-m-l-s-c-kd	-75	-61	-72	-51	-79	-19	-62	-73	-61	.24
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	m-c-kd-fp-l-s-mp-v	-3	-41	-14	-57	-49	-53	-63	-83	-45	.23
Efterskänka tredje världens skulder	c-m-kd-l-s-fp-v-mp	+56	+32	+66	+1	+38	+24	+8	+15	+29	.23
Förbjuda alla former av pornografi	m-fp-mp-l-s-v-kd-c	+53	+51	+37	+63	+27	+62	+10	+13	+41	.21
Sverige bör arbeta för ökad frihandel i hela världen	v-c-mp-s-l-kd-fp-m	+37	+55	+53	+52	+68	+67	+69	+60	+57	.17
Stärka djurens rätt	kd-m-c-fp-l-s-v-mp	+76	+67	+78	+54	+57	+46	+51	+75	+64	.16
Öka arbetskraftsinvandringen till Sverige	c-s-kd-l-v-m-mp/fp	-14	-29	+2	-30	+2	-18	-6	-52	-18	.16

Kommentar: Siffrorna i tabellen är balansmått som visar andelen positiva till förslaget (mycket/ganska bra förslag) minus andelen negativa till förslaget (mycket/ganska dåligt förslag). Balansmått kan således variera mellan -100 och +100. Antalet svarspersoner i respektive väljargrupp (min/max) är följande (v=135/155, s= 599/694, c=94/112, fp=241/276, m=191/224, kd=133/162, mp=103/125, övriga= 20/24). Frågan om språktest för att kunna bli svensk medborgare lades till frågeserien under intervjuundersökningens gång, varför antalet svarande är lägre för denna fråga (v=103, s=438, c=64, fp=180, m=144, kd=97, mp=72, övriga=12). Sakfrågorna i tabellen har rangordnats efter hur starkt åsikterna samvarierar med partivalet (eta). I partirangordningarna har positionen för samtliga väljare markerats med ett l-tecken.

profil gör oss förstås långt ifrån övertygade om huruvida det var åsiktsmatchning i invandrings- och flyktingpolitiska sakfrågor som orsakade folkpartiets framgångar 2002.

Att folkpartiets invandringstoleranta väljarprofil slipats ned i samband med valframgångarna 2002 är egentligen inte särskilt underligt. En sådan ideologisk "uttunningsseffekt" är i själva verket precis vad man kan förvänta sig för alla partier som växer i storlek. Och det gäller särskilt för

partier som på kort tid tredubblar sitt väljarstöd, och särskilt för ett parti som fp som brukar klassificeras som ett idéparti. Jämförelsepunkter krävs för att sätta in folkpartiets valseger 2002 i ett mer historiskt perspektiv.

Närmast till hands ligger att jämföra med den relativa profilinevning för andra partier som gjort liknande erfarenheter i tidigare valrörelser. Vi tänker närmast på vänsterpartiet och kristdemokraterna, som båda nästan tredubblade sitt väljarstöd i 1998 års val. Kristdemokra-

Tabell 34. Folkpartiets nya och gamla väljare i riksdagsvalet 2002. Andel som tycker respektive förslag är ”mycket bra förslag” (procent, procentdifferenser)

	Gamla fp-väljare från 1998	Nya fp-väljare 2002	Skillnad
<i>Nya fp-väljare tycker SÄMRE om förslagen att...</i>			
Sverige bör bli medlem i EMU	78	60	-18
Eftersänka tredje världens skulder	66	51	-15
Minska försvarsutgifterna	60	45	-15
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	45	30	-15
Öka arbetskraftsinvandringen	46	33	-13
Sverige bör arbeta för ökad frihandel i hela världen	81	70	-11
Satsa mer på friskolor	58	48	-10
Sverige bör söka medlemskap i NATO	39	29	-10
Sälja statliga affärsverk till privata köpare	47	37	-10
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	16	7	-9
<i>Gamla och nya fp-väljare tycker LIKA BRA om förslagen att...</i>			
Behålla fastighetsskatten	20	14	-6
Införa betyg i skolan tidigare än i dag	76	72	-4
Begränsa rätten till fri abort	7	4	-3
Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare	73	71	-2
Minska den offentliga sektorn	42	42	0
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	44	44	0
Behålla maxtaxan i barnomsorgen	46	47	+1
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	51	53	+2
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	33	35	+2
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	55	58	+3
Förbjuda alla former av pornografi	51	55	+4
Sverige bör politiskt stödja USA:s krig mot terrorismen	34	38	+4
Minska u-hjälpen	12	18	+6
Sänka skatterna	55	63	+8
<i>Nya fp-väljare tycker BÄTTRE om förslagen att...</i>			
Sverige bör utträda ur EU	10	19	+9
Minska finansmarknadens inflytande i politiken	33	46	+13
Minska inkomstskillnaderna i samhället	47	60	+13
Införa sextimmars arbetsdag	30	44	+14
Stärka djurens rätt	55	69	+14
Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar	46	61	+15
Minska de sociala bidragen	36	53	+17
Ta emot färre flyktingar i Sverige	25	45	+20

Kommentar: Med gamla fp-väljare avses de väljare som röstade på folkpartiet både 1998 och 2002. Med nya fp-väljare är de väljare som tidigare röstat på andra partier än fp. Antalet svars personer är för gamla fp-väljare cirka 70, för nytillkomna fp-väljare 2002 cirka 207. Uppgifterna om partitype bygger till hälften på paneldata, till hälften på minnesuppgifter.

terna fylldes då på med tidigare moderata väljare och vänsterpartiet fylldes på med tidigare socialdemokratiska väljare – det var de två i särklass största väljarströmmarna mellan 1994–1994 (Holmberg 2000). Jämförelsen av den ideologiska uttunningen försvåras naturligtvis på grund av att dessa partier har distinkt olika partiideologier. I tabell 35 redovisas hur vänsterpartiets och kristdemokraternas väljare förändrade sina genomsnittliga positioner längs relevanta ideologiska dimensioner mellan 1994 och 1998.

Tabell 35. Genomsnittliga positioner längs ideologiska dimensioner (medeltal)

	År			Skillnad
	1994	1998	2002	
Satsa på ett samhälle som...				
Vänsterpartiet 1994–1998				
...socialistiskt samhälle	6.24	5.95		-0.29
...marknadsekonomi	3.64	4.19		+0.55
Kristdemokraterna 1994–1998				
...kristna värden spelar en stor roll	7.27	6.99		-0.28
...stärker familjens ställning	8.52	8.37		-0.15
Folkpartiet 1998–2002				
...mångkulturellt samhälle		7.31	6.52	-0.79

Mycket riktigt kan en ideologisk "uttunningsseffekt" skönjas även för andra fall än folkpartiet 2002. Vänsterpartiväljarna anno 1998 ville t.ex. inte satsa lika hårt på ett socialistiskt samhälle som v-väljarna ville 1994. Marknadsekonomi var v-väljarna mer positiva till 1998 än 1994. Och för kristdemokraternas väljare var framtidsvisioner av ett kristet samhälle som stärker familjens ställning inte lika gångbara 1998 som de varit fyra år tidigare. Stora framgångar på väljarmarknaden leder till en luddigare ideologisk profil för ett partis väljare.

Resultaten i tabell 35 visar emellertid att den ideologiska uttunnningen vad gäller tolerant inställning till flyktingar och invandrare bland folkpartiväljarna är åtminstone fullt i klass med, och förmodligen större, än för andra partier som i modern tid på kort tid tredubblat sitt väljarstöd. Fp-väljarnas genomsnittliga position i frågan om att satsa på ett "mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt" har förskjutits nästan en enhet på den elvgradiga skalan (-0.79). Någon statistiskt signifikant förskjutning av *samtliga* väljares inställning kan inte iakttagas från samma period.

Vi kan alltså konstatera att folkpartiets valframgångar i ovanligt *hög utsträckning* inneburit en aggregerad förskjutning av fp-väljarnas inställning i toleransfrågor som rör flykting- och invandringspolitik. Huruvida det enbart handlar om en uttunningsseffekt till följd av att fp vunnit fler väljare eller om förskjutningen kan ha något att göra med att fp vunnit väljare just på grund av sitt nya integrationspolitiska program eller på grund av att de uppmärks-

sammatt integrationspolitiska frågor i valrörelsen får senare analyser visa.

Vinna på agenda

Partistrategi på väljararenan handlar inte bara om ett positionsspel. Det är även en agendakamp – en kamp om utrymmet för de egna valbudskapen och de egna profilfrågorna. För partierna handlar det om att väcka uppmärksamhet för de åsiktsdimensioner där man upplever att man har relativa fördelar gentemot andra partier – t.ex. i frågor där man upplever sig ha en mer fördelaktig position på väljarmarknaden. Om den aktuella spelplanen inte gör partiets politik rättvisa får partiet se till att söka ändra spelplanen. Grundtipset är att arbeta för att väcka uppmärksamhet för hemmaplansfrågor och att se till att hålla bortaplansfrågor borta från valrörelsen. På så sätt kan man ändra de *kriterier* väljarna använder för att värdera partiet – utan att behöva betala det ofta höga priset att positionera om sig ideologiskt.

Varje riksdagsval har sin egen unika agenda. Vissa riksdagsval döps efter vilka sakfrågor som varit mest diskuterade under valrörelsen (Esaiasson 1990). Tänk bara på villakostnadsvalet 1979, löntagarfondsvalet 1982 eller miljövalet 1988. Partiernas agendakamp pågår kontinuerligt och dess utgång avgörs normalt sett inte av att något enskilt parti kortvarigt ägnar dem uppmärksamhet under valkampanjerna. Nej, de problem som diskuteras i valrörelserna brukar i regel vara desamma som närvarat under längre tid i den politiska samhällsdebatten (se t.ex. Holmberg & Weibull 2003). Om partierna vill ändra

Tabell 36. Viktiga skäl för partivalet 1979-2002 (procent)

Fråga	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
Socialpolitik/Sjukvård	4	12	19	15	22	21	28	36
Utbildning	6	3	3	2	4	6	20	29
Pensioner/Äldrevård	5	8	8	9	20	9	17	20
Familjepolitik/Barnomsorg	8	8	17	16	18	13	15	15
Skatter	17	8	20	19	18	9	17	14
Ekonomi	9	14	14	8	20	30	14	10
Invandring/flyktingar	0	0	1	2	8	5	3	10
Miljö	6	7	22	46	25	20	12	8
Sysselsättning	18	29	25	5	23	41	34	7
EU/EMU	0	0	0	1	10	14	6	5
Vänster-högerideologi	5	2	7	3	4	4	3	4
Lag och ordning	1	1	0	1	3	1	2	4
Jämställdhet	1	0	0	0	0	2	2	3
Moral/Alkohol/Religion	2	1	1	1	3	1	2	2
Bostäder	5	2	2	4	5	1	0	2
Jordbruk/Decentralisering	1	1	2	1	3	1	1	2
Fred/Internationellt/Försvar	1	4	6	4	3	2	2	2
Energi och kärnkraft	26	2	1	3	3	2	3	1
Löntagarfonder	4	33	11	1	0	0	0	0
Andel väljare som nämnde minst en fråga	62	76	78	72	82	79	77	73
Antal svarande	2 678	2 640	2 610	2 299	2 273	2 256	1 633	1 864

Kommentar: Resultaten bygger på kategoriseringar av en öppen fråga: "Om Du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är/var viktiga för Dig när det gäller/gällde vilket parti Du tänker rösta/röstade på vid riksdagsvalet den 15 september?" I analysen ingår endast röstande. Endast kategorier som vid något riksdagsval samlat mer än 3 procent av svaren har tagits med i denna tabell.

spelplanen inför valrörelserna genom att uppmärksamma särskilda politikområden handlar det om långsiktigt verkande opinionsbildning.

Agendaprofilen för riksdagsvalet 2002 blev mycket tydligare än i tidigare val (se tabell 36). Sjukvårdsfrågor (36 procent), skolfrågor (29 procent) och äldreomsorg (20 procent) var, om vi frågar väljarna själva, de tre viktigaste skälen för partivalet. Mandatet från väljarna till sina förtroendevalda blev alltså i första hand att lösa problem inom sjukvård, skola och äldreomsorg. Mer så än 1998.

På fjärde och femte plats över listan med viktiga skäl för partivalet hittar vi familjepolitik (15 procent) och skatter (14 procent). Sysselsättningsfrågorna, som normalt finns med högt på valrörelseagendan i svenska riksdagsval, omtalades sällan som viktiga för partivalet 2002 (7 procent). Ekonomifrågorna (10 procent) vägde inte lika tungt i väljarnas beslut som under krisårens valrörelser 1991 och 1994. Även EU- och EMU-relaterade sakskalet fick åter en undanskymd plats i väljarnas valkalkyler (5 procent).

Satte diskussionerna kring språktest och Janne Josefsons valstugereportage någon prägel på valrörelseagendan? Generellt sett var flykting- och invandringsspolitiken inte särskilt viktig för väljarnas överväganden, åtminstone inte enligt dem själva. Svarkategorin är den sjunde vanligaste. Men det var samtidigt något fler väljare som nämnde invandringss- och flyktingsspolitiken som viktig för partivalet 2002 (10 procent) än i samband med ny demokratis genombrottsval 1991 (8 procent). Flyktingar och invandring har sannolikt aldrig haft ett så stort utrymme i en svensk valrörelse som 2002.⁷

En mer detaljerad analys (se tabell 37) visar att var femte fp-väljare (20 procent) uppgav flyktingar och invandring som ett viktigt skäl till att de röstade på folkpartiet.⁸ Bland de väljare som bytte till folkpartiet 2002 från andra partier var motsvarande andel ännu högre, 29

procent. De resultaten ger ett stöd för hypotesen att integrationspolitiska ställningstaganden kan ha bidragit till folkpartiets valframgångar. Fortfarande är dock oklart *hur* stor betydelse integrationspolitiska utspelen hade.

Sjukvård, skola och äldreomsorg tillhörde fem-i-topp bland alla partiernas väljare 2002. Men partierna har också sina utpräglade sakområdesprofiler som, även om de inte står högst på valrörelseagendan, ändå är viktiga för framgång eftersom de samlar egna distinkta väljargrupper. Jämställdheten nämndes oftast som skäl till partival bland vänsterpartiets väljare (16 procent), jordbruk och decentralisering bland centerväljarna (17 procent), skatterna bland moderaternas (36 procent), moralfrågor bland kristdemokraternas (12 procent) och miljöfrågorna bland miljöpartiets väljare (52 procent).

De väljare som uppgett att de bytt parti mellan 1998 och 2002 fick en särskild möjlighet att motivera sitt partibyte. Subjektiva skäl till partibyte är mestadels ideologi- eller sakfrågeorienterade, vilket ger stöd åt beskrivningen av närhetsröstande väljare. Av de 119 personer i

7) De personer som uppgav flykting- och invandring som ett viktigt skäl för partivalet skiljer sig inte åsiktsmässigt från övriga väljare när det gäller inställning till flyktingar och invandrare. Av fem undersökta åsiktsfrågor med relevans för sakfrågeområdet (minska u-hjälpen, ta emot färre flyktingar i Sverige, öka stödet till invandrarna, öka arbetskraftsinvandringen och införa språktest för att bli svensk medborgare) var det endast i ett fall det fanns signifikanta skillnader. De som nämnt flykting- och invandring som viktiga skäl för partivalet var mer positiva till förslaget om att ta emot färre flyktingar i Sverige (51 procent positiva) än personer som inte nämnt skälet som viktigt (42 procent positiva).

8) Den femtedel fp-väljare 2002 som uppgav flykting- och invandringsspolitiken som viktigt skäl för partivalet har en betydligt mer restriktiv inställning till svensk flyktingmottagning (27 procent tyckte att förslaget "ta emot färre flyktingar i Sverige" var mycket bra) än fp-väljare som inte uppgav detta skäl (9 procent mycket bra). Även när det gäller förslaget om språktest för att bli svensk medborgare finns klara skillnader mellan fp-väljare som tyckte flykting/invandring var ett viktigt skäl för partivalet (53 procent mycket bra förslag) och de som inte tyckte det (30 procent).

Tabell 37. Viktiga skäl för partivalet 2002 bland de olika partiernas väljare (procent)

Fråga	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr
Socialpolitik/Sjukvård	40	41	26	37	30	38	31	17
Utbildning	24	29	28	37	28	30	27	29
Pensioner/Äldrevård	12	24	23	17	17	24	13	33
Familjepolitik/Barnomsorg	13	15	19	10	12	35	11	4
Skatter	8	8	14	15	36	16	3	29
Ekonomi	8	6	11	15	20	7	6	13
Invandring/flyktingar	13	7	5	20	10	7	10	29
Miljö	13	4	9	5	3	4	52	4
Sysselsättning	8	7	9	7	7	6	5	4
EU/EMU	5	3	5	10	4	5	8	0
Vänster-högerideologi	12	3	1	4	3	3	3	4
Lag och ordning	2	3	3	5	9	7	2	8
Jämställdhet	16	1	3	3	1	2	4	8
Moral/Alkohol/Religion	1	1	1	1	0	12	2	4
Bostäder	3	2	1	1	2	2	4	4
Jordbruk/Decentralisering	3	1	17	0	1	3	2	4
Fred/Internationellt/Försvar	4	1	3	1	3	1	8	4
Energi och kärnkraft	1	0	5	1	1	0	2	0
Antal svarande	156	699	111	275	225	164	126	24

undersökningen som bytte till folkpartiet mellan 1998 och 2002 var det vanligaste skälet allmänna hänvisningar till *ideologisk närhet*, det vill säga att folkpartiets ideologi och program inför framtiden den här gången stämde bättre överens med egna åsikter och värderingar (20 procent). Bland de mer specifika sakfrågeskäl till parti-byte var hänvisningar till språktestfrågan och invandringspolitiken vanligast (14 procent), följt av skattefrågan (10 procent) och skolfrågorna (9 procent). Övriga sakfrågor samlade ytterligare 6 procent. Fyra procent gav generella hänvisningar till att folkpartiets politik varit *tydligare* än tidigare, men svaren ger inte någon ytterligare ledning om i vilket avseende fp varit tydligare. Sju procent uppgav *partiledaren* Lars Leijonborg som ett viktigt skäl för byte till folkpartiet.

Bland de många väljare som bytt från moderaterna till folkpartiet var det vanligaste skälet till partibyte ett stort missnöje med moderaternas politik, partiledare och genomförda valrörelse. Moderaternas ”eviga tjat om sänkta skatter” och ”fokusering på fel frågor” uppgavs som skäl av 16 procent av bytarna till fp 2002. Lika intressant för förståelsen av orsaken till väljarströmmarna är de skäl som *inte* var alls lika vanliga: Endast två personer uppgav explicit rasistuttalandena i Janne Josefssons valstugereportage som ett viktigt skäl för att byta från m till fp. Lika få uppgav Bo Lundgren som ett viktigt skäl att överge moderaterna.

Väljarnas egna motiveringar till partivalet ger en bild av vilka frågor som var viktiga för partivalet. Men i pussel-läggandet ingår även att undersöka vilka sakfrågor väljarna uppfattade att partierna lade tonvikt vid i 2002 års valrörelse. För ett parti räcker det oftast inte att positionera sig nära väljarna ideologiskt och sakfrågemässigt, och inte heller att öka uppmärksamheten för de åsiktsdimensioner där man kan ha relativa fördelar gentemot andra partier. Framgång kräver att man också lyckas kommunicera valbudskapen på ett tydligt sätt. Det har blivit dags för nästa gren i partistrategiska fyrkampen: att vinna på tydlighet.

Vinna på tydlighet

Om väljarna skall kunna påverkas av en positionsförflyttning eller av förändrad agenda krävs att valbudskapet får ett stort genomslag bland väljarna. I mediebruset under en intensiv valkampanj är det lätt att valbudskapen drunknar. Att kunna sända tydliga signaler till väljarna om partiståndpunkter (närhet) och vilka frågor man prioriterar (agenda) är en demokratisk dygd. Det är ur normativ synpunkt positivt för det demokratiska systemet om partierna har slipade profiler i väljarnas ögon. Suddiga partiprofiler minskar väljarnas möjligheter att se och värdera ideologiska skillnader mellan alternativen.

Enligt den direktionala åsiktsröstningsteorin har vissa partier mycket lättare än andra att sända tydliga budskap till väljarna: flankpartier längs viktiga åsiktsdimensioner. För konkurrens längs t.ex. vänster–högerdimensionen skulle vänsterpartiet och moderaterna ha konkurrensfördelar gentemot de andra partierna i kraft av sin relativa extremism. Modellen förutsäger potentiella valframgångar

för alla partier som intar flankpositioner längs centrala åsiktsdimensioner. Ideologisk eller åsiktsmässig närhet är nämligen inte den bärande balken. Tydlighet och pregnans i positionstagandena är viktigare för partiernas framgång.

Hur är det då ställt med tydligheten i de svenska partiernas valbudskap under valrörelserna? Skärpan i partiernas valrörelseprofiler mäts i valundersökningarna med en öppen fråga om vilka frågor de olika partierna har lagt tonvikt på i valrörelsen. Partiernas valrörelseprofiler 2002 var generellt sett lika skarpa som i tidigare valrörelser (tabell 38). Någon trend går inte att utläsa. Det genomsnittliga andelen väljare som kan nämna åtminstone en fråga för varje parti har varierat mellan 50–60 procent under perioden 1982–2002. Sett över hela perioden har väljarna haft lättast att nämna frågetonvikt för socialdemokraterna och moderaterna och svårast för centerpartiet.

Tabell 38. Partiernas profiler 1982–2002. Andel väljare som uppger åtminstone en valfråga för respektive parti (procent, medeltal)

Parti	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	Medel
v	48	58	47	25	52	63	49	49
s	88	64	59	60	83	78	61	70
c	58	46	54	42	47	34	35	45
fp	45	62	59	54	46	43	68	54
m	68	70	54	67	66	72	70	67
kd		29		58	49	61	54	50
mp			80	52	71	55	51	62
nyd				59	38			49
5 gamla partier	61	60	54	50	59	58	57	57
7 partier				51	59	58	55	56

Kommentar: Frågan ställs endast i valundersökningarnas eftervalsstudier. Intervjufrågan var öppen och ställdes för vart och ett av sju riksdagspartierna: ”Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. Kan Du säga vilka saker som [parti] lade särskild vikt vid inför årets val?”

I valet 2002 var socialdemokraterna partiet med den bredaste och samtidigt trubbigaste profilen i så motto att partiet uppfattades lägga tonvikten på många olika frågor (se tabell 39). Väljarna uppfattade att socialdemokraterna profilerade sig på sjukvård (31 procent), äldreomsorg (20 procent) och utbildning (22 procent). Även skatter och sysselsättning nämndes som en socialdemokratisk profilfråga av var tionde väljare (11 procent).

De andra partierna tycks generellt sett ha haft färre profilfrågor, i de flesta fall uppfattas tonvikten ha koncentrerats till en eller högst två frågor. Vänsterpartiets största profilfråga var jämställdheten (27 procent), centerpartiet jordbrukspolitiken (16 procent) och miljöpartiet miljön (32 procent). Kristdemokraternas två tydligaste profilfrågor var moral (17 procent) och familjepolitik (32 procent).

Moderaterna och folkpartiet hade de i särklass vassaste sakfrågeprofilerna i 2002 års valrörelse. Hela 61 procent av väljarna uppfattade att moderaterna hade lagt tonvikten på skattefrågor. En nästan lika stor andel (56 procent) uppgav att folkpartiet lagt tonvikten på invandrings- och flyktingfrågor. Folkpartiets integrationspolitiska profil var

Tabell 39. Partiernas profiler 2002. Andel väljare som uppger olika valfrågor för de olika partierna (procent)

Fråga	v	s	c	fp	m	kd	mp
Skatter	3	11	1	3	61	3	3
Ekonomi	3	5	7	2	4	1	1
Vänster-högerideologi	9	2	1	1	3	1	0
Socialpolitik/Sjukvård	9	31	5	6	7	6	1
Pensioner/Äldrevård	4	20	3	5	1	7	0
Moral/Alkohol/Religion	0	0	0	0	0	17	0
Familjepolitik	5	8	3	3	1	32	2
Utbildning	4	22	4	19	4	6	1
Bostäder	0	1	0	0	0	0	0
Jordbruk/Decentralisering	0	0	16	0	0	0	7
Miljö	1	0	2	0	0	0	32
Fred/Internationellt/Försvar	1	0	0	0	0	0	1
Sysselsättning	2	11	1	1	1	0	0
Energi/Kärnkraft	0	0	1	0	0	0	6
Löntagarfonder	0	0	0	0	0	0	0
Offentlig sektor/Privatisering	2	1	0	0	2	0	0
EU/EMU	3	2	1	0	0	0	5
Invandring/Flyktingar	3	5	1	56	2	1	0
Lag och ordning	0	0	0	0	4	1	0
Kommunikationer	0	0	0	0	0	0	4
Arbetsliv	0	0	0	0	0	0	2
Näringspolitik	0	0	7	1	3	1	0
Jämställdhet	27	1	1	0	0	1	0

Kommentar: Resultaten är hämtade från eftervalsundersökningen. Frågan lyder: "Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. Kan du säga vilka saker som [parti] lade särskild tonvikt vid inför årets val?". De öppna svaren kategoriserades enligt ett kodschema. För varje svarsper-son kodades upp till fem olika valfrågor.

alltså nästan lika tydlig som moderaternas skatteprofil i 2002 års val! Vid sidan av integrationsfrågan uppfattade en mindre andel väljare att folkpartiet också lagt tonvikt på utbildning (19 procent).

Med undantag av utbildningsfrågorna, där folkpartiet och socialdemokraterna vägt upp varandra profilmässigt, tycks partierna ha varit litet konkurrensutsatta på sina tyngsta profilområden. Det kan tolkas som att partierna aktivt valt att inte utmana varandra på varandras tunga områden. I väljarnas ögon tycks det vara ett enda parti som vinner profileringskampen inom varje sakområde. Partierna tycks undvika varandras profilfrågor, alternativt har endast ett parti möjlighet att nå fram med sitt budskap på respektive politikområde.

För att vinna framgång i ett val gäller att lägga tonvikt vid de frågor som så många väljare som möjligt finner är viktiga för dem. Så brukar det heta. Men hur förklarar man att folkpartiet vann röster på att lägga tonvikt på en fråga som var tionde väljare (10 procent) tyckte var viktig, medan moderaterna förlorade röster på att lägga tonvikt på en fråga som var sjunde väljare (14 procent) uppgav som viktigt för partivalet? Den enkla förklaringen är att språktestförslaget var ett populärare förslag bland väljarna än förslaget att sänka skatterna (jfr tabell 33). Att införa språktest för invandrare var den här gången ett populärare valbudskap än moderaternas 130 miljarder i skattesänkningar.

Vinna på kompetens

Partikompetensförklaringar utgår ifrån att väljarna inte bara bedömer det sakpolitiska innehållet i partiernas politik utan också vilka möjligheter partiet har att bli framgångsrika med sin politik. Det handlar dels om att ett parti kan ha duktiga och kunniga personer, dels om att partiet historiskt kan ha byggt upp ett förtroendekapital bland väljarna när det gäller att föra bra politik på vissa politikområden. Bakåtblickande bedömningar om hur väl partierna har lyckats tidigare vägs in, liksom framåtblickande bedömningar av hur väl de kommer att lyckas i framtiden.

I vilken utsträckning hade väljarnas bedömningar av *partikompetens* betydelse för väljarbeteende och valutgången i 2002 års svenska riksdagsval? I tabell 40 redovisas väljarnas bedömningar av dels de två huvudmotståndarna om regeringsmakten, socialdemokraterna och moderaterna, dels de två partiledare som före valet utmålats som potentiella statsministerkandidater, Göran Persson (s) och Bo Lundgren (m).

Tabell 40. Väljarna bedömer socialdemokraterna, moderaterna, Göran Persson och Bo Lundgren 2002. Andel som "instämmer helt" i olika beskrivningar (procent)

Beskrivning av ledaren	1998	1998	2002	2002
	Göran Persson	Carl Bildt	Göran Persson	Bo Lundgren
Pålitlig	5	21	13	8
Inspirerande	2	16	6	2
Kunnig	20	59	39	20
Sympatisk	5	10	12	4
Vet hur vanligt folk tycker och tänker	5	4	8	2
Talar begripligt			23	6
Stark ledare			49	6

Beskrivning av partiet	Socialdemokraterna	Moderaterna	Socialdemokraterna	Moderaterna
Pålitligt	7	10	10	7
Inspirerande	2	6	4	4
Sympatiskt	4	5	7	3
Vet hur vanligt folk tycker och tänker		3	12	1
Har kompetenta personer			14	11
Har en tydlig politik			10	21
Håller sina löften			2	3

Kommentar: Frågorna ingick enbart i Valundersökningarnas förvalundersökning 2002 (n=1000). För att uppnå jämförbarhet är resultaten från 1998 hämtad enbart från förvalundersökningen (n=900).

I samband med riksdagsvalet 2002 gav väljarna Göran Persson högre betyg än Bo Lundgren för samtliga karaktärsdrag. Göran Persson uppfattades som mer pålitlig, mer kunnig, mer sympatisk och mer begriplig än Bo Lundgren. Halva väljarkåren (49 procent) instämde helt i beskrivningen av Göran Persson som en stark ledare. Motsvarande andel för Lundgren var endast 6 procent! Valet 2002 går inte till historien som en särskilt jämn kamp mellan statsministerkandidater.⁹

När det gäller partierna uppfattades socialdemokraterna snäppet bättre i alla avseenden 2002 än 1998 – mer pålitligt, inspirerande, sympatiskt och folkligt. För moderaterna gick utvecklingen åt rakt motsatt håll. Endast i ett avseende uppfattades moderaterna som bättre än socialdemokraterna bland väljarna: tydlig politik. Resultaten stämmer med de vi fann tidigare.

Socialdemokraterna och Göran Persson uppfattades mer regeringsfärdigt än alternativet. Väljarnas bedömning-

9) I valundersökningen 2002 ingick inte några motsvarande imagemätningar av andra partiledare än Göran Persson och Bo Lundgren. Men i E-panelen 2002 uppmanades paneldeltagarna att kryssa för de egenskaper som de tyckte stämde in på de olika partiledarna. Av de borgerliga partiledarna uppfattades Bo Lundgren som relativt sett mest kunnig tillsammans med Alf Svensson. När det gäller de andra karaktärsdragen försågs en eller flera av de andra borgerliga ledarna genomgående med bättre betyg än Lundgren: Alf Svensson var mest pålitlig, Alf Svensson och Maud Olofsson de mest inspirerande, Maud Olofsson mest folklig (vet hur vanligt folk tycker och tänker), Alf Svensson mest begriplig (talar så vanligt folk förstår) och starkast ledare.

10) De framåtblickande bedömningarna för socialdemokraterna 2002 är än mer positiva (+1,25) än de bakåtblickande (+1,08). Detsamma gäller för den "sittande oppositionen", som i de bakåtblickande bedömningarna erhåller ett snittbetyg på -0,25 och i de framåtblickande förväntningarna erhåller +0,35 (Peterson, Holmberg, Lewin & Narud 2002).

ar av s-regeringen är också mer positiva till regeringens arbete än tidigare. Väljarnas betygssnitt för s-regeringen under den gångna mandatperioden på en elvgradig skala från -5 till +5 ökade från +0,90 1998 till +1,08. I själva verket gav alla partiers väljare utom moderaternas ett genomsnittligt betyg för s-regeringen som var större än 0, det vill säga på den positiva delen av skalan! Den allt mer positiva bakåtblickande värderingen av s-regeringens arbete är en tung förklaring till varför socialdemokraterna lyckades stärka sitt valresultat i 2002 års val – trots att de under fyra år regerat Sverige i minoritetsställning.¹⁰

I valundersökningen 2002 tillfrågades intervjupersonerna före valet vem de skulle vilja se som statsminister. En majoritet av väljarna ville ha Göran Persson som statsminister (52 procent), klart fler än i samband med 1998 års riksdagsval (18 procent). Av de övriga partiledarna nämndes i tur och ordning Alf Svensson (17 procent), Lundgren (8 procent), Schyman (6 procent), Maud Olofsson (5 procent) och Lars Leijonborg (3 procent). Miljöpartiets språkrör nämndes endast av ett fåtal personer. Före detta statsminister Carl Bildt (m) och utrikesminister Anna Lindh (s) var favoritstatsminister för 2 procent av väljarna.

Kompetensbedömningar handlar förstås inte bara om representanter och ledare. Det handlar också om politiskt sakinhåll (*issue competence*). I moderna väljares ögon är inget parti bäst på allting. Vissa partier är bra på viss politik, andra inte. Partierna uppfattas ha starka och svaga politikområden. Det gäller att partiet uppfattas vara kompetent att bedriva politik på de områden väljarna tycker är viktiga. I tabell 41 redovisas väljarnas bedömningar av partiernas politik på en lång rad områden i samband med riksdagsvalet 2002. Svarspersonerna fick för varje område svara vilka partier de tyckte hade en bra respektive dålig politik.

En redogörelse för partiernas bästa och sämsta grenar är ett sätt att summera all information i tabell 41. I väljarnas ögon är vänsterpartiets bästa gren jämställdheten (40 procent "bra politik"), de två sämsta företagens villkor och EU-frågor (25 respektive 26 procent "dålig politik"). Socialdemokraterna är dåliga på skolfrågor (22-) och flyktingfrågor (21-), men en majoritet av väljarna uppfattar s som bra på social trygghet (51+). Centerpartiets sämsta gren är energi- och kärnkraft (10-), bästa gren är glesbygdspolitik (44+). Folkpartiet får både ris och ros för sin flyktingpolitik – den är samtidigt både sämsta (13-) och bästa gren (30+). Folkpartiets skolpolitik får också höga betyg av väljarna (30+). Moderaterna uppfattas som sämst på områdena skatter (34-) och social trygghet (33-), men får höga betyg för sin företagspolitik (37+). Kristdemokraterna är dåliga på jämställdhet (15-) men bra på moral- och etikfrågor (33+). Miljöpartiets kompetensområde ligger enligt väljarna främst på miljöfrågorna (61+). Men partiet har sämre betyg när det gäller energi- och kärnkraft (22-) och EU-frågorna (23-).

Men i vilken utsträckning spelar bedömningarna av partiernas politik någon roll för röstningsbeteendet? Väljarnas bedömningar av partiernas politik har givetvis direkta effekter på sannolikheten att rösta på dem (se t.ex. Oscarsson 2000). För varje område och parti genomförde

Tabell 41. Våljarna bedömer partiernas politik på olika politikområden. Andel som nämner att partiet har en bra politik (+) och dålig politik (-) 2002 (procent)

Politikområde	v		s		c		fp		m		kd		mp															
	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0														
Sysselsättning	13	75	12	-1	13	55	32	+19	5	86	9	+4	6	78	16	+10	16	68	16	0	7	85	8	+1	14	81	5	-9
Svensk ekonomi	21	72	7	-14	10	49	41	+31	4	89	7	+3	4	81	15	+11	23	55	22	-1	5	88	7	+2	17	80	3	-14
Skatter	20	71	9	-11	18	52	30	+12	4	89	7	+3	6	79	15	+9	34	41	25	-9	6	87	7	+1	10	87	3	-7
Företagens villkor	25	72	3	-22	18	71	11	-7	2	82	16	+14	2	76	22	+20	4	59	37	+33	2	89	9	+7	11	87	2	-9
Miljö	7	83	10	+3	9	77	14	+5	6	74	20	+14	7	86	7	0	20	77	3	-17	7	86	7	0	7	32	61	+54
Energi och kärnkraft	10	85	5	-5	9	73	18	+9	10	77	13	+3	4	86	10	+6	13	68	19	+6	6	88	6	0	22	63	15	-7
Social trygghet	4	79	17	+13	6	43	51	+45	2	93	5	+3	4	80	16	+12	33	62	5	-28	7	75	18	+11	5	89	6	+1
Äldreomsorg	10	80	10	0	16	56	28	+12	9	86	5	-4	9	75	16	+7	24	71	5	-19	9	69	22	+13	9	85	6	-3
Sjukvård	12	73	15	+3	19	46	35	+16	9	80	11	+2	10	67	23	+13	29	57	14	-15	10	74	16	+6	9	85	6	-3
Barnomsorg	9	77	14	+5	15	53	32	+17	5	85	10	+5	6	76	18	+12	15	74	11	-4	8	69	23	+15	5	89	6	+1
Skola och utbildning	15	75	10	-5	22	52	26	+4	6	85	9	+3	8	62	30	+22	16	66	18	+2	8	80	12	+4	8	87	5	-3
Moral och etik	13	78	9	-4	11	77	12	+1	6	87	7	+1	6	82	12	+6	13	78	9	-4	11	56	33	+22	7	86	7	0
Lag och ordning	15	77	8	-7	16	63	21	+5	5	87	8	+3	5	79	16	+11	10	53	37	+27	5	82	13	+8	8	86	6	-2
Jämställdhet	8	52	40	+32	9	63	28	+19	6	82	12	+6	6	76	18	+12	20	71	9	-11	15	74	11	-4	4	85	11	+7
Glesbygd	6	89	5	-1	17	76	7	-10	5	51	44	+39	7	90	3	-4	22	76	2	-20	5	93	2	-3	2	91	7	+5
Utrikespolitik	23	70	7	-16	4	52	44	+40	3	89	8	+5	4	83	13	+9	10	70	20	+10	4	88	8	+4	13	82	5	-8
Bistånd	7	82	11	+4	9	65	26	+17	5	90	5	0	6	79	15	+9	18	76	6	-12	6	83	11	+5	6	88	6	0
EU	26	65	9	-17	9	60	31	+22	8	84	8	0	6	78	16	+10	12	66	22	+10	6	86	8	+2	23	69	8	-15
EMU	21	70	9	-12	12	67	21	+9	7	88	5	-2	6	82	12	+6	12	69	19	+7	6	88	6	0	18	76	6	-12
Flyktingfrågor	14	74	12	-2	21	54	25	+4	8	87	5	-3	13	57	30	+17	21	67	12	-9	9	82	9	0	9	87	4	-5
USA:s krig mot terrorism	21	63	16	-5	10	52	38	+28	7	82	11	+4	7	79	14	+7	11	71	18	+7	7	81	12	+5	10	81	9	-1
Palestinakonflikten	13	78	9	-4	10	64	26	+16	7	90	3	-4	8	86	6	-2	11	83	6	-5	7	87	6	-1	7	89	4	-3
NATO	15	78	7	-8	6	74	20	+14	3	93	4	+1	6	86	8	+2	13	72	15	+2	3	93	4	+1	7	90	3	-4

Kommentar: Frågan lyder: "Jag skulle vilja ställa några frågor om vad Du tycker om partiernas politik i olika sakfrågor. På det här svarkortet har vi ställt samman några frågeområden som har varit aktuella i svensk politik under senare år. Jag börjar med sysselsättningsfrågorna. Är det något eller några partier som enligt Din mening har en bra politik i [frågeområde]. Är det något eller några partier som har en dålig politik i [frågeområde]?" Tabellen visar andel väljare som på respektive frågeområde själva nämnt att partiet har en bra politik (+) eller en dålig politik (-). Balansmättet visar andelen bra politik minus andelen dålig politik för varje parti och område.

vi en regressionsanalys för att ta reda på i vilken utsträckning goda respektive dåliga omdömen om partiet har effekter på väljarnas partival. Effekterna av att bli positivt eller negativt omnämnd uppskattades i sammanlagt 161 regressionsanalyser. Effektmåtten (ostandardiserade regressionskoefficienter) visar hur sannolikheten för att rösta på partiet i snitt förändras av att gå från negativ till neutral eller från neutral till positiv bedömning av partiets politik på respektive område.

De tre politikområden där bedömningarna av partiernas politik var mest utslagsgivande för valet av parti var för vänsterpartiet social omsorg (.23), skatter (.16), flyktingar/invandring (.14) och ekonomi (.14). För röstning på socialdemokraterna hade områdena skatter (.31), social trygghet (.29) och svensk ekonomi (.28) störst effekter. Sannolikheten att rösta på centerpartiet styrs i första hand av bedömningar av partiets politik när det gäller social trygghet (.18), skatter (.16) och företagens villkor (.14). Folkpartiröstning styrs av bedömningar som gäller skatter (.27), social trygghet (.26) och svensk ekonomi (.23). De främsta utslagsgivande kriterierna för röstning på moderaterna var områdena social trygghet (.19), NATO-frågan (.19) och svensk ekonomi (.19). Röstning på kristdemokraterna bestämdes av bedömningar av partiets politik på områdena företagens villkor (.21), bistånd (.13) och svensk ekonomi (.13). Slutligen hade glesbygdspolitik (.16), moral- och etikfrågor (.14) och skatter (.13) största bivariata effekterna på sannolikheten att rösta på miljöpartiet.

I huvudsak är det alltså väljarnas bedömningar av partiernas politik på områdena svensk ekonomi, skatter och social trygghet som i störst utsträckning påverkar sannolikheten för att rösta på partierna. Det generella mönstret är intressant, men är också påverkat av att väljarna har en stark tendens att tycka det egna partiets politik är bra och andra partier dåliga på dessa områden. Resultaten säger därför mer om väljarnas långsiktigt stabila ideologiska motiv till att rösta på olika partier än om de faktorer som kan ha varit utslagsgivande i 2002 års val.

Sammanfattning

Vi avslutar analysen av de politiska omständigheterna kring valet genom att presentera väljarnas egna bedömningar av hur viktiga ett antal färdigformulerade skäl var för deras partival. Syftet är att åstadkomma ett möte mellan statsvetenskapliga teorier om vilka faktorer som är viktiga för att förklara väljarbeteende och väljarnas egna förklaringar. Hur gångbara är några av de populära förklaringarna till väljarbeteende om vi frågar väljarna själva? I tabell 42 redovisas andelen som uppger att respektive skäl var "ett av de absolut viktigaste" för partivalet.

Väljare vill förstås inte framstå som irrationella eller osjälvständiga. Vissa förklaringar tenderar därför mer gångbara än andra när det gäller att rationalisera sitt eget beteende. Väljarna ser t.ex. sig själv hellre som ideologidrivna åsiktsröstare än vaneröstare eller gruppintresseröstare (Holmberg 2000: kapitel 4). Resultaten visar att 2002 års väljare generellt sett tillmätte partiernas ideologier (45

procent) och sakfrågor (51 procent) en större betydelse än partiledare och kandidater (24 respektive 10 procent). Framåtblickande röstning på partiets framtida program uppfattades generellt som viktigare (34 procent) än bakåtblickande röstning som bygger på utvärderingar av hur partierna har skött sig under den senaste mandatperioden (25 procent).

De enda förändringarna över tid handlar om skäl som borde ha blivit mindre vanliga, nämligen vaneröstning, gruppintresseröstning och partiidentifikationsröstning. Väljarnas egna utsagor om viktiga skäl är alltså i samklang med resultaten från våra tidsserier över utvecklingen av svenskt väljarbeteende. I samband med 1988 års val uppfattade 27 procent av väljarna vaneröstning som "ett av de absolut viktigaste skälen". Vid 2002 års val var motsvarande andel klart lägre, 16 procent. Under samma period minskade betydelsen av gruppintresseröstning ("partiets politik är till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör") från 21 till 14 procent, och betydelsen av partiidentifikationsröstning ("jag brukar alltid rösta på partiet" från 21 till 14 procent. De övriga jämförelser vi kan göra bakåt i tiden visar inte på några lika dramatiska förändringar av väljarnas röstningsskäl.

Väljarnas skäl till partival varierar beroende på vilket parti man röstat på. Vad olika partiets väljare uppger som viktiga skäl är bra indikatorer på partiernas generella ställning i svensk politik. Skälen ger intressanta besked om de olika partiernas styrkor och svagheter när det gäller att locka väljare att rösta på dem.

Sakfrågeröstning, ideologiröstning och, i viss mån, framåtblickande röstning tenderar att vara mest omfattande bland kristdemokraternas och miljöpartiets väljare, men är inte lika vanligt förekommande skäl för partival bland socialdemokraternas väljare. Huvudorsaken är troligen de små partiernas relativt sett skarpare profiler, miljöpartiet i miljöfrågor och kristdemokraterna i etik- och moralfrågor. Agendaröstning förekom mest bland folkpartiets väljare i samband med 2002 års val, vilket beror på att fps valbudskap hamnade så högt på dagordningen (45 procent).

Tre partier har väljare som i stor utsträckning uppgivit kompetensröstning som viktigt skäl att rösta på dem: socialdemokraterna (36 procent), moderaterna (35 procent) och kristdemokraterna (32 procent). När det gäller partiledarröstning var det vanligast bland kristdemokraternas väljare, följt av centerpartiets, socialdemokraternas, vänsterpartiets och folkpartiets väljare. Endast 9 procent av moderaternas väljare uppgav som skäl att "partiet har en bra partiledare". Motsvarande andel för miljöpartiets väljare var 7 procent.

Vaneröstning är ett vanligare röstningsskäl bland socialdemokraternas, centerpartiets och moderaternas väljare (24, 24 respektive 20 procent) än bland övriga partiets väljare. Av folkpartiets väljare var det bara 4 procent som uppgav vana som skäl för röstning.

Gruppintresseröstningen är viktigast bland centerpartiets väljare (24 procent). Bland väljare som röstat på de främsta idépartierna i svensk politik, folkpartiet och miljöpartiet, finns få som uppgav gruppintresse som ett viktigt skäl för partival (5 procent). Ett likartat mönster

Tabell 42. Väjarnas skäl till partival. Andel som uppger att skälet var "ett av de absolut viktigaste" för partival bland samtliga väljare 1998–2002 och bland partiernas väljare 2002 (procent)

Teori	Skäl för röstning	År		Partival 2002							
		1988	1994	2002	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sakfrågeröstning	partiet har en bra politik i de frågor som jag tycker är viktiga	41	41	45	60	40	47	59	53	66	66
Ideologisk röstning	partiet har en bra politisk ideologi				46	41	48	46	46	54	51
Agendaröstning	partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	33	32	34	36	27	32	45	36	36	32
Framtidsblickande röstning	partiet har ett bra program inför framtiden			34	37	29	38	31	36	38	42
Kompetensröstning	partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	30	31	31	22	36	24	18	35	32	17
Bakåtblickande röstning	partiet har skött sig bra i politiken under senare år			25	25	32	15	13	16	34	17
Partiledarröstning	partiet har en bra partiledare	23	20	24	23	29	32	17	9	41	7
Vaneröstning	jag brukar alltid rösta på partiet	27	21	16	10	24	24	4	20	7	6
Gruppintresseröstning	partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	21	18	14	15	18	24	6	14	11	5
Partiidentifikationsröstning	jag känner mig som anhängare av partiet	21	16	14	7	19	23	8	11	16	5
Instrumentell röstning	partiet är ett stort parti och har därför bättre möjligheter än ett mindre parti att genomföra sin politik			14	2	25	5	4	17	5	1
Kandidatröstning	partiet har bra riksdagskandidater på valsekeln i min valkrets		9	10	8	10	20	7	8	15	7
Taktikröstning	partiet är ett litet parti som kan riskera att hamna under 4-procentsspärren till riksdagen			6	3	2	18	5	2	8	36

Kommentar: Frågan lyder: "Du säger att Du röstade på [parti...] vid årets riksdagsval. Hur viktiga var följande skäl för Ditt val av parti". De svarsalternativ som användes var "ett av de absolut viktigaste skälen", "ganska viktigt skäl", "inte särskilt viktigt skäl" och "inte alls viktigt skäl". Resultaten från 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1995:47). Resultaten från 1988 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1990:250). Våra färdigformulerade förklaringar är hämtade från de mest framgångsrika teorierna om väljarbeteende: ideologisk röstning (bra politisk ideologi), partiidentifikation (känner mig som anhängare), åsiktsröstning (bra politik i viktiga/uppmärksammade frågor), kompetensröstning (partiet har kompetenta personer...), partiledarröstning (bra partiledare), vaneröstning (brukar alltid rösta på partiet), taktisk röstning (partiet är ett litet parti...), instrumentell röstning (partiet är ett stort parti...), gruppintresseröstning (partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör), retrospektiv bakåtblickande röstning (skött sig bra i politiken under senare år), prospektiv framtidsblickande röstning (bra program inför framtiden).

återfinns för partiidentifikationsröstning. Folkrörelsepartierna c och s har flest väljare som uppger anhängarskap med partiet som viktigt röstningsskäl (23 respektive 19 procent).

Väljare som ägnar sig åt instrumentell röstning tar information om partiernas relativa styrkeförhållanden till hjälp för att bestämma partivalet. Ett stort parti har bättre möjligheter än ett mindre att få gehör för sin politik efter valet. Om man i övrigt inte ser särskilt stora ideologiska skillnader mellan partierna är det därför rationellt att välja att rösta på det större partiet framför det mindre. Resultaten bekräftar att det framför allt är de två största partiernas väljare, moderaternas och socialdemokraternas, som uppger partistorlek som ett viktigt skäl (17 respektive 25 procent).

Kandidatröstning – att rösta på ett visst parti på grund av vilka personer som kandiderar för partiet – är mest utpräglat bland de väljargrupper som är duktigast på kandidat-kännet, centerpartiets och kristdemokraternas väljare. Av centerväljarna uppger en femtedel (20 procent) skälet ”partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets”. Motsvarande andel bland kd-väljarna är 17 procent.

Taktikröstning, slutligen, gäller i första hand de små partiernas väljare. Små partier riskerar att hamna nära fyraprocentspärren och är mer eller mindre beroende av

att näraliggande partiers sympatisörer väljer att stödrösta på dem. I 2002 års val var det miljöpartiets väljare som i särklass störst utsträckning uppgav taktikröstning som ett viktigt röstningsskäl. För miljöpartiet är det en tankeställare inför framtiden att mer än en tredjedel av deras väljare (36 procent) uppgav taktikröstning som skäl för att rösta på partiet. Motsvarande andel taktikröstare var högt också bland centerpartiets väljare (18 procent).

Detta avslutande möte mellan väljarforskningens teorier och väljarnas subjektiva skäl resulterar i en, som vi tycker, samstämmig och rättvisande bild av vilka förklaringar som är de mest gångbara för att förklara väljarbeteende i 2000-talets första svenska riksdagsval. När det gäller de förklaringsperspektiv som varit styrande för våra analyser av omständigheternas partival – närhet, agenda, tydlighet och kompetens – visar analysen av väljarnas subjektiva röstningsskäl en klar seger för närhet, det vill säga sakfrågeröstning och ideologisk röstning. Vår kombinerade operationalisering av agenda och tydlighet – det som vi här kallat för agendaröstning – hamnar på delad andraplats. Faktorn kompetens, som närmast motsvarare en kombination av partiledarröstning och kompetensröstning, hamnar på sista plats. Även om vi har att göra med subjektiva skäl för partivalet speglar rangordningen av viktiga skäl väl resultaten från mer objektiva analyser av svenskt väljarbeteende.

Politiskt förtroende

Förtroende är en grundsten i varje samhällsbygge. Inget samhälle kan fungera utan ett visst mått av förtroende medlemmar emellan. Utan förtroende skulle vi inte våga lämna barnen på dagis, äta den inköpta maten eller sätta in pengar på banken. Att ständigt vara rädd och snegla över axeln efter fiender gör det svårt att gå framåt. Förtroende ger besparingsvinster. Alla transaktionskostnader minskar. Det är dyrt att bygga upp säkerhetssystem, ta försäkringar eller anlita dyra advokater. Om man kan lita på varandra blir det billigare.

Inom forskningen görs en distinktion mellan horisontellt och vertikalt förtroende. Det horisontella förtroendet gäller tilliten människor emellan medan det vertikala förtroendet avser människors tilltro till ett samhälles olika institutioner. Båda formerna av förtroende är centrala för att ett samhälle skall fungera väl. Vissa forskare som exempelvis Robert Putnam betonar betydelsen av det horisontella kapitalet och ser det som en grund för uppbyggnaden av ett vertikalt institutionellt förtroende (Putnam 1993, 2000). Andra forskare, bland dem Bo Rothstein, tenderar tvärtom att se det vertikala institutionella förtroendet som det primära och som en förutsättning för horisontell mellanmännisklig tillit (Rothstein 2003).

När människor började umgås och samarbeta mer organiserat i olika grupper eller föreningar ledde det till att de började lita på varandra, säger Putnam. Vilket i sin tur ledde till att de sedan kunde bygga institutioner som rättsväsende och handelshus. Fel säger Rothstein, först skapades institutioner som domstolsting och odlingssamarbeten och sedan, som en följd därav, började människor våga lita på varandra och umgås i föreningar. Människlig umgänge och tillit kommer först hos Putnam. För Rothstein kommer institutionsbyggandet först.

Men oavsett hur man ser på hur mellanmännisklig tillit respektive institutionsförtroende uppstått och vidmakthålls är alla överens om att båda formerna av förtroende är ytterst centrala i ett samhälle. I Sverige har alla mätningar visat att det horisontella förtroendet är bland det högsta vi känner till internationellt och att det hittills inte uppvisar någon tendens att försvagas (Rothstein and Stolle 2003). Det institutionella förtroendet är likaså ofta relativt högt i Sverige om vi jämför internationellt (European Value Study 2001).

Men här har vi på olika områden sett klara försvagningstecken när det gäller vissa institutioner. Näringslivets förtroende har exempelvis gått tydligt nedåt under senare år (Holmberg och Weibull 2003a). Detsamma gäller mediekategorier som Radio/TV och dagspressen. Även en sådan institution med ett traditionellt mycket högt förtroende som sjukvården har fått vidkännas lägre siffror under de senaste fem–sex åren. Flera politiska institutioner har dock gått motsatt väg. Efter att ha uppvisat nedåtgående förtroendesiffror under många år kan institutioner som riksdagen och kommunstyrelserna peka på ett stigande

förtroende sedan bottenåren 1996/97 (Holmberg och Weibull 2003b).

Frågan är om det ökade förtroendet för politikens institutioner också har spritt sig till politikens aktörer.¹ Har med andra ord svenska politikere och partiers förtroendekapital stärkts eller åtminstone inte fortsatt att försvagats under 2000-talets första år? Trenden för både partier och politiker var ju klart negativ under 1900-talets sista decennier.

Politikermisstro

I de svenska valundersökningarna har vi mätt förtroendet för partier och politiker på ett jämförbart sätt sedan 1968. Intervjupersonerna har fått instämma i eller ta avstånd ifrån två negativt formulerade påståenden om riksdagsledamöter och partier. Instämmande svar kan tolkas som misstro.² Resultaten i figur 13 visar på ett möjligt trendbrott i valet 2002. För först gången sedan tidserien inleddes visar resultaten på en relativt tydlig minskning i politikermisstron. I valet 1998 var det 75 procent av svarspersonerna som instämde i påståendet att ”De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker.” Motsvarande siffra hade sjunkit till 65 procent i valet 2002. En klar nedgång i andelen cyniska och misstroende svar, men fortfarande en relativt hög andel naturligtvis, speciellt om vi jämför med första mätningen 1968 då endast 46 procent instämde i det negativa påståendet om riksdagsledamöterna. Förtroendeklimatet för politikerna var mer positivt under de turbulenta åren kring 1968 än det är idag. Misstrotrenden må ha vänt men vi är fortfarande långt ifrån de klart högre tillitssiffrorna för trettio–fyrtio år sedan.

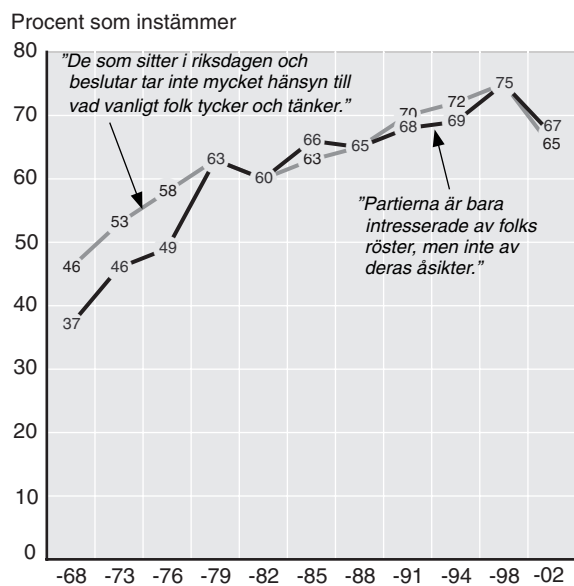
Tabell 43. Grad av förtroende för svenska politiker 1988–2002 (procent)

Fråga: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker? Har Du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?"

Förtroendenivå	1988	1991	1994	1998	2002
Mycket stort förtroende	3	2	1	1	2
Ganska stort förtroende	41	36	35	30	39
Ganska litet förtroende	44	50	50	51	46
Mycket litet förtroende	11	11	13	17	12
Vet inte/vill ej svara	1	1	1	1	2
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	2 528	2 613	2 534	2 101	2 624
Andel mycket/ ganska litet förtroende	55	61	63	68	58

Att politikermisstron verkligen minskat något märks inte bara i våra mätningar med de något fyrkantiga påståendefrågorna. Det framgår också när vi rakt på sak frågar

Figur 13. Misstro mot partier och politiker 1968–2002 (procent)

Kommentar: Påståendefrågor om politikerförtroende fanns inte med i 1970 års valundersökning. Svarepersoner som ej besvarat förtroendefrågora (=4 procent för vardera frågan 2002) är medtagna i procentbasen.

väljarna om hur stort förtroende de har för svenska politiker. Resultaten i tabell 43 redovisar hur svarepersonerna har besvarat en självklassificeringsfråga om politikerförtroende. Andelen personer som indikerar ett mycket eller ganska litet förtroende för politiker har ökat i varje mätning sedan vi inledde mätserien – från 55 procent 1988 till 68 procent 1998 – men 2002 bröts den uppåtgående trenden, andelen misstrosvår minskade till 58 procent.³

Vi skall i detta sammanhang inte gå närmare in på olika tänkbara orsaker bakom förändringarna i politikerförtroendet. Litteraturen i ämnet och antalet teorier har vuxit närmast exponentiellt under senare år. Politikernas handlande (*performance*), beslutsprocedurens oväld (*procedural justice*), ekonomins utveckling, mediernas politikbevakning, minskande auktoritetstro hos människorna, partiernas försvagade ställning och det civila samhällets urholkning är några exempel på prominenta förklaringsfaktorer inom forskningen. Det är viktigt att framhålla att man inte bör missa att många trender på området är internationella. Den långsiktiga förtroendenedgången under 1900-talets sista decennier är inte något unikt svenskt fenomen. Samma utförsbacke kan iaktas i de flesta västländer där vi har haft mätningar. Uppgången under senare år är heller inte något specifikt svenskt fenomen. De senaste mätningarna i flera nationella valundersökningar i våra grannländer visar också på ett något ökat förtroende för politiker. Det gäller t.ex. i Danmark, Island och Holland (Andersen og Borre 2003). Men det finns också andra länder i vår närhet där kurvorna inte pekar uppåt i de senaste mätningarna. Två sådana länder är Norge och England (Aardal 2003).

De amerikanska förtroendekurvorna steg mycket markant efter terrordådet i september 2001, men har sedan sjunkit tillbaka något, dock inte till lika låga nivåer som under åren kring 1970 när graden av politikerförtro-

ende var som lägst i USA. Man brukar säga att yttre hot ökar inre enighet. Det kan förklara förtroendepågången 2001. *Rally around the flag* är det amerikanska uttrycket. Lågvattnmärket åren 1965–1975 sammanfaller med Vietnamkriget, Watergateskandalen och president Nixons framvingade avgång. Under samma period fick dessutom vicepresidenten Spiro Agnew lämna sitt ämbete efter avslöjanden om ekonomiska affärer under hans tid som guvernör i Maryland.

Forskningen har visat att politiskt förtroende förklaras bäst av politiska fenomen. Sociala eller ekonomiska omständigheter är mindre viktiga. Analyserna i tabellerna 44 och 45 illustrerar resonemanget på individnivå. Resultaten visar först i vad mån graden av självuppskattad politikermissstro samvarierar med människors socioekonomiska villkor, sedan vilka samband som finns med en serie politiska variabler som engagemang, kunskaper och partisympati.

För jämförelsen skull har vi också tagit med ytterligare en förtroendevariabel i tabellredovisningen. Det gäller en fråga som inte berör politikens aktörer utan mer allmänt gäller hur svenska väljare bedömer en viktig systemsaspekt – hur demokratin fungerar. Den konkreta frågan har lånats från en lång mätserie som sedan 1970-talet mätts av EU-kommissionen i unionens alla medlemsländer. Mätinstrumentet går under namnet *Eurobarometern*. Frågan gäller hur nöjd man är med det sätt på vilket demokratin fungerar i det egna landet. I vårt fall hur nöjda svenska väljare är med hur svensk demokrati fungerar (se tabell 46).⁴

Det finns en koppling mellan de båda mätten såtillvida att människor som har ett lågt politikerförtroende tenderar att också vara missnöjda med det sätt på vilket svensk demokrati fungerar.⁵ Sambandet är inte oväsentligt men heller inte imponerande starkt. Korrelationen (r) är .35.

1) I forskningen kring politiskt förtroende brukar man urskilja olika samhällsnivåer. Två av dem är institutioner och aktörer. Graderna av förtroende i olika politiska system har visat sig kunna vara olika på olika nivåer. Och förtroende på en nivå kan påverka förtroendet på andra nivåer, se Norris 1999 och Holmberg 1999.

2) Intervjufrågor av instämmer/instämmer ej-typen, så kallade Likert-frågor, brukar ge upphov till alltför höga andelar instämmande svar. Intervjupersoner har en tendens att hellre hålla med än ta avstånd. I vårt fall innebär det att graden av politikermissstro överskattas, eftersom våra intervjufrågor i båda fallen är formulerade så att ett instämmande innebär misstro mot politiker. Överskattningen tenderar att vara störst bland lågutbildade personer och bland politiskt ointresserade väljare. Analyser av hur förtroende förändras påverkas dock inte på ett avgörande sätt av detta problem. Förändringsskattningar blir tillförlitliga även om nivåskattningarna är överdrivna (Gilljam och Holmberg 1993, Holmberg 2000).

3) Den subjektiva förtroendefrågan utnyttjas också i Sveriges Televisions vallokalsundersökningar. Resultaten i SVT/Valu 2002 visade även de på ett trendbrott. Politikerförtroendet var något högre 2002 än 1998 (Hernborn m.fl. 2003).

4) Eurobarometerns mätningar visar att svenska folket är bland de allra nöjdaste i EU när det gäller hur den egna demokratin fungerar. Graderna av nöjdhet har också ökat sedan de första mätningarna 1995. I SOM-institutets mätningar var exempelvis andelen mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerade i Sverige 48 procent 1996 mot 74 procent 2002 (Holmberg och Weibull 2003:14).

5) Intervjufrågan om graden av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige innehöll inte svarsalternativet "missnöjd". Den innehöll istället de negativa alternativen "inte särskilt nöjd" respektive "inte alls nöjd". Alltså borde vi kanske tala om inte nöjd istället för missnöjd.

Tabell 44. Politikermisstro och missnöje med hur demokratin fungerar i Sverige efter socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

	Andel mycket/ ganska litet förtroende för politiker	Andel inte särskilt/ inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige
Kön		
Man	57	24
Kvinna	58	23
Ålder		
18–21	58	16
22–30	54	20
31–40	56	20
41–50	62	23
51–60	59	31
61–70	58	27
71–80	56	26
Förvärvsarbete		
Förvärvsarbetande	57	23
Arbetslös	56	30
Yrke		
Industriarbetare	60	18
Övrig arbetare	60	25
Lägre tjänstemän	58	19
Mellan tjänstemän	50	25
Högre tjänstemän	55	25
Småföretagare	65	31
Jordbrukare	50	25
Studerande	54	22
Sektor		
Offentlig	52	22
Privat	60	25
Utbildning		
Låg	59	27
Medel	59	22
Hög	50	24
Bostadsort		
Ren landsbygd	59	30
Mindre tätort	57	25
Stad eller större tätort	55	21
Sthlm, Gbg, Malmö	58	23
Kyrkogång		
Minst en gång/månad	49	26
2–11 gånger om året	52	24
En gång om året	53	22
Aldrig	62	25
Medborgarbakgrund		
Svensk	58	25
Utländsk	56	16
Samtliga	58	24

Kommentar: Samtliga svarspersoner ingår i procentberäkningarna, alltså även de som svarat vet ej på misstro- respektive demokratifrågan. Andelen vet ej-svar var dock enbart 1 respektive 2 procent på respektive fråga. Misstrofrågans formuleringar framgår av tabell 43. Demokratifrågan ställdes endast i eftervalsundersökningen och hade följande lydelse: "På det hela taget, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?"

Det finns alltså relativt många människor som är miss-trogna mot politikerna med ändå tycker att demokratin fungerar bra samtidigt som det finns människor som har förtroende för politikerna men är kritiska mot demokratin praxis i Sverige.

Huvudresultatet är att det endast finns mycket svaga samband mellan graden av politisk misstro och tillhörig-

Tabell 45. Politikermisstro och missnöje med hur demokratin fungerar i Sverige efter ett antal politiska variabler 2002 (procent)

	Andel mycket/ ganska litet förtroende för politiker	Andel inte särskilt/ inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige
Politiskt intresse		
Mycket stort	44	34
Ganska stort	50	21
Inte särskilt stort	67	23
Inte alls	73	24
Politiska kunskaper		
Mycket goda	43	30
Ganska goda	55	18
Mellan	54	23
Ganska dåliga	61	26
Mycket dåliga	61	20
Partiidentifikation		
Starkt övertygad partianhängare	38	17
Svagt övertygad partianhängare	51	22
Enbart partipreferens	60	25
Ingen partipreferens	73	30
Partival 2002		
v	57	29
s	44	12
c	61	34
fp	64	26
m	62	28
kd	65	34
mp	55	31
Samtliga	58	24

Tabell 46. Nöjd med hur demokratin fungerar i Sverige (procent)

Fråga: "På det hela taget, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?"

	1998	2002
Mycket nöjd	8	9
Ganska nöjd	62	67
Inte särskilt nöjd	25	21
Inte alls nöjd	5	3
Summa procent	100	100
Antal personer	1 196	1 238

Kommentar: Andelen personer som inte besvarade frågan var 2 procent både 1998 och 2002. Frågan återfanns i eftervalsstudierna.

het till olika socioekonomiska grupper. Samma svaga koppling återfinns när det gäller bedömningarna av demokratin funktionssätt och social tillhörighet. Svenska väljares socioekonomiska erfarenheter strukturerar endast i mycket liten utsträckning hur de bedömer demokratin praxis eller vilket förtroende de har för politiker. Detalj-studerar man resultaten finner vi att negativa bedömningar är något vanligare än genomsnittet bland småföretagare, arbetslösa, landsbygdsbor och människor i äldre medelåldern. Några stora skillnader är det dock inte fråga om.

Till skillnad från de sociala variablerna uppvisar flera av de politiska variablerna förhållandevis klara samband med politisk misstro och till en del också med bedömningarna av demokratins praxis. Politiskt förtroende förklaras bättre av politiska variabler än av sociala. Det tydliga sambandet mellan partisympati och politikerförtroende respektive mellan partisympatier och åsikter om hur demokratin fungerar är två exempel. Regeringspartiers anhängare brukar vara mer förtroendefulla och positiva än anhängare av oppositionspartier (Norris 1999). Så ock i Sverige 2002. Socialdemokratiska väljare uppvisar klart lägre grad av politikermissstro (44 procent) och gör klart mindre negativa bedömningar av hur svensk demokrati fungerar (12 procent) än genomsnittet, som var 58 respektive 24 procent.

Starkast samband med politikermissstro har människors engagemang. Lågt förtroende för politiker är förknippat med lågt intresse för politik och frånvaro av partiidentifikation. Politikermissstro återfinns alltså främst hos väljare utan intresse och engagemang i politiken.

Kunskap och förtroende

Politisk kunskap är kopplat till självuppskattat politikerförtroende. Sambandet är inte dramatiskt starkt men ändå tydligt och detsamma som vi sett tidigare. Politikermissstron är störst bland okunniga väljare. Bland de mest politiskt kunniga väljarna är graden av politikermissstro som allra lägst. Vi talar naturligtvis om tendenser och inte om resultat som gäller varje individ. Självfallet finns kunniga personer som misstror politiker, likväl som det finns okunniga väljare som hyser stort förtroende för politiker. Men det vanligaste mönstret är att politisk kunskap går hand i hand med politikertilltro snarare än med politikermissstro.⁶

Om vi kombinerar våra variabler för självuppskattat politikerförtroende och politisk kunskap kan fyra grupper särskiljas – *systembärare* som har både kunskaper och förtroende, *skeptiker* som har kunskaper men inget förtroende, *förtröstansfulla* som har förtroende men dåliga kunskaper och *utanförstående* som varken har kunskaper eller förtroende.⁷ Just gruppen skeptiker framhålls ibland som ett ideal för hur en väljare bör vara - kunnig men ifrågasättande (Möller 1998). Ser vi på resultaten för valundersökningen 2002 återfinns högst andelar skeptiker bland män, bland äldre, bland högre tjänstemän och

bland högutbildade. Politiskt finns högst andelar skeptiker bland politiskt intresserade och bland fp-väljare.

Utanförstående, det vill säga personer utan förtroende och med dåliga kunskaper, återfinns oftare bland kvinnor, bland unga, bland arbetslösa, bland arbetare, bland studerande och bland personer med utländsk bakgrund. Allra högst andelar utanförstående återfinns bland partilösa utan politiskt engagemang, det vill säga bland personer utan politiskt intresse och utan identifikation med något parti. De partipolitiska skillnaderna är små, men högst andelar utanförstående finns bland v-, kd- och mp-väljare.

Systembärarna, som har både kunskaper och förtroende, kan precis som skeptikerna ses som ett slags idealväljare - det nuvarande systemets idealväljare. Systembärarna uppvisar högst andelar bland män, bland äldre, bland högre tjänstemän, bland storstadsbor och bland högutbildade. Politiskt återfinns systembärarna främst bland politiskt intresserade, bland stark övertygade parti-anhängare och bland socialdemokraternas och folkpartiets väljare. Till en del är alltså systembärare och skeptiker vanligt förekommande i samma sociala och politiska grupper.

Exit

Politikermissstro och negativa bedömningar av demokratins funktionssätt har beteendemässiga konsekvenser. Samband finns med valdemokratins exitoption, det vill säga med icke-röstning och blankröstning. Sambanden är inte dramatiska, men mycket påtagliga. I valet 2002 var andelen med ett lågt självuppskattat förtroende för politiker 73 procent bland icke-röstare och 84 procent bland blankröstare. Bland väljare som röstade på något parti var motsvarande andel något lägre, 56 procent. Kopplingen mellan misstro och exit är klart svagare när det gäller människor som gör en negativ bedömning av hur demokratin fungerar. Andelen personer som 2002 var missnöjda med demokratins funktionssätt i Sverige var 28 procent bland icke-röstare och 19 procent bland blankröstare; ungefär samma missnöjesnivåer som bland väljare som partiröstade (23 procent). Uppslutningen kring valdemokratin och kring partierna försvagas alltså av politikermissstron. Synen på hur demokratin fungerar har svagare beetendekonsekvenser.

Det vi skall analysera härnäst har mycket klarare konsekvenser för väljarnas beteende och systemets bärighet. Vi skall skärskåda väljarnas känsla av anhängarskap med det egna partiet – partiidentifikationen.

Partiidentifikation

Väljarnas känsla av anhängarskap med det parti de sympatiserar med brukar kallas partiidentifikation med en term lånad från amerikansk valforskning (Campbell et al 1960). Som all identifikation rymmer partiidentifikationen en kognitiv-evaluativ komponent av innehållsligt-ideologiskt slag och en affektiv mer känslomässig komponent. Människors relation till partierna rymmer både känsla och kalkyl.

Med tanke på hur centrala partierna är i svensk demokrati är det rimligt att anta att väljarnas grad av partiidentifikation bör hänga samman med det allmänna politiker-

6) Sambanden när det gäller bedömningarna av hur demokratin fungerar följde samma mönster 1998, men inte 2002. Det vill säga 1998, men inte 2002, var okunniga väljare mer negativa till demokratins praxis än kunniga väljare. I valundersökningen 2002 var det tvärtom de mest kunniga väljarna som tenderade att vara mest negativa till hur svensk demokrati fungerar. Alla skillnader är dock förhållandevis små och statistiskt osäkra.

7) Avgränsningen av de fyra grupperna kan göras på många olika sätt, vilket påverkar storleken på grupperna. Andelen systembärare, skeptiker, förtröstansfulla och utanförstående kan med andra ord manipuleras upp eller ned beroende på hur avgränsningarna görs. Vi har därför valt att i detta sammanhang inte redovisa några exakta andelar för de fyra grupperna. De social eller politiska grupper som nämns i texten är sådana som uppvisar relativt tydliga avvikelser från hela befolkningens medeltal. Grupper som inte nämns uppvisar inga påtagliga avvikelser från relevanta genomsnitt. Analyserna har genomförts för följande variabler: Kön, ålder, förärvsarbete/arbetslös, yrkesgrupp, sektor, landsbygd-storstad, medborgarbakgrund, utbildning, politiskt intresse, grad av partiidentifikation och partival.

förtroendet och kanske också med bedömningarna av hur demokratin fungerar. Övertygade partianhängare bör hysa mer politisk tilltro och vara mer positiva till demokratins funktionssätt än väljare utan en känsla av partianhängarskap. Hypotesen visar sig stämma, men som så ofta är sambanden föga imponerande. Korrelationen mellan graden av partiidentifikation och självuppskattad politisktilltro respektive bedömningen av demokratins praxis var .26 och .11 i valundersökningen 2002. Det betyder ett svagt samband i hypotesens riktning, vilket samtidigt betyder att förhållandevis många väljare inte följer hypotesen. Det vill säga att det finns relativt många personer som är partiidentifierade men trots det har ett lågt allmänt politikerförtroende och är skeptiska till hur svensk demokrati fungerar eller omvänt, som saknar partianhängarskap men som ändå hyser tilltro till politiker och tycker att svensk demokrati fungerar bra. Partiidentifikation sammanfaller uppenbarligen inte med politikerförtroende och demokratibedömningar.

Partiidentifikation är ett delvis separat fenomen som är värd ett eget studium. Väljarnas känslomässiga relation till partierna säger mycket om tillståndet i en demokrati baserad på partier (Särilvik 1970). Och det speciellt eftersom vi sedan tidigare vet att graden av partiidentifikation har klara effekter på olika former av politiskt beteende, som t.ex. valdeltagande och partibytten (Teorell och Westholm 1999, Holmberg 2000, Petersson 1977). Andelen personer utan partiidentifikation var i valet 2002 76 procent bland icke-röstare och 100 procent bland blankröstare jämfört med 56 procent bland väljare som röstade på ett parti. Räknet på andra ledden betyder det att 97 procent av alla personer med en stark partiövertygelse röstade på något parti medan andelen partiröstande bland personer utan någon form av partiidentifikation endast var 62 procent; ett starkt samband i samhällsvetenskapliga sammanhang.

Graden av partiidentifikation har vi mätt i valundersökningarna sedan 1956. Åren 1956, 1960 och 1964 användes en något annorlunda intervjufråga än den som utnyttjats sedan 1968. Resultaten i figur 14 visar hur svenska väljares känsla av anhängarskap med partierna förändrats under de senaste fyrtiofem åren.

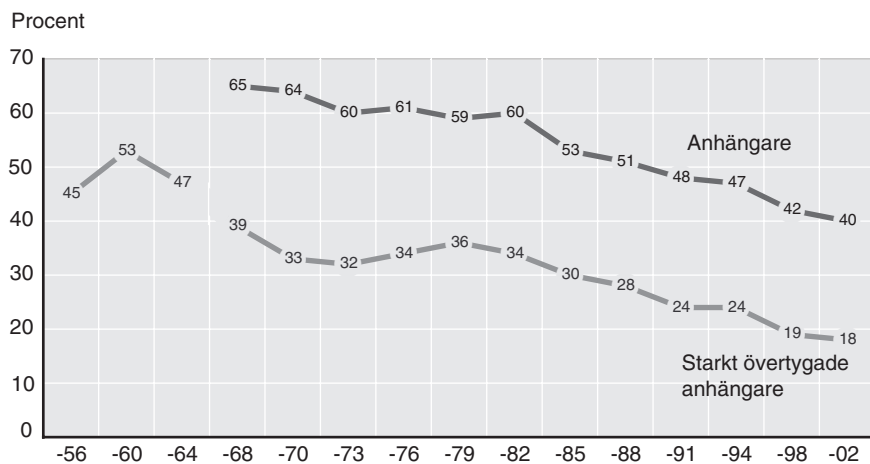
Nedgången i andelen personer som identifierar sig med något parti har varit mycket påtaglig, från 65 procent 1968 till endast 40 procent 2002. Minskningen blir än mer påtaglig om vi enbart ser till starkt övertygade anhängare och går ända tillbaka till 1956. Då visar sig andelen starkt övertygade partianhängare ha gått ned från 45–53 procent i valen 1956–60 till 18 procent i valet 2002. Partidemokratins kärntrupp i Sverige – de starkt övertygade partianhängarna – har mer än halverats sedan 1950-talet. Den svenska partibaserade demokratin står på en klart skakigare väljargrund idag än under den svenska modellens glansår under 1950- och 60-talen.

Sverige är inte ensamt om att ha upplevt en nedgång i väljarnas politiskt-psykologiska bindning till partierna. Graden av partiidentifikation har minskat i de flesta länder som har mätningar tillbaka i tiden. Raset har varit stort i Sverige, men inte rekordstort om vi jämför med andra länder (Schmitt and Holmberg 1995, Dalton and Wattenberg 2000). Under de senaste trettio–fyrtio åren har andelen partiidentifierade väljare minskat med 25 procentenheter i Tyskland, med 27 procentenheter i Storbritannien, med 29 procentenheter i Norge, med 9 procentenheter i Danmark respektive Holland och med 16 procentenheter i USA. Motsvarande minskning är 25 procentenheter i Sverige mellan valen 1968 och 2002 (Schmitt m.fl. 2003).⁸

Ser vi enbart till starkt övertygade partianhängare har även de blivit färre i de flesta länder. Här utgör dock USA ett intressant undantag. Under de senaste trettio åren, sedan början på 1970-talet, har andelen starkt partiidentifierade amerikaner ökat något, inte minskat som i de flesta andra västländer. Orsaken är att amerikanska väljare alltmer kommit att uppfatta tydliga politiska skillnader mellan det demokratiska och det republikanska partiet (Wattenberg 1999). Ser man skillnader finns det anledning att engagera sig. Ju mindre partierna skiljer sig åt desto mindre anledning att bli övertygad partianhängare. Väljarnas uppfattning om partiavstånden är en viktig

8) Jämförelseåren är för Tyskland 1972–98, för Storbritannien 1964–2001, för Norge 1964–2001, för Danmark 1971–2001, för Holland 1971–1998 och för USA 1964–2000.

Figur 14. Graden av partiidentifikation minskar (procent)

Kommentar: Den övre kurvan visar den totala andelen personer som betraktade sig som anhängare av något parti (starkt och svagt övertygade anhängare kombinerade). Den nedre kurvan visar andelen personer som betraktade sig som starkt övertygade anhängare av ett parti. Åren 1956–1964 utnyttjades inte samma fråga om partiidentifikation som fr.o.m. 1968. Frågan var tidigare dikotom: undersökningspersonerna fick ange om de var starkt övertygade anhängare av sitt parti eller inte.

förklaringsfaktor bakom utvecklingen av graden av partiidentifikation.

Det svenska fallet är en bra illustration. Nedgången i partiidentifikationen har i Sverige löpt parallellt med att väljarna uppfattar allt mindre skillnader mellan partierna. Ett exempel. Avståndet på den centrala vänster–högerdimensionen mellan socialdemokrater och moderater uppfattar väljarna har krympt från 6,0 enheter 1979 till 5,2 enheter 2002. Partimotsättningarna har minskat i väljarnas ögon (jfr figur 9).

Den försvagade partiidentifikationen har inte bara drabbat några få partier. Den har påverkat alla partier. Resultaten i figur 15 demonstrerar att andelen väljare med en känsla av partianhängarskap minskat med 15–25 procentenheter bland såväl socialdemokratiska som borgerliga partisympatisörer sedan 1968.

Mest påtaglig har nedgången varit inom folkpartiet, från 57 procent identifierade väljare 1968 till 32 procent 2002. Socialdemokraterna hade 2002 som oftast tidigare den högsta andelen partiidentifierade väljare bland sina sympatisörer (57 procent). Moderaterna låg dock inte långt efter med 56 procent. Centerpartiet hade 46 procent.

De nyttillkomna partierna har inte fört med sig stora andelar med entusiastiska och övertygade anhängare. Tvärtom. Miljöpartiet och kristdemokraterna har färre övertygade väljare än de gamla etablerade partierna, inte fler. Andelen partiidentifierade väljare var endast 19 procent bland mp-sympatisörer och 37 procent bland kd-sympatisörer i valet 2002. I valet 1991 var andelen partiidentifierade bland ny demokratis väljare 28 procent. Gammal är alltså bäst när det gäller partiidentifikation. De gamla etablerade partierna har högre andelar partiövertygade väljare än de nya utmanarna.

Kognitivt starka individer

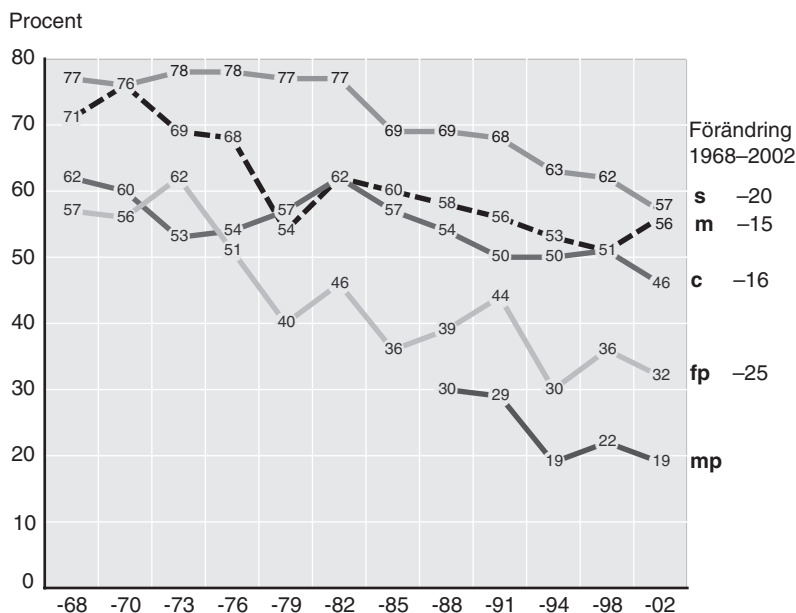
Nedgången i graden av partiidentifikation analyseras och förklaras på många olika sätt inom forskningen. Inte sällan sammanvävs politiska, sociala och psykologiska faktorer till svårigenomträngliga teorier av makrosociologiskt slag. Faktorer som brukar nämnas är ökad utbildning, massmediernas negativa beskrivning av partier och politik, en värdeförskjutning i postmateriell eller postmodernistisk riktning, minskad auktoritetstro, samhällets individualisering och människornas tilltagande självförtroende.

En gemensam tanke är att en ny slags politisk människa håller på att växa fram – en ung, artikulerad, självsäker och välutbildad medborgare som inte utvecklar några partiband därför att de inte behöver några partier mellan sig och politikens beslutsfattare. Partierna förtvinar därför att de inte längre behövs. Kognitivt starka individer och nya mer direktdemokratiska beslutsformer tar över.

Ser vi på vilka slags personer som redan idag är starkt partiidentifierade respektive vilka som inte är det visar det sig att det kanske kan ligga någonting i svepande resonemang som dessa. Åtminstone vid en första blick. Unga och välutbildade personer tenderar att ha en lägre grad av partiidentifikation än övriga väljare (se tabell 47).

Men gräver vi djupare blir bilden mer nyanserad. Kontrollerar vi för ålder visar det sig att utbildning har ett försvagat samband med graden av partikänsla. När vi mer konkret ser på politisk kunskap, och inte utbildning i största allmänhet, visar det sig att det finns ett samband, men det är de mest kunniga väljarna som tenderar att vara partiidentifierade, inte de mest okunniga. Tvärtom hypotesen alltså. Postmaterialistiska personer, eller personer med ett gott politiskt självförtroende, visar sig heller inte vara mer utan partikänsla än väljare med materialistiska värderingar eller utan politisk självtillit. Även här pekar resultaten tvärtom. Såväl i valundersökningen 1998 som 2002 tenderar postmaterialistiska och självsäkra

Figur 15. Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968–2002 (procent)

Kommentar: Intervjupersonernas partisympatier har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti som ställdes i omedelbar anslutning till frågan om grad av partiidentifikation. Resultaten för v bygger på få intervjuer personer men är som följer: 35 procent 1968, 53 procent 1970, 55 procent 1973, 56 procent 1976, 55 procent 1979, 58 procent 1982, 55 procent 1985, 54 procent 1988, 56 procent 1991, 39 procent 1994, 39 procent 1998 och 44 procent 2002. För kd-sympatisörer var motsvarande resultat 43 procent 1988, 40 procent 1991, 50 procent 1994, 33 procent 1998 och 37 procent 2002. Bland nyd:s sympatisörer fanns 1991 28 procent och 1994 14 procent subjektiva partianhängare.

Tabell 47. Grad av partiidentifikation i olika sociala grupper vid valen 1998 och 2002 (procent)

	Andel subjektiva partianhängare	
	1998	2002
Kön		
Man	45	42
Kvinna	39	38
Ålder		
18–21	27	24
22–30	28	31
31–40	35	32
41–50	43	39
51–60	51	46
61–70	57	51
71–80	59	59
Förvärvsarbete		
Förvärvsarbetande	40	37
Arbetslös	30	41
Yrke		
Industriarbetare	48	45
Övrig arbetare	43	44
Lägre tjänstemän	34	41
Mellan tjänstemän	44	39
Högre tjänstemän	45	38
Småföretagare	45	44
Jordbrukare	46	55
Studerande	34	25
Sektor		
Offentlig	45	42
Privat	42	40
Utbildning		
Låg	53	54
Medel	35	38
Hög	41	35
Bostadsort		
Ren landsbygd	44	38
Mindre tätort	45	44
Stad eller större tätort	43	39
Sthlm, Gbg, Malmö	38	41
Kyrkogång		
Minst en gång/månad	50	50
2–11 gånger om året	44	43
En gång om året	42	37
Aldrig	40	39
Medborgarbakgrund		
Svensk	44	41
Utländsk	34	36
Samtliga	42	40

Kommentar: Graden av partiidentifikation mäts med hjälp av en serie frågor som inleds med en fråga om man själv betraktar sig som anhängare av något parti och om man i så fall är en starkt övertygad anhängare. Personer som inte betraktar sig som partianhängare frågas om de tycker sig stå närmare något parti. Subjektiva partianhängare är personer som sagt sig vara anhängare av något parti. Samtliga svarspersoner ingår i analysen.

väljare att vara något mer partiidentifierade än genomsnittet.⁹

De tycks inte vara i mindre behov av partier jämfört med materialistiska och osäkra väljare.¹⁰

Överlag visar resultaten på mycket svaga samband mellan sociala faktorer och graden av partiidentifikation. Det stora undantaget är ålder. Unga människor är psyko-

Tabell 48. Grad av partiidentifikation efter ett antal politiska variabler (procent)

	Andel subjektiva partianhängare	
	1998	2002
Politiskt intresse		
Mycket stort	64	60
Ganska stort	47	43
Inte särskilt stort	34	35
Inte alls	26	24
Politiska kunskaper		
Mycket goda	56	49
Ganska goda	50	47
Mellan	42	39
Ganska dåliga	32	34
Mycket dåliga	30	31
Politiskt förtroende		
Mycket stort	64	69
Ganska stort	54	50
Ganska litet	40	34
Mycket litet	29	23
Partisynpat		
v	39	44
s	62	57
c	51	46
fp	36	32
m	51	56
kd	33	37
mp	22	19
Samtliga	42	40

logiskt partianknutna i klart mindre utsträckning än äldre. Politiska faktorer är mer intressanta (se tabell 48). Variabler som politiskt intresse och politiska kunskaper uppvisar mycket klara samband med människors grad av partiidentifikation. Och det är kunniga och intresserade väljare som tenderar att vara mest känslomässigt knutna till något parti. Okunniga och ointresserade personer har relativt sällan någon partiidentifikation.

Kognitivt starka individer med kunskaper, självförtroende och engagemang är alltså mer partikramare än genomsnittet, inte mindre. Ideologiserande resonemang av makrosociologiskt slag håller uppenbarligen inte alltid streck när de konfronteras med empiriska data.

Nedgången i graden av partiidentifikation kan dock inte förklaras av de politiska faktorer vi hittills diskuterat. Valundersökningarnas resultat visar att det politiska intresset och kunskaperna snarare ökat än minskat under

9) Andelen partiidentifierade personer var 2002 41 procent bland postmaterialister och 37 procent bland materialister. Ingleharts skala har använts för klassificeringen (Inglehart 1977, 1999). Fördelningen i förvalsstudien blev postmaterialister 22 procent, blandade 65 procent, materialister 13 procent (se Holmberg 2000:43 för resultat från 1998).

10) Vår indikator på politiskt självförtroende är en intervjufråga som funnits med i valundersökningarna sedan 1960 och som handlar om vad man gör när samtalet kommer in på politik. Andelen som uppger att de brukar säga sin åsikt har ökat från 23 procent 1960 till 42 procent 2002, samtidigt som andelen som säger att de inte bryr sig om att lyssna eller aldrig lägger sig i diskussionen har minskat från 43 procent 1960 till 21 procent 2002. Det politiska självförtroendet har ökat. Bland personer med högst grad av självförtroende var andelen partiidentifierade 45 procent 2002. Motsvarande andel var endast 33 procent bland personer med lägst grad av politiskt självförtroende.

Tabell 49. Andel partisympatisörer som placerar sig själva och det egna partiet på samma position på vänster–högerskalan 1979–2002 (procent)

Parti	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	Förändring 1979/85–2002
v	42	38	38	47	36	38	35	28	-14
s	51	49	39	42	43	39	36	38	-13
mp	–	–	57	56	35	40	45	30	-27
c	59	56	55	59	54	55	64	58	-1
fp	57	55	59	55	58	62	56	53	-4
kd	–	–	60	53	43	56	38	40	-20
m	31	31	30	35	34	28	24	28	-3
Snitt 5 partier	48	46	44	48	45	44	43	41	-7
Snitt 7 partier	–	–	48	50	43	45	43	39	-9

Kommentar: Vänster–högerskalan har elva värden mellan 0 (vänster) och 10 (höger). Partisympatisörerna har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti. Ny demokrati hade resultatet 37 i valet 1991.

de senaste trettio–fyrtyo åren, det vill säga under den period när graden av partiidentifikation sjunkit. Svenska folkets partikänsla har alltså blivit svagare trots att kunskaper och intresse ökat.

En viktig politisk faktor som däremot är kopplad till nedgången i partiidentifikationen är väljarnas ideologiska och sakpolitiska avstånd till det egna partiet. Tidigare forskning har visat att väljare som uppfattar ett förhållandevis stort avstånd till det egna partiet på vänster–högerskalan eller som är mindre nöjda med partiets sakfrågepolitik har en tendens att vara något mindre partiidentifierade (Pettersson 1977, Holmberg och Gilljam 1987, Holmberg 1999, 2000).¹¹ Ideologiskt-sakfrågemässigt avstånd slår igenom och påverkar partikänslan i negativ minskande riktning. Resultaten i tabell 49 demonstrerar mycket tydligt att samtidigt som graden av partiidentifikation gått ned i Sverige under de senaste decennierna har fler och fler väljare upplevt en avtagande ideologisk åsikts-gemenskap med det egna partiet. Och resultatet gäller samtliga partier, från vänster till höger.

Förändringen syns tydligast för två nya partier med en låg andel partiidentifierade väljare – miljöpartiet och kristdemokraterna. Även bland v- och s-sympatisörer kan vi iakttä en klar minskning i andelen väljare som placerar sig själva och partiet på samma vänster–högerposition.

För socialdemokraternas del från 51 procent som såg en fullständig ideologisk samklang mellan sig själva och partiet 1979 ned till 38 procent 2002. Motsvarande nedgång är mindre för de borgerliga partierna, men återfinns även för dem. Resultaten visar att när man ideologiskt och åsiktsmässigt uppfattar sig som sämre representerad av sitt parti sjunker graden av övertygelse i partianhängarskapet. Avstånd tär på närhetskänslan.

Förslitningsmodellen

Ålder är den enda sociala variabel som uppvisar samband med graden av partiidentifikation som i fråga om styrka är i närheten av några av de politiska variablerna. Unga människor är klart mindre partiidentifierade än äldre. När amerikanska valforskare upptäckte detta samband för femtio år sedan lanserade de en speciell socialpsykologisk teori för att förklara fenomenet (Campbell et al 1960). De flesta människor, hävdade de, förvärvar sina partisympatier i mycket unga år genom den socialisation de utsätts för i hemmet, i skolan och bland kompisarna. Socialisationsprocessen antogs i huvudsak vara affektivt driven, inte kognitivt; alltså mer influerad av känsla än av politiskt innehåll. Gradens av partikänsla kommer sedan att fördjupas vartefter människorna blir äldre, och aktivt manifesterar sin partitillhörighet i val efter val. Partiidentifikationen förstärks enligt en åldrandeprocess, en så kallad livscykelmodell (Converse 1976, Holmberg 2000). Enligt modellen har alltså dagens äldre människor vuxit sig till sin starkare grad av partiidentifikation och yngre personer kommer mer eller mindre per automatik och opåverkat av politiken att bli alltmer partiidentifierade vart efter de blir äldre.

En konkurrerande teori – generationsmodellen – utgår ifrån att varje ung generation präglas av sin tidsanda och att dessa präglingar därefter förändras mycket lite vartefter människor åldras (Abramson 1983, Niemi and Jennings 1991, Westholm 1991). Applicerat på partikänslan betyder det att den grad av partiidentifikation som förvärvats under de formativa ungdomsåren sedan behålls genom vuxenåren.

Modellernas förutsägelser kan prövas med hjälp av kohortanalys där man följer eventuella förändringar i olika åldersgrupper (= kohorter) under längre tidsperioder. Kohortanalyser kräver långa tidsserier. I det svenska fallet har vi nu tillgång till jämförbara data från tretton riksdagsval under perioden 1968–2002. Intervjupersonerna vid alla dessa valtillfällen – sammanlagt cirka 35 000 personer – har klassificerats i tretton ålderskohorter med de äldsta födda åren 1885–95 och de yngsta 1984–91. Resultaten sammanfattas i kohortmatrisen i tabell 50. Siffrorna i matrisen visar för varje valår och ålderskohort hur stor andel av svarspersonerna som är partiidentifierade. Över 30 000 personer, intervjuer gjorda under 50 år, en över

11) Korrelationen (r) mellan graden av partiidentifikation och uppfattat vänster–högeravstånd till det egna partiet var 2002 .27 för v, .13 för s, .08 för mp, .06 för c, -.00 för fp, -.02 för kd och .32 för m. Positiva korrelationer visar att väljare som ser ett stort vänster–högeravstånd till det egna partiet tenderar att ha en lägre grad av partianhängarskap. Resultaten går i hypotesens riktning i fem av de sju partierna.

Tabell 50. Kohortanalys – andel väljare som betraktar sig som anhängare av något parti efter födelseår och valår (procent)

Födelseår	Valår												Skillnad första- sista valår	Lutnings- koeff. b-värde/ antal år	
	1968	-70	-73	-76	-79	-82	-85	-88	-91	-94	-98	2002			
1984/91	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	27	–/–	–/–
1976/83	–	–	–	–	–	–	–	–	–	29	28	25	–4/8 år	–.50/8 år	
1968/75	–	–	–	–	–	–	–	–	36	33	28	31	–5/11 år	–.52/11 år	
1960/67	–	–	–	–	–	43	39	38	33	36	34	34	–9/20 år	–.41/20 år	
1952/59	–	–	–	44	44	51	42	44	44	42	42	40	–4/26 år	–.20/26 år	
1944/51	44	51	45	54	56	58	48	48	48	51	50	46	+2/34 år	–.02/34 år	
1936/43	56	58	52	55	53	54	52	53	53	54	51	47	–9/34 år	–.19/34 år	
1928/35	63	60	60	60	64	67	61	55	57	62	56	58	–5/34 år	–.14/34 år	
1920/27	68	66	66	68	65	66	66	66	65	62	58	59	–9/34 år	–.25/34 år	
1912/19	69	71	68	71	66	71	67	71	64	65	68	–	–1/30 år	–.12/30 år	
1904/11	75	71	73	75	76	77	68	–	–	–	–	–	–7/17 år	–.07/17 år	
1896/03	75	73	74	71	–	–	–	–	–	–	–	–	–4/8 år	–.40/8 år	
1885/95	69	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–/–	–/–	
Samtliga	65	63	60	61	59	60	53	51	48	47	42	40	–25/34 år	–.74/34 år	

Kommentar: Partianhängare omfattar personer med stark eller svag partiidentifikation. Antalet intervjupersoner är som lägst 200 personer i de olika cellerna åren 1968–1988. Åren 1991–2002 är antalet intervjupersoner minst 100 per cell utom för tre celler (1976–83, 1994; 42 personer, 1912–19, 1998; 22 personer och 1984–91, 2002 37 personer). Regressionsanalyserna har genomförts med andel partianhängare som beroende variabel och valår som oberoende variabel.

100 år lång undersökningsperiod, äldsta deltagare född sent 1800-tal – det är rätt häftigt att stå inför en tabell som 50. Som opinionsforskare blir man lätt andäktig.

Livscykelmodellen får stöd om andelen partiidentifierade ökar radvis i tabellen. Graden av partikänsla skall öka vartefter väljarna blir äldre. Generationsmodellen förutspår oförändrade nivåer på partiidentifikationen över tid. Varje generation skall livet ut behålla sin ungdoms grad av partianhängarskap. Procentandelarna i matrisen skall alltså förbli konstanta inom varje rad.

Resultaten är inte uppmuntrande för någondera modellen, speciellt inte för livscykelmodellen. Graden av partiidentifikation ökar inte i någon av kohorterna. Tvärtom. Den minskar i samtliga kohorter. Utfallet är inte överraskande. Det har sett liknande ut i tidigare analyser när tidsserien har varit kortare. Och nu som då är det berättigat att snarare tala om en förslitningsmodell där gamla lojaliteter långsamt tunnas ut (Holmberg 2000:49). Men, det är klart, förslitningstakten är inte speciellt snabb. Nedgången i graden av partiidentifikation är begränsad till ett fåtal procentenheter inom varje ålderskohort. Generationsmodellen som förutsäger en nollnedgång klarar sig alltså någorlunda, och klart bättre än livscykelmodellen som förutskickar en uppgång.

Upp- eller nedgången i andelen subjektiva partianhängare har inom kohorterna mätts med hjälp av lutningskoefficienter i regressionsanalyser, där den beroende variabeln definierats som andel partiidentifierade och den oberoende variabeln utgjorts av valår. Genomsnittsvärdet för lutningskoefficienten är -.15 för de fyra kohorter för vilka vi har fullständig information för hela perioden 1968–2002. Slutsatsen blir att en förslitningsmodell passar data bäst. Sämst passning uppvisar livscykelmodellen medan generationsmodellen hamnar däremellan.

De svenska resultaten är inte helt unika internationellt sett. Engelska kohortanalyser av hur partiidentifikationens styrka utvecklats tyder på att en förslitningsmo-

dellen passar in bäst också i Storbritannien. Det vanligaste resultatet är dock att livscykelmodellen får stöd. Det gäller exempelvis i USA, Holland och Danmark.¹²

Partiernas försvagade ställning bland svenska väljare mildras knappast av insikten att den normalt verkande åldrandemodellen inte fungerar i Sverige. Väljarna blir inte mer förtjusta i partierna vartefter de blir äldre. I Sverige tenderar tvärtom graden av partikänsla att avta vartefter människorna blir äldre och visare.¹³

Sjunkande partiidentifikation är ett säkert recept för en minskad stabilitet och ökad rörlighet bland väljarna. Graden av partiidentifikation är inte bara kopplad till valdeltagandet. Den har också ett starkt samband med benägenheten att byta parti. Starkt övertygade partianhängare byter sällan parti. Väljare utan partikänsla byter mycket oftare. Resultaten återfinns i tabell 51.

Analysen bygger på valundersökningarnas panelstudier åren 1973–2002. Utfallet visar både att graden av partiidentifikation är starkt kopplat till partibyte i Sverige och att graden av partikänsla vid ett valtillfälle är en god prediktor för om det blir något partibyte vid nästa val. Benägenheten att byta parti i nästkommande val är tre-fyra gånger större bland väljare utan en partiidentifikation än bland personer med en stark partiövertygelse. Vid de senaste valen har andelen partibytare varit cirka 50 procent bland väljare utan partianhängarskap. Motsvarande

12) För Storbritannien se Crewe and Thomson 1999 och Persson 2003, för USA se Miller and Shanks 1996, för Danmark se Borre 1999, för Holland se Persson 2003. Persson 2003 innehåller också en kohortanalys byggd på data från Tyskland. Utfallet är inte helt entydigt men kan peka på stöd för generationsmodellen.

13) Äldre och visare är inte blott ett skämt. Medelålders och äldre människor är klart mer politiskt kunniga än yngre. Andelen personer som kan klassificeras som mest kunniga på valundersökningens politiska kunskapsindex 2002 är 17 procent bland 71–80 åringar, 25 procent bland 61–70 åringar, 21 procent bland 51–60 åringar, 12 procent bland 41–50 åringar, 4 procent bland 23–30 åringar och endast 1 procent bland 18–22 åringar, se Holmberg, Nilsson och Weibull 2003:179–80.

Tabell 51. Grad av partiidentifikation och partibyte. Resultat från nio panelundersökningar (procent)

Grad av partiidentifikation vid första mättillfället	Andel väljare som bytte parti vid nästa val									
	1973	-76	-79	-82	-85	-88	-91	-94	1998	2002
Starkt övertygad partianhängare	6	8	9	8	10	11	14	15	15	15
Svagt övertygad partianhängare	31	20	17	21	22	28	23	27	28	28
Enbart partipreferens	33	30	34	35	28	41	44	43	45	45
Ingen partipreferens	43	28	31	41	40	51	55	48	53	53

Kommentar: Analysen genomfördes första gången i Petersson 1977.

bytarandel är klart lägre bland väljare med den högsta graden av partiidentifikation – cirka 15 procent. Tendensen att byta parti har dock gått upp även bland starkt övertygade partianhängare. Den nya rörligheten har spritt sig också till partiernas kärnväljare. Barometern faller. Det kommer att bli än mer gungigt framöver.

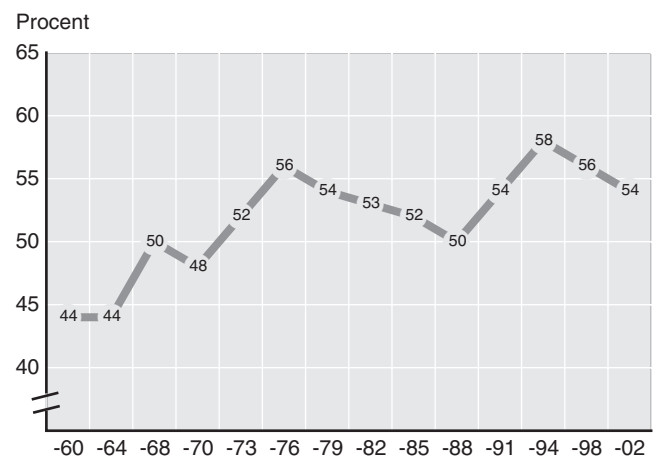
Partiaktiva vs fribytare

Partikris är dock trots allt ett för starkt ord. Det är för tidigt att på allvar ikläda sig rollen som alarmist (Petersson m.fl. 2000). Partiernas ställning har försvagats, men någon politikris är det inte tal om. Förtroendet för politiker i allmänhet har ökat något under senare år; från en mycket låg nivå visserligen, men dock. Detsamma gäller tilltron till några av politikens centrala institutioner. Dessutom har människors intresse för politik ökat i ett längre perspektiv; men minskat något om vi endast ser till de senaste åren.¹⁴ Jämfört med första mätningen 1960 har svenska folkets subjektiva politiska intresse ökat påtagligt – från 44 procent 1960 som angav att de var mycket eller ganska intresserade av politik till 54 procent 2002.¹⁵

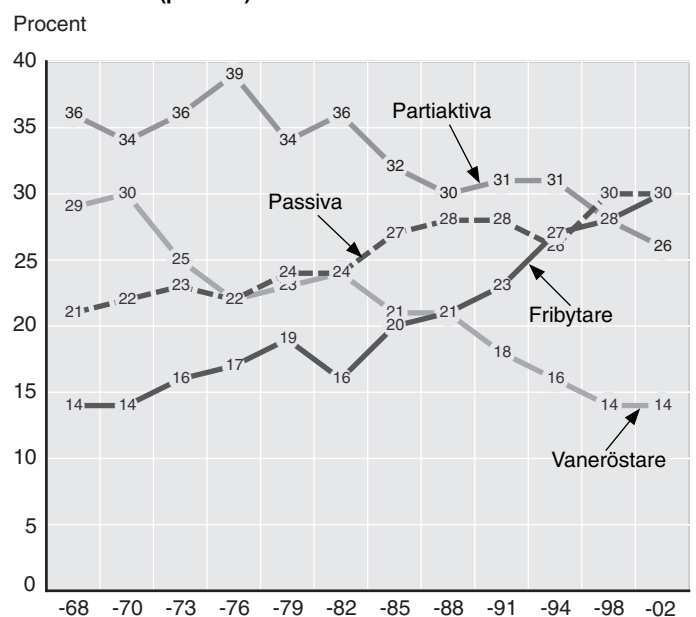
En liknande långsiktigt uppgående trend kan också iaktas när det gäller andra former av politiskt engagemang. Och då tänker vi inte på partiaktiviteter eller valdeltagande för på de områdena pekar kurvorna nedåt. Vi tänker på andra deltagandeformer som att demonstrera, bära kampanjknappar, delta i köpbojkotter, underteckna namninsamlingar m.m. Människors deltagande i politiska aktiviteter utöver att gå och rösta har ökat markant i Sverige och i de flesta andra västländer under de senaste fyrtio åren (Topf 1995). Möjligen kan vi se en tendens att ökningen har avstannat något under senare år (Petersson m.fl. 1998). Men någon delta-

14) En del av uppgången i det subjektiva politiska intresset kan förklaras av att svarsbortfallet ökat i valundersökningarna. Vi tror oss veta att människor som inte ställer upp i intervjuundersökningar om politik har ett lägre genomsnittligt politikintresse än de som ställer upp. Om vi tar hänsyn till denna felkälla blir andelen mycket/ganska intresserade av politik lägre. För år 2002, från 54 procent till cirka 51 procent. Men inte så mycket lägre att slutsatsen påverkas, det vill säga att svenska folkets subjektiva politiska intresse ökat jämfört med tidigt 1960-tal. Se Gilljam och Holmberg 1995:169.

15) Uppgången i subjektivt politiskt intresse är i första hand ett kvinnligt fenomen. Bland män har andelen mycket/ganska intresserade av politik ökat mycket lite, från 57 procent 1960 till 60 procent 2002. Motsvarande ökning är mycket mer påtaglig bland kvinnor, från 32 procent 1960 till 48 procent 2002. Observera dock att andelen svarspersoner som anger att de är intresserade av politik fortfarande är högre bland män än bland kvinnor. Se Holmberg and Oscarsson 2004.

Figur 16. Svenska folkets intresse för politik 1960–2002. Andel svarspersoner som uppgivit sig vara mycket eller ganska intresserade av politik (procent)

Kommentar: Intervjufrågan omfattade också svarsalternativen "inte särskilt intresserad" och "inte alls intresserad". Samtliga intervjuuppgifter ingår i procentbasen.

Figur 17. Partiaktiva, fribytare, vaneröstare och passiva 1968–2002 (procent)

Kommentar: Klassificeringen har hämtats från Petersson (1977). Den bygger på en korsning av partiidentifikationsvariabeln och variabeln för subjektivt politiskt intresse. Partiaktiva har en partiidentifikation och är intresserade av politik, fribytare är politiskt intresserade men känner sig inte som anhängare av något parti. Vaneröstare är partianhängare men har inget intresse för politik, medan passiva, slutligen, är ointresserade av politik och utan någon partiidentifikation.

garbrist kan vi inte tala om. Det var i alla fall inte bättre förr. Deltagardemokrati är ingen krisbransch, även om man ibland kan få det intrycket i debatten (SOU 2000:1, Oscarsson 2003, Gilljam och Hermansson 2003).

Den partibaserade demokratins framtida förutsättningar i Sverige kan belysas på ett intressant sätt om vi kombinerar grad av partiidentifikation med grad av politiskt intresse. Vi kan då få fram fyra olika väljargrupper. Olof Petersson (1977: 272) hittade en gång i tiden på benämningarna *partiaktiva* (intresserade av politik och partiidentifierade), *fribytare* (politikintresserade men utan partiidentifikation), *vaneröstare* (ointresserade av politik men partiidentifierade) och *passiva* (ointresserade av politik och utan partiidentifikation). Resultaten i figur 17 visar hur storleken på dessa fyra väljargrupper förändrats sedan 1968. Och det är stora förändringar som inträffat.

Gruppen partiaktiva – som kan ses som den traditionella partibaserade demokratins idealväljare – har successivt minskat från att ha varit den största väljargruppen omfattande 36 procent av valmanskåren till att i valet 2002 enbart omfatta 26 procent. Samtidigt har fribytarna – idealväljare i ett mer individualistiskt och måhända även mer direkt-demokratiskt system – ökat från 14 procent 1968 till hela 30 procent och en delad första plats 2002. Första platsen delas med gruppen passiva (ointresserade utan parti) som liksom fribytarna vuxit till sig genom åren. När det gäller passiva från 21 procent 1968 till 30 procent 2002. Om gruppen passiva är någons idealväljare skulle det kanske vara nyliberalismens – så lite politik och partier som möjligt. Vaneröstarna har liksom partiaktiva blivit färre. Här är det kanske få som sörjer. Ointresserade partilöjaler är knappast idealväljare i någon demokratimodell. Man kan dock påminna sig att varumärkeslojalitet inte behöver vara irrationellt och att vaneröstarna bidrar till stabiliteten i systemet. Fasta fyror är bra att ha när hela havet stormar.

Det normativa stödet för partierna

De politiska partierna är de centrala aktörerna i en partibaserad representativ demokrati. De försvagningstecken för partierna som kan iakttas – sjunkande valdeltagande, färre partimedlemmar, minskande partiidentifikation – är oroande för den etablerade demokratimodellen, men riktigt oroande blir det först när de många människorna börjar uppleva partier som onödiga; att de inte längre behövs. Så länge människor uppfattar att partier är nödvändiga ingredienser i en demokrati finns det hopp och möjlighet att vitalisera det gamla systemet. Men om det normativa stödet för partier som sådana förtvinar blir läget annorlunda och mer kritiskt. Ett redskap få tror på och vill använda riskerar att rosta sönder. De traditionella partiernas läge i etablerade demokratier blir riktigt hotande om alltför många människor börjar anse att politiska partier inte längre behövs; att de kanske till och med gör mer skada än nytta.

I det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)* genomförs komparativa väljarstudier. Undersökningarna som gjorts i ett trettiotal länder under åren 1996-2002 innehöll en intervjufråga som handlade om vår problemställning – det

normativa stödet för politiska partier. Frågan gällde om politiska partier var nödvändiga eller om det ”inte behövs några politiska partier i ... (namn på det egna landet).” Resultaten i tabell 52 visar hur röstberättigade väljare i trettio länder besvarade fråga.¹⁶

Utfallet är mycket positivt för den traditionella partibaserade demokratien. En majoritet av svarspersonerna i alla undersökta länder ansåg att partier var nödvändiga. Normativt och principiellt åtnjuter fortfarande politiska partier ett klart majoritetsstöd. Starkast uppbackning har partierna i gamla hävdvunna demokratier som i Holland och i de Skandinaviska länderna. Men ett starkt stöd finns också i en folkomröstningsdemokrati som Schweiz och i nya demokratier som Spanien, Taiwan och Thailand. Åsikten att politiska partier är nödvändiga fick svagast stöd i några av de nya demokratierna i Östeuropa som t.ex. i Vitryssland, Ryssland, Lettland och Ukraina. Men också i världens äldsta demokrati – i USA.

Att behovet av partier får ett något mindre entydigt stöd i nya demokratier kan förstås utifrån elementär diffusions-teori. Det tar tid innan nymodigheter når allmän acceptans. Dessutom är partibegreppet negativt belastat i postkommunistiska Östeuropa. Diffusionsteorin säger att nya idéer lättast slår igenom bland unga människor. Det stämmer i Östeuropa så till vida att flerpartitanken i de flesta östländer har ett starkare normativt stöd bland unga människor än bland äldre. Ålderskillnaderna är inte dramatiska men de går oftast i hypotesens riktning. I etablerade demokratier som Sverige och Norge finns inga ålderskillnader i synen på partiernas nödvändighet.

I alla åldersgrupper finns ett mycket starkt stöd för åsikten att partier behövs.

Partiernas normativt svagare ställning i USA är mer iögonfallande, speciellt som man kan visa att opinionsstödet för partiernas nödvändighet är svagast bland de yngsta amerikanerna. Om vi ånyo applicerar diffusionsteorin skulle det kunna betyda att det nya som växer fram i USA är en försvagad tilltro till behovet av politiska partier, och att denna nya idétrend först märks bland de unga. Bland unga amerikaner under 30 år ses partierna som nödvändiga av endast 41 procent jämfört med 69 procent bland amerikaner över 60 år. Jämförelsevis, bland unga och äldre svenskar anser cirka 80 procent att partierna behövs. Om det är för partier som på många andra områden, att nyheter ofta startar i USA och att unga amerikaner är trend-sättare, ja då kan den partibaserade demokratien verkligen vara på fallrepet. Demokrati grundad på politiska partier föddes först i USA. Kanske kommer den partibaserade demokratin också att förtvina först i USA?

Demokrati som princip

Forskningen kring politiskt förtroende och legitimitet har rest frågan om tilltro på en samhällsnivå kan påverka tilltron på andra nivåer. Eller mer konkret uttryckt – kan brist på förtroende på en nivå sprida sig till andra nivåer? Som

¹⁶ En motsvarande analys byggd på enbart tjugo länder återfinns i Holmberg 2000:57, se också Holmberg 2003.

Tabell 52. Partiernas nödvändighet. Åsikter från trettiofem länder (procent)

Fråga: "Somliga säger att de politiska partierna är nödvändiga för att vårt politiska system skall fungera i Sverige. Andra säger att det inte behövs några politiska partier i Sverige?" Om Du använder skalan på kortet, vilken är Din uppfattning?"

	Partier nödvändiga		3	Partier behövs inte		Summa procent	Opinionsbalans andel (1+2) minus andel (4+5)
	1	2		4	5		
Holland	61	29	7	2	1	100	+87
Norge	68	21	8	2	1	100	+86
Danmark	70	17	9	2	2	100	+83
Spanien	58	25	9	4	4	100	+75
Taiwan	59	23	10	3	5	100	+74
Thailand	70	12	9	4	5	100	+73
Sverige	60	20	12	5	3	100	+72
Tyskland	5	22	14	3	4	100	+72
Schweiz	54	25	13	4	4	100	+71
Storbritannien	43	33	19	3	2	100	+71
Rumänien	65	14	10	5	6	100	+68
Tjeckien	39	35	20	4	2	100	+68
Island	55	23	11	5	6	100	+67
Argentina	66	12	10	6	6	100	+66
Ungern	45	27	19	4	5	100	+63
Israel	53	20	16	5	6	100	+62
Australien	43	28	20	5	4	100	+62
Nya Zeeland	39	32	20	6	3	100	+62
Kanada	25	40	26	7	2	100	+56
Peru	57	13	15	5	10	100	+55
Portugal	42	25	21	7	5	100	+55
Polen	38	29	21	7	5	100	+55
Mexico	56	13	15	7	9	100	+53
Belgien	31	33	24	7	5	100	+52
Japan	37	28	21	9	5	100	+51
Slovenien	38	23	23	8	8	100	+45
S. Korea	34	25	27	8	6	100	+45
Chile	43	20	17	7	13	100	+43
Vitryssland	40	22	14	9	15	100	+38
USA	25	31	26	12	6	100	+38
Ryssland	35	22	23	8	12	100	+37
Lettland	31	24	24	9	12	100	+34
Ukraina	43	14	17	8	18	100	+31

Kommentar: Resultaten kommer från det komparativa valforskningsprojektet The Comparative Study of Electoral Systems (CSES). Data har samlats in under åren 1996–2002. Andelen vet ej-svar varierade kring 1–3 procent i de flesta länder.

till exempel att misstro mot partier och politiker kan spilla över på det politiska systemet och på själva demokratin (Norris 1999). Resultaten från CSES-projektet antyder att smithypotesen inte är helt fel ute, åtminstone inte när det gäller synen på partiets nödvändighet. Det visar sig att det finns ett samband i alla undersökta länder mellan graden av partiidentifikation och åsikten om huruvida partier behövs. Partikänslan är kopplad till den normativa uppfattningen om behovet av partier. Övertygade partianhängare är mer positiva till nödvändigheten av partier än personer utan partiidentifikation. Med andra ord, om graden av partiidentifikation fortsätter att sjunka kan också det normativa stödet för partiiden försvagas. Det här sambandet mellan graden av partiidentifikation och uppfattningen om partiernas nödvändighet är starkast bland amerikanska väljare (Holmberg 2003).

Men några deterministiska eller lagbundna samband talar vi naturligtvis inte om. På sedvanligt sätt inom empirisk samhällsvetenskap har vi att göra med relativt svaga statistiska kopplingar. Korrelationen mellan graden

av partiidentifikation och synen på behovet av partier är .26 i USA. Motsvarande svenska resultat är .18. Resultat i hypotesens riktning, men inget speciellt starkt underlag för ett större teoribygge kring smittspridningstanken.

Samma relativt svaga samband, men dock i hypotesens riktning, får vi om vi generaliserar resonemanget och för in själv demokratin i analysen. I CSES-projektets pågående mätningar från åren 2002–2003 återfinns en intervjufråga om stödet för demokrati som princip. Frågeformuleringen är något fyrkantig. Svarspersonerna får förklara sig eniga eller oeniga med påståendet – ”Demokrati kan ha sina problem, men den är bättre än andra styrelseskick”. De preliminära resultaten från de nio länder som hittills hunnit genomföra undersökningen är dock inte ointressanta (se tabell 53).

Det principiella stödet för demokrati som det bästa styrelseskicket visar sig vara starkast i gamla demokratier som Sverige och Nya Zeeland och något svagare i nya demokratier som Polen, Ungern och framförallt Bulgarien. På aggregerad nivå återfinns också ett tydligt sam-

band mellan opinionsstödet för demokratiprincipen och bedömningen av hur väl den egna demokratin fungerar. I länder som Sverige, Nya Zeeland och Irland, där man är mest nöjda med hur demokratin fungerar, är man också mer positiv till demokratin som princip. I länder som Polen, Ungern och speciellt Bulgarien är människor både mindre nöjda med hur demokratin fungerar och något mindre positiva till demokratin som den bästa styrprincipen. Det finns med andra ord en koppling mellan åsikterna om demokratiprincipen och bedömningarna av praxis. Den kopplingen återfinns också på mikronivå i alla nio länderna. Människor som tycker demokratin fungerar bra tenderar att vara något mer positiva till demokratin som princip. Sambanden är ibland svaga – mellan .11 och .48 – men går alla i hypotesens riktning. Missnöje på en mer konkret nivå kan sprida sig till andra mer principiella nivåer.

Även våra mått på människors generella politikerförtroende eller grad av partiidentifikation har ett samband – om än mycket svagt – med synen på demokrati som den bästa styrformen. I det svenska fallet är korrelationerna .15 respektive .03. Väljare med ett lågt allmänt politikerförtroende eller utan någon partikänsla tenderar att vara något mindre benägna att ställa upp på principen att demokrati är bättre än andra styrelseskick.

Tabell 53. Åsikter om demokrati som princip och som praxis (procent)

Land	Andel som anser att demokrati som styrelseskick är bäst	Andel som är nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet
Sverige	97	76
Nya Zeeland	96	69
Irland	95	82
Portugal	94	53
Frankrike	90	56
Tyskland	89	51
Polen	85	40
Ungern	82	48
Bulgarien	68	21

Kommentar: Resultaten kommer från det internationella forskningsprojektet The Comparative Study of Electoral Systems (CSES). Data har insamlats under åren 2002–2003. Procentandelarna för frågan om demokratin som statskick visar andelen som var starkt enig eller enig med påståendet "Demokrati kan ha sina problem, men den är bättre än andra styrelseskick". Svartalternativen oenig och starkt oenig fanns också med. Frågan för "Nöjd med hur demokratin fungerar" redovisas i tabell 46. Procenten gäller andelen mycket eller ganska nöjd. Procentsiffrorna har i båda fallen beräknats enbart bland personer som besvarat frågorna.

Konkret och i procenttal betyder det att i valet 2002 ansåg 98 procent av väljare med mycket eller ganska stort förtroende för politiker att demokrati var den bästa styrformen. Motsvarande andel bland personer med ett mycket litet politikerförtroende var 93 procent. Bland starkt partiidentifierade väljare ansåg 97 procent att demokrati var bäst mot 94 procent bland personer helt utan partihängarskap.

Inga imponerande samband - och ett svagt underlag för att alarmera om eventuella smittorisker från missnöje på lägre konkreta nivåer till tappat stöd på högre och mer generella nivåer – men dock samband i hypotesens riktning. Politisk misstro och sjunkande partiidentifikation är måhända inte så smittsamma högst upp bland demokratis principer. Men små sår och fattiga vänner skall inte föraktas.

Litteratur

- Aardal, Bernt 1994. "Hva er en politisk skillelinje?" Tidsskrift for Samfunnsforskning 2: 218-249.
- Aardal, Bernt (red) 2003. *Velgere i villrede... En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W Damm & Søn.
- Abramson, Paul 1983. *Political Attitudes in America – Formation and Change*. San Fransisco: W. H. Freeman.
- Alford, Robert B. 1962. "A Suggested Index of the Association of Social Class and Voting." *Public Opinion Quarterly* 26: 417-425.
- Alford, Robert B. 1963. *Party and Society: The Anglo-American Democracies*. Westport, Greenwood Press.
- Andersen, Jørgen Goul 1989. Social klasse og parti. I To folketingsvalg. Jon Elklit & Ole Tonsgaard. Aarhus, Politica.
- Andersen, Jørgen Goul og Borre, Ole (red) 2003. *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Bartolini, Stefano and Mair Peter 1990. *Identity Competition and Electoral Availability - The Stabilization of European Electoral Electorates 1998-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bell, Daniel 1973. *The Coming of Postindustrial Society*. New York, Basic Books.
- Bennulf, Martin 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund, Dialogos.
- Berelson, Bernard, Paul F Lazarsfeld & William N McPhee (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago, University of Chicago Press.
- Berglund, Frode 2003. "Valget i 2001 - skillelinjemodellens endeligt?" I *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*. Bernt Aardal. Oslo, N.W. Damm & Søn.
- Bjereld, Ulf & Mikael Gilljam (1991). "Vad vill de kristna väljarna? Religions betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94: 149-159.
- Borre, Ole 1999. Partiidentifikation. I Andersen, Johannes m fl *Vælgere med omtanke – en analyse av folketingsvalget 1998*. Århus: Forlaget Systime.
- Budge, Ian & Dennis Farlie 1983. *Voting and Party Competition*. London, John Wiley & Sons.
- Budge, Ian, David Robertson & Derek Hearl 1987. *Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Programmes in 19 Democracies*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Campbell, Angus et. al. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley.
- Clark, T N & Martin S. Lipset. 2000. *The Breakdown of Class Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Converse, Philip 1976. *The Dynamics of Party Support. Cohort Analyzing Party Identification*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Crewe, Ivor and Thomson, Katarina 1999. Party Loyalties: Dealignment or Realignment? I Evans, Geoffrey and Norris, Pippa (eds.) *Critical Elections*. London: Sage.
- Dalton, Russel and Wattenberg, Martin (eds.) 2000. *Parties without Partisans*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell J. 1996. *Citizen Politics*. Chatham, New Jersey, Chatham House Inc.
- Dalton, Russell J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck, Eds. 1984. I *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.
- Demker, Marie 2003. Trendbrott i flyktingfrågan - och polariseringen har ökat. I *Fåfångans marknad*. SOM-rapport 33. Sören Holmberg & Lennart Weibull. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Denver, David 2003. *Elections and Voters in Britain*. New York: Palgrave, Macmillan.
- Downs, Anthony 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.
- Ellis Openheim, Ingunn 2003. Politisk kunskap blant norske velgere. I Aardal, Bernt (red) *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W. Damm & Søn.
- En uthållig demokrati* 2000. Stockholm: SOU 2000:1.
- Esaiasson, Peter 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm, Allmänna Förlaget.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud 2003. *Metodpraktikan. Om konsten att studera människa, politik och samhälle*. 2:a upplagan. Stockholm, Norstedts Juridik.
- Evans, Geoffrey, Ed. 1999. *The End of Class Politics. Class Voting in a Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press
- Franklin, Mark N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge, Cambridge University Press (forthcoming).
- Franklin, Mark N., Cees van der Eijk & Erik V Oppenheim 1996. The Institutional Context: Turnout. I *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Cees van der Eijk & Mark N. Franklin. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Franklin, Mark N., Tom Mackie & Henry Valen, Eds. 1992. *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gilljam, Mikael & Henrik Oscarsson 1996. "Mapping the Nordic Party Space." *Scandinavian Political Studies* 19(1): 25-43.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg 1993. *Väljarna inför 1990-talet*. Stockholm, Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg 1995. *Väljarnas val*. Stockholm, Norstedts.
- Gilljam, Mikael & Sören Holmberg, Red. 1996. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm, Norstedts.
- Gilljam, Mikael 1988. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund, Studentlitteratur.
- Gilljam, Mikael 1997. "The Directional Theory under the Magnifying Glass: A Reappraisal." *Journal of Theoretical Politics* 9(1): 5-12.
- Gilljam, Mikael 1990. Sex förklaringar till valet av parti. I Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören m fl. *Rött Blått Grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
- Gilljam, Mikael och Hermansson, Jörgen 2003. *Demokratis mekanismer*. Stockholm: Liber.
- Gilljam, Mikael och Holmberg, Sören 1993. *Väljarna inför 90-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Goldthorpe, John H., Catriona Llewellyn & Clive Payne (1980). *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford, Clarendon P.
- Granberg, Donald and Holmberg, Sören 1988. *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hagevi, Magnus 1994. "Hur röstar de kristna?" *Frisinnad tidskrift* 10: 253-262.
- Hagevi, Magnus 2003a. "Den politiska opinionens sekularisering". I Oscarsson, Henrik. Red. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Hagevi, Magnus 2003b. Utbildning och politisk opinion. I Nilsson, Lennart. *Perspektiv på västsverige. SOM-rapport 31*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Halman, Loek 2001. *The European Values Study: A Third Wave*. Tilbury: Tilbury University.
- Heath, Anthony, Roger Jowell & John Curtice (1985). *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon Press.
- Holmberg, Sören 1978. "Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik." *Statsvetenskaplig tidskrift* 81: 67-77.

- Hernborn, Hans m fl 2003. *Valu. Sveriges Televisions vallokalsundersökningar*. Stockholm: Sveriges Television.
- Hibbing, Johan and Theiss-Morse, Elizabeth 2002. *Stealth Democracy. Americans' Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmberg, Sören 1981. *Svenska väljare*. Stockholm, Liber.
- Holmberg, Sören 1999. Kärnkraftsopinionen på tröskeln till 2000-talet. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. *Ljusnande framtid. SOM-rapport 22*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2002. Kampen om mitten. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. *Det våras för politiken. SOM-rapport 30*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2003. Hade Churchill rätt? I Oscarsson, Henrik. Red. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 1999. Down and Down We Go: Political Trust in Sweden. I Norris, Pippa (ed.) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Sören 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedt Juridik.
- Holmberg, Sören 2003. Are Political Parties Necessary? *Electoral Studies* 2003:287-299.
- Holmberg, Sören and Oscarsson, Henrik 2004. *Swedish Voting Behavior*. Göteborg: Valforskningsprogrammet.
- Holmberg, Sören och Gilljam, Mikael 1987. *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) 2003a. *Fåfångans marknad*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart 2003b. *MedieAkademins förtroendebarameter*. Göteborg: MedieAkademins årsskrift.
- Holmberg, Sören, Nilsson, Åsa och Weibull, Lennart 2003. Äldre i samhället. I *Arbetsliv och samhälle*. SOU 2003:91 (Bilagedel B).
- Hout, Michael, Jeff Manza & Clem Brooks 1999. Classes, Unions and the Realignment of US Presidential Voting, 1952-1992. I Evans, Geoffrey. Ed. *The End of Class Politics. Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, Roland 1999. Post Modernism Erodes Respect for Authority, but Increases Support for Democracy. I Norris, Pippa (ed.) *Critical Citizens*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, Roland 1977. *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald 1997. Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton, Princeton University Press.
- Johansson, Folke 1987. Delad röstning. I *Folkstyrelsens villkor*. SOU: 1987:6.
- Kaase, Max & K Newton. 1995. *Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Katz, Elihu & Paul. F. Lazarsfeld 1955. *Personal Influence*. Glencoe: The Free Press.
- Kitschelt, Herbert 1994. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjørn 1999. Left-Right Party Polarization among the Mass Publics: A Comparative Longitudinal Study from Eight West European Countries. I Narud, Hanne Marthe & Toril Aalberg. Eds. *Challenges to Representative Democracy. Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget: 229-277.
- Korpi, Walter 1983. *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge.
- Lane, Jan-Erik & Svante Ersson 1999. *Politics and Society in Western Europe*. London: Sage Publications.
- Lazarsfeld, Paul. F., Bernard Berelson & H Gaudet 1944. *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.
- Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan, (eds.) 1967. In Party Systems and Voter Alignments. New York: The Free Press.
- Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald & George Rabinowitz 1990. "A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems." *Scandinavian Political Studies* 13(3): 227-254.
- Miller, Warren and Shanks, Merril 1996. *The New American Voter*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Möller, Tommy 1998. *Politikerförakt eller mogen misstro? En översikt*. Stockholm: Kommunförbundet.
- Niemi, Richard and Jennings Kent 1991. Issues and the Inheritance in the Formation of Party Identification. *American Journal of Political Science*. 1991: 970-988.
- Nieuwbeerta, Paul 1995. *The Democratic Class Struggle in Twenty Countries 1945-1990*. Amsterdam, Thesis Publishers.
- Norris, Pippa 2003. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge Universit
- Norris, Pippa (ed.) 1999. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Oscarsson, Henrik 1998. *Den svenska partirynden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Avhandling. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik 2000. Korttidseffekter på svenska väljares röstringsbeteende. Uppsats presenterad vid den norska statsvetarkonferensen i Tromsø den 10-12 januari 2000.
- Oscarsson, Henrik 2001. Den nya EU-dimensionen. I Holmberg, Sören m.fl. *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oscarsson, Henrik 2002. Partierna väljer sina väljare. I Sören Holmberg & Lennart Weibull. Red. *Det våras för politiken. SOM-rapport 30*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik 2002. *Spår i framtiden. SOM-rapport 28*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik 2003. Demokrati i nätverkssamhället. I Oscarsson, Henrik. Red. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Henrik Oscarsson. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Oscarsson, Henrik 2003. *Ideological Voting Under Different Constitutional Contexts*. Paper presented at the 2003 ECPR Meeting in Marburg, 18-21 September 2003.
- Oscarsson, Henrik (red) 2003. *Demokratitrender*. Göteborg: SOM-institutet.
- Oskarson, Maria & Helena Rohdén 2002. Könsskillnader i politiken - mönstren består. I Sören Holmberg & Lennart Weibull. Red. *Det våras för politiken. SOM-rapport 30*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Oskarson, Maria & Henrik Oscarsson 1994. De unga väljarna 1968-1991 — dunungar eller stormsvalor? I *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:73. Stockholm, Norstedts Juridik.
- Oskarson, Maria & Lena Wängnerud 1995. *Kvinnor som väljare och valda*. Lund: Studentlitteratur.
- Oskarson, Maria 1988. Klassröstning på reträtt. I Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red) *Rött, blått, grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm, Bonniers.
- Oskarson, Maria 1994. *Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm, Nerenius & Santerus.
- Oskarson, Maria 1999. Arbetslösheten som politisk sakfråga. I Sören Holmberg & Lennart Weibull. *Ljusnande framtid. SOM-rapport 22*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Pedersen, Mogens 1979. The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility. *European Journal of Political Research* 1979:7-26.
- Persson, Daniel 2003. *Religiös politisk identifikation. En studie av sambandet mellan religiös identifikation och partiidentifikation i Nederländerna, Tyskland och Storbritannien*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Peterson, Olof, Sören Holmberg, Leif Lewin & Hanne Marthe Narud 2002. *Demokrati utan ansvar*. Stockholm, SNS Förlag.
- Petersson, Olof 1977. *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

- Petersson, Olof m.fl. 1998. *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof m.fl. 2000. *Demokrati utan partier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Przeworski, Adam & John Sprague 1986. *Paper Stones: A History of Electoral Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Putnam, Robert 1993. *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert 2002. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rabinowitz, George & Stuart Elaine Macdonald 1989. "A Directional Theory of Issue Voting." *American Political Science Review* 83(1): 93–121.
- Rabinowitz, George, Stuart Elaine Macdonald & Ola Listhaug 1991. "New Players in an Old Game: Party Strategy in Multiparty Systems." *Comparative Political Studies* 24(2): 147–185.
- Rohdén, Helena 2003. Arbetstidsförkortning - en fråga om klass och kön? I Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Rothstein, Bo 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo and Stolle, Dietlind 2003. Social Capital, Impartiality, and the Welfare State: An Institutional Approach. I Hooghe, Marc and Stolle Dietlind (eds.) *Generating Social Capital: The Role of Voluntary Associations, Instructions and Government Policy*. New York: Palgrave/Macmillan.
- Sartori, Giovanni (1969). From the Sociology of Politics to Political Sociology. In *Politics and the Social Sciences*. Seymour Martin Lipset. New York: Oxford University Press.
- Schmitt, Hermann and Holmberg, Sören 1999. Political Parties in Decline? I Klingemann, Hans-Dieter and Fuchs, Dieter (eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University.
- Schmitt, Hermann et. al. 2003. *Party Identification Among European Voters*. Mannheim: Manuscript for a Book.
- Sjöblom, Gunnar (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Smith, Robert B 2001. "A Legacy of Lazarsfeld: Cumulative Social Research on Voting." *International Journal of Public Opinion Research* 13(3): 280-298.
- Stokes, Donald E. 1966. Spatial Models of Party Competition. In Angus Campbell, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes *Elections and the Political Order*. New York: Wiley & Sons: 161-179.
- Strömblad, Per 2003. *Politik på stadens skuggsida*. Acta Universitatis Upsaliensis 152. Uppsala universitet.
- Särilvik, Bo 1965. "Skiljelinjer i valmanskåren." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 68(2): 141–183.
- Särilvik, Bo 1966. "Political Stability and Change in the Swedish Electorate." *Scandinavian Political Studies* 1.
- Särilvik, Bo 1970. "Socioeconomic Position, Religious Behavior, and Voting in the Swedish Electorate." *Quality and Quantity* 4: 95–116.
- Särilvik, Bo 1970. *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Teorell, Jan och Anders Westholm, 1999. Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – allt mindre. I *Valdeltagande i förändring*. SOU 1999:132.
- Tingsten, Herbert (1937). *Political Behaviour. Studies in Electoral Statistics*. Stockholm, P. S. King & Son.
- Topf, Richard 1995. Electoral Participation. I Klingemann, Hans. Dieter and Fuchs, Dieter (eds.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Valen, Henry & Elihu Katz 1967. *Political Parties in Norway*. Oslo, Universitetsforlaget.
- van der Eijk, Cees 1998. Measuring agreement in ordered rating scales. I Cees van der Eijk & Huibert Schijf (Eds.) *In search of structure. Essays in social science and methodology*. Meindert Fennema., Amsterdam: Het Spinhuis: p. 73-87.
- van Egmond, Marcel, Nan Dirk de Graaf & Cees van der Eijk (1998). "Electoral Participation in the Netherlands: Individual and Contextual Influences." *European Journal of Political Research* 34: 281-300.
- Wattenberg, Martin 1998. *The Decline of American Political Parties 1952-1996*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Westholm, Anders 1997. "Distance versus Direction. The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice." *American Political Science Review* 91(4): 865-883.
- Westholm, Anders 1991. *The Political Heritage. Testing Theories of Family Socialization and Generational Change*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Zetterberg, Hans 1986. Om opinionsjournalistik. I *Makten över opinionen*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Zetterberg, Hans L. 1985. An Electorate in the Grips of the Welfare State. *Sifo Indikator 1985:3*. Stockholm, Swedish Institute for Opinion Polls.

Väljarnas partier.

Partival i olika befolkningsgrupper 1956–2002

Sammanställt av
Per Hedberg och Henrik Oscarsson

Resultaten är sammanställda med hjälp av en kontinuitetsdatamängd upprättad för Svenska valforskningsprogrammets deltagande i samarbetsprojektet ”The European Voter” där särskilda ansträngningar gjorts för att erhålla tidsjämförbarhet i kategoriseringar. Alla data är oviktade i förhållande till officiella valresultat. För fler detaljer kring kodning och kategoriseringar hänvisas till Valundersökningarnas tekniska rapporter och kodböcker. All dokumentation finns tillgänglig via Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): www.ssd.gu.se.

Tabell A.1	Kön
Tabell A.2	Ålder
Tabell A.3	Boende
Tabell A.4	Civilstånd
Tabell A.5	Fackföreningstillhörighet
Tabell A.6	Inkomst
Tabell A.7	Kyrkogång
Tabell A.8	Sektor
Tabell A.9	Bostadsort
Tabell A.10	Utbildning
Tabell A.11	Yrke

Tabell A.1 Kön och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Kvinnor														
1956	1	48	8	27	16					0	100	423	0	46
1960	1	53	15	17	14					0	100	657	0	51
1964	2	50	13	18	13	2				2	100	1 169	0	48
1968	1	54	16	15	12	2				0	100	1 276	0	48
1970	3	48	24	15	8	2				0	100	586	0	48
1973	3	47	26	9	13	2				0	100	1 040	0	47
1976	4	45	24	12	13	2				0	100	1 124	0	46
1979	5	45	19	11	18	2				0	100	1 273	0	48
1982	4	48	15	7	21	3	2			0	100	1 326	1	50
1985	5	46	10	18	16	3	2			0	100	1 314	1	49
1988	6	47	11	12	14	4	6			0	100	1 176	1	49
1991	4	37	10	10	19	8	5	6		1	100	1 159	2	49
1994	8	45	10	9	17	5	6	0	0	0	100	1 114	2	48
1998	14	35	5	6	20	13	5	0	2	2	100	960	2	49
2002	10	38	6	16	12	10	7	0	1	1	100	1 086	2	50

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Män														
1956	2	49	10	25	14					0	100	506	0	54
1960	3	51	16	16	14					0	100	619	0	49
1964	3	53	17	15	9	2				1	100	1 250	0	52
1968	2	54	19	13	10	2				0	100	1 402	0	52
1970	6	48	24	12	8	1				1	100	636	0	52
1973	5	46	26	8	13	2				0	100	1 182	0	53
1976	4	46	22	12	14	1				1	100	1 319	0	54
1979	6	44	15	11	22	1				1	100	1 366	0	52
1982	6	46	15	5	25	2	1			0	100	1 337	1	50
1985	6	41	11	15	23	2	2			0	100	1 343	1	51
1988	5	43	12	12	19	2	6			1	100	1 241	1	51
1991	4	37	8	8	24	7	2	9		1	100	1 212	2	51
1994	6	47	7	7	24	4	4	1	0	0	100	1 220	2	52
1998	9	40	5	4	27	9	4	0	2	2	100	1 015	3	51
2002	7	40	6	16	15	8	6	0	2	2	100	1 099	2	50

Tabell A.2 Ålder och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Unga förstagsväljare														
1956 21–25 år	0	48	10	27	15					0	100	62	0	7
1960 21–25 år	0	57	10	19	14					0	100	86	0	7
1964 21–25 år	1	55	9	21	8	3				3	100	181	0	7
1968 21–25 år	3	55	14	19	9	0				0	100	311	0	12
1970 18–21 år	11	45	29	7	8	0				0	100	103	0	8
1973 18–21 år	13	36	35	4	11	1				0	100	128	0	6
1976 18–21 år	7	42	28	12	10	1				0	100	165	0	7
1979 18–21 år	11	33	20	13	20	1				2	100	133	0	5
1982 18–21 år	6	45	13	6	23	3	3			1	100	139	0	5
1985 18–21 år	7	43	8	16	22	1	3			0	100	154	2	6
1988 18–21 år	5	43	8	15	22	2	4			1	100	131	3	5
1991 18–21 år	2	26	6	10	30	6	7	13		0	100	128	4	5
1994 18–21 år	10	40	8	8	18	4	11	0		1	100	166	2	7
1998 18–22 år	17	23	3	8	30	5	10	0		4	100	116	4	6
2002 18–22 år	19	21	4	17	15	8	14			2	100	143	5	7
22–30 år														
1956 26–30 år	0	53	5	26	16					0	100	76	0	8
1960 26–30 år	1	61	13	13	12					0	100	134	0	11
1964 26–30 år	3	45	16	20	12	1				3	100	196	0	8
1968 26–30 år	1	57	16	13	10	1				2	100	271	0	10
1970 22–30 år	3	49	22	17	7	1				1	100	219	0	18
1973 22–30 år	7	44	30	6	11	2				0	100	400	0	18
1976 22–30 år	9	44	22	14	9	1				1	100	453	0	19
1979 22–30 år	14	43	14	12	14	2				1	100	473	0	18
1982 22–30 år	10	45	10	5	23	3	4			0	100	493	2	19
1985 22–30 år	8	41	9	16	22	2	2			0	100	466	2	18
1988 22–30 år	6	43	11	13	17	2	7			1	100	429	3	18
1991 22–30 år	2	30	5	13	27	7	6	9		1	100	459	3	19
1994 22–30 år	10	39	7	8	21	5	8	1		1	100	445	3	19
1998 23–30 år	15	32	5	7	24	9	7	0		1	100	306	3	15
2002 23–30 år	12	34	2	21	13	7	11			0	100	275	4	13
31–40 år														
1956	1	53	6	25	15					0	100	192	0	21
1960	2	60	15	13	10					0	100	269	0	21
1964	2	57	14	14	10	1				2	100	457	0	19
1968	1	53	20	13	12	1				0	100	437	0	16
1970	4	52	25	11	7	0				1	100	174	0	14
1973	5	44	29	7	13	2				0	100	357	0	16
1976	3	43	26	13	14	1				0	100	444	0	18
1979	5	45	14	12	23	1				0	100	538	0	20
1982	6	45	13	6	26	2	2			0	100	566	2	21
1985	8	43	9	18	17	2	3			0	100	596	2	22
1988	9	40	10	13	15	3	10			0	100	466	1	19
1991	6	37	9	10	19	6	4	8		1	100	404	1	17
1994	11	44	6	10	18	4	6	1		0	100	419	3	18
1998	11	38	4	5	24	10	6	0		2	100	401	3	20
2002	9	38	6	15	15	9	7			1	100	416	1	19

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
41–50 år														
1956	3	50	10	23	14					0	100	216	0	23
1960	2	53	15	16	14					0	100	302	0	24
1964	3	51	18	15	10	2				1	100	492	0	20
1968	2	53	18	14	11	1				1	100	499	0	19
1970	4	46	25	14	9	2				0	100	219	0	18
1973	2	46	30	9	12	1				0	100	374	0	17
1976	2	50	21	9	17	1				0	100	364	0	15
1979	3	43	17	12	23	2				0	100	382	0	14
1982	4	45	17	7	25	1	1			0	100	425	0	16
1985	2	46	11	17	19	3	2			0	100	442	1	17
1988	5	47	12	13	15	2	6			0	100	462	0	19
1991	4	39	8	9	22	7	3	7		1	100	497	1	21
1994	5	50	9	6	22	3	4	1		0	100	448	0	19
1998	15	37	5	4	23	11	3	0		2	100	346	2	18
2002	10	41	5	14	12	9	7			2	100	390	3	18

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
51–60 år														
1956	1	49	9	25	16					0	100	195	0	21
1960	3	45	16	19	17					0	100	252	0	20
1964	4	50	15	19	9	2				1	100	512	0	21
1968	1	55	18	14	10	1				1	100	523	0	20
1970	4	53	23	10	8	2				0	100	220	0	18
1973	4	54	18	10	11	3				0	100	413	0	19
1976	3	45	23	10	16	3				0	100	425	0	17
1979	2	49	15	9	23	2				0	100	471	0	18
1982	2	47	14	7	27	2	1			0	100	437	1	16
1985	3	42	12	16	24	3	0			0	100	379	0	14
1988	2	44	12	11	21	4	6			0	100	349	0	14
1991	3	42	9	10	18	9	3	5		1	100	347	2	15
1994	4	50	10	8	18	4	5	1		0	100	341	3	15
1998	9	42	4	5	26	9	2	0		3	100	344	1	17
2002	8	44	4	18	13	8	5			0	100	457	1	21

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
61–70 år														
1956	2	43	13	31	11					0	100	134	0	14
1960	3	47	17	18	15					0	100	154	0	12
1964	4	51	15	14	13	2				1	100	373	0	15
1968	0	58	18	10	11	3				0	100	384	0	14
1970	4	45	25	15	9	2				0	100	176	0	14
1973	2	51	24	8	13	2				0	100	355	0	16
1976	4	48	22	11	13	2				0	100	394	0	16
1979	3	46	22	11	17	1				0	100	399	0	15
1982	3	49	18	8	19	3	0			0	100	382	0	14
1985	3	46	12	16	20	2	1			0	100	378	0	14
1988	4	51	13	9	17	4	2			0	100	356	1	15
1991	3	41	11	6	21	7	4	6		1	100	316	1	13
1994	1	54	8	6	21	5	2	2		1	100	290	1	12
1998	8	43	6	2	18	17	3	0		3	100	261	3	13
2002	5	41	9	15	14	10	2			4	100	285	1	13

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
71–80 år														
1956	0	41	7	30	22					0	100	54	0	6
1960	4	32	19	24	21					0	100	79	0	6
1964	1	47	13	19	18	2				0	100	208	0	9
1968	1	50	15	16	14	4				0	100	253	0	9
1970	4	41	22	18	12	3				0	100	111	0	9
1973	3	41	23	12	19	2				0	100	194	0	9
1976	3	45	20	15	16	1				0	100	198	0	8
1979	3	49	18	9	19	2				0	100	243	0	9
1982	1	52	24	4	14	5	0			0	100	221	0	8
1985	2	48	16	14	16	4	0			0	100	242	0	9
1988	4	53	16	8	14	4	1			0	100	224	1	9
1991	3	46	13	6	18	10	0	4		0	100	220	1	9
1994	4	44	15	8	24	3	2	0		0	100	225	1	10
1998	6	39	10	5	19	15	3	0	3	100	201	0	10	
2002	2	40	11	12	13	16	3		3	100	220	1	10	

Tabell A.3 Boende och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Hyr bostaden														
1956	2	54	2	28	14					0	100	558	0	60
1976	6	53	18	10	10	2				1	100	970	0	41
1979	9	49	14	9	16	2				1	100	1009	0	39
1982	7	53	11	5	19	3	2			0	100	1005	1	40
1985	8	47	7	15	19	2	2			0	100	959	2	38
1988	8	47	9	11	16	3	6			0	100	842	2	36
1991	5	40	7	9	20	7	4	7		1	100	756	2	33
1994	11	46	6	8	16	4	7	1		1	100	716	2	33
1998	15	34	4	6	19	12	7	0	3	100	578	3	32	
2002	13	40	4	14	10	7	11	0	1	100	566	3	29	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Äger bostaden														
1956	1	42	18	22	17					0	100	365	0	40
1976	3	41	26	13	16	1				0	100	1372	0	59
1979	3	42	19	12	23	1				0	100	1557	0	61
1982	4	42	17	7	26	2	2			0	100	1539	1	60
1985	4	41	13	18	20	2	2			0	100	1576	1	62
1988	4	44	14	13	16	3	6			0	100	1476	1	64
1991	3	36	10	9	23	8	3	7		1	100	1534	2	67
1994	5	46	9	8	22	4	4	2		0	100	1464	2	67
1998	10	38	6	5	25	11	3	0	2	100	1212	2	68	
2002	7	39	7	16	14	10	5	0	2	100	1390	2	71	

Tabell A.4 Civilstånd och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Gift och Sambo														
1956	2	49	9	26	14					0	100	687	0	74
1960	2	55	14	16	13					0	100	952	0	75
1964	3	53	15	16	10	2				1	100	1798	0	74
1968	1	55	19	13	9	2				1	100	1890	0	71
1970	3	49	24	14	8	2				0	100	835	0	68
1973	3	48	27	8	12	2				0	100	1520	0	68
1976	3	47	23	12	13	1				1	100	1749	0	72
1979	4	45	16	12	21	2				0	100	1874	0	73
1982	5	46	15	6	24	2	2			0	100	1807	1	71
1985	4	44	11	17	20	2	2			0	100	1748	1	69
1988	5	46	13	12	16	2	6			0	100	1684	1	73
1991	3	39	9	9	21	8	3	7		1	100	1653	1	72
1994	6	47	8	8	21	4	5	1		0	100	1520	2	68
1998	11	38	5	4	24	12	4	0		2	100	1218	2	68
2002	7	41	6	16	13	10	6	0		1	100	1371	2	70
Änka/änkling														
1956	0	47	5	25	23					0	100	56	0	6
1960	1	40	19	21	19					0	100	80	0	6
1964	0	54	12	14	17	2				1	100	170	0	7
1968	0	57	15	10	16	2				0	100	198	0	7
1970	2	52	26	6	10	4				0	100	81	0	7
1973	3	51	16	11	18	1				0	100	147	0	7
1976	4	44	21	16	14	1				0	100	164	0	7
1979	1	50	24	11	12	2				0	100	177	0	7
1982	1	50	20	6	20	3	0			0	100	149	0	6
1985	1	50	12	14	18	4	1			0	100	145	0	6
1988	4	47	15	10	14	9	1			0	100	102	1	4
1991	4	44	5	10	20	9	4	4		0	100	127	1	6
1994	4	52	6	8	20	4	4	2		0	100	120	2	5
1998	6	44	4	7	14	12	9	0		4	100	93	1	5
2002	2	46	8	10	13	10	6	0		5	100	87	2	4
Ensamstående/ogift														
1956	0	49	10	25	16					0	100	162	0	17
1960	2	42	23	17	16					0	100	205	0	16
1964	3	42	17	21	14	1				2	100	390	0	16
1968	1	47	17	19	14	1				1	100	485	0	18
1970	7	44	27	12	8	1				1	100	241	0	20
1973	10	39	29	5	14	3				0	100	419	0	19
1976	8	42	23	11	14	1				1	100	529	0	22
1979	11	41	16	9	20	2				1	100	521	0	20
1982	5	46	14	6	23	4	2			0	100	593	1	23
1985	8	41	10	15	21	3	2			0	100	650	1	26
1988	6	43	9	13	19	4	6			0	100	535	2	23
1991	5	31	8	11	23	7	5	9		1	100	514	2	22
1994	10	41	9	8	20	4	7	1		0	100	592	3	27
1998	15	30	6	8	25	8	6	0		2	100	349	4	19
2002	15	32	5	16	11	8	10	0		2	100	507	2	26

Tabell A.5 Fackföreningstillhörighet och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Förvärvsarbetande, ej fackanslutna														
1956	1	31	18	30	20					0	100	249	0	41
1960	1	38	16	26	19					0	100	269	0	34
1964	3	43	15	23	12	2				2	100	411	0	28
1968	1	43	21	18	14	2				0	100	492	0	29
1970	7	36	28	14	14	1				0	100	146	0	36
1973	3	33	37	9	16	2				0	100	369	0	27
1976	5	28	30	13	23	1				0	100	401	0	25
1979	3	27	21	17	30	2				0	100	386	0	22
1982	3	22	21	6	44	1	2			1	100	388	1	22
1985	4	21	13	20	39	2	1			0	100	344	1	19
1988	3	22	13	17	34	3	8			0	100	311	1	19
1991	1	16	10	12	39	6	3	13		0	100	301	1	19
1994	3	26	11	8	38	9	4	1		0	100	251	2	18
1998	8	24	5	6	37	13	6	0		1	100	218	2	19
2002	5	20	4	25	27	13	6	0		0	100	265	2	21
Samtliga LO-anslutna														
1956	4	80	1	13	2					0	100	255	0	41
1960	5	86	2	4	3					0	100	311	0	39
1964	5	78	8	6	1	1				1	100	621	0	42
1968	2	82	8	4	2	2				0	100	709	0	39
1970	7	78	12	2	1	0				0	100	180	0	38
1973	7	71	15	4	1	2				0	100	623	0	41
1976	5	67	16	7	3	2				0	100	755	0	42
1979	7	68	10	7	7	1				0	100	783	0	41
1982	6	71	10	2	8	2	1			0	100	779	1	40
1985	6	66	7	9	9	1	2			0	100	832	1	42
1988	6	66	9	7	5	2	5			0	100	782	1	42
1991	4	56	7	5	12	6	2	7		1	100	773	3	42
1994	9	66	6	3	7	3	4	1		1	100	722	3	42
1998	17	53	3	2	11	8	3	0		3	100	522	4	37
2002	12	58	5	9	5	4	5	0		2	100	519	2	36
Samtliga TCO-anslutna														
1956	0	30	2	45	23					0	100	95	0	15
1960	2	37	5	29	27					0	100	125	0	16
1964	1	39	8	29	19	2				2	100	297	0	20
1968	1	47	14	21	14	1				2	100	344	0	19
1970	4	43	24	18	10	1				0	100	104	0	22
1973	4	35	32	13	14	2				0	100	339	0	22
1976	3	40	21	17	17	1				1	100	443	0	24
1979	6	38	13	15	26	2				0	100	510	0	27
1982	6	40	10	11	27	3	3			0	100	548	2	28
1985	6	38	8	23	21	2	2			0	100	555	2	28
1988	6	41	9	19	14	3	7			1	100	534	2	29
1991	4	35	7	11	22	9	5	6		1	100	478	1	26
1994	6	45	6	12	20	4	6	1		0	100	492	2	28
1998	12	37	4	5	24	12	5	0		1	100	397	3	28
2002	10	41	5	14	10	10	8	0		2	100	470	2	33

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande ¹	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Samtliga SACO-anslutna														
1968	4	16	16	23	41	0				0	100	51	0	3
1970	0	29	29	7	28	0				7	100	14	0	3
1973	3	21	17	13	44	2				0	100	61	0	4
1976	7	11	27	21	31	1				2	100	83	0	5
1979	11	14	8	18	47	1				1	100	100	0	5
1982	13	16	8	8	48	2	5			0	100	106	0	5
1985	10	15	5	29	31	5	4			1	100	107	2	5
1988	8	15	12	14	33	5	12			1	100	137	1	7
1991	6	26	5	18	23	8	9	5		0	100	171	0	9
1994	6	28	5	19	30	3	8	1		0	100	159	1	9
1998	6	23	6	13	36	10	6	0		0	100	165	0	12
2002	9	24	6	29	14	9	9	0		0	100	180	2	13

Tabell A.6 Inkomst och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
15 procent lägsta inkomster														
1960	1	51	13	19	16					0	100	150	0	16
1964	3	55	9	17	12	3				1	100	243	0	13
1968	1	57	17	10	13	2				0	100	305	0	15
1970	4	47	22	15	8	3				1	100	145	0	15
1973	5	45	29	6	14	1				0	100	266	0	14
1976	9	41	26	11	10	2				1	100	199	0	8
1979	6	35	21	14	22	1				1	100	328	0	12
1982	4	41	20	6	23	3	2			1	100	403	0	15
1985	5	36	15	18	21	2	3			0	100	385	1	14
1988	4	36	17	13	18	4	8			0	100	286	1	12
1991	2	29	11	11	23	10	6	7		1	100	345	3	15
1994	9	36	12	10	20	4	8	1		0	100	335	2	15
1998	12	27	6	8	25	11	8	0		3	100	276	3	14
2002	13	30	4	16	12	11	12	0		2	100	277	3	13
15–35 percentilen														
1960	2	51	22	15	10					0	100	352	0	37
1964	2	53	16	15	11	2				1	100	295	0	16
1968	1	54	21	12	9	2				1	100	405	0	19
1970	4	49	23	12	8	4				0	100	204	0	21
1973	6	45	26	8	14	1				0	100	280	0	15
1976	7	46	24	11	10	1				1	100	566	0	23
1979	5	49	23	9	12	2				0	100	710	0	27
1982	5	49	19	5	17	4	1			0	100	526	0	20
1985	5	48	14	13	15	3	2			0	100	527	1	20
1988	4	45	15	10	14	4	7			1	100	404	2	17
1991	3	45	10	5	19	7	3	8		0	100	442	2	19
1994	9	46	12	5	16	5	6	1		0	100	438	3	19
1998	16	40	6	3	16	11	6	0		2	100	363	3	19
2002	9	37	9	13	10	11	9	0		2	100	375	0	17

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
35–65 percentilen														
1960	1	65	9	13	12					0	100	228	0	24
1964	3	54	17	16	7	2				1	100	587	0	32
1968	1	60	16	13	8	1				1	100	617	0	30
1970	4	58	19	13	6	0				0	100	277	0	29
1973	6	50	25	8	9	2				0	100	556	0	30
1976	3	51	24	10	10	2				0	100	899	0	37
1979	8	48	15	11	16	2				0	100	633	0	24
1982	4	52	14	7	18	3	2			0	100	789	1	30
1985	6	50	11	14	15	2	2			0	100	800	1	30
1988	6	54	12	9	11	3	5			0	100	809	1	35
1991	4	42	10	8	19	7	3	7		0	100	700	2	30
1994	6	54	7	6	16	4	4	2		1	100	702	2	31
1998	12	41	5	3	19	12	5	0		3	100	568	3	30
2002	11	46	6	14	8	8	5	0		2	100	650	2	30
65–85 percentilen														
1960	8	51	5	24	12					0	100	145	0	15
1964	3	61	12	14	7	2				1	100	425	0	23
1968	2	63	15	10	8	1				1	100	431	0	21
1970	6	54	23	12	5	0				0	100	194	0	20
1973	4	52	24	6	11	3				0	100	476	0	25
1976	2	49	22	10	15	1				1	100	427	0	17
1979	5	52	13	11	18	1				0	100	624	0	24
1982	9	51	11	5	20	2	2			0	100	536	1	20
1985	5	50	7	16	18	2	2			0	100	543	1	20
1988	7	52	7	14	13	2	5			0	100	447	2	19
1991	4	43	8	8	19	5	4	8		1	100	496	1	21
1994	6	51	7	9	19	4	3	1		0	100	466	1	20
1998	11	44	5	5	22	9	2	0		2	100	404	2	21
2002	7	44	6	16	13	8	5	0		1	100	488	2	22
15 procent högsta inkomsterna														
1960	0	21	6	25	48					0	100	81	0	8
1964	2	35	11	26	22	2				2	100	301	0	16
1968	2	36	18	22	20	1				1	100	326	0	16
1970	3	34	24	18	19	1				1	100	147	0	15
1973	1	35	25	14	24	1				0	100	306	0	16
1976	2	30	19	18	28	2				1	100	352	0	14
1979	2	27	9	15	46	1				0	100	344	0	13
1982	3	31	9	8	46	1	2			0	100	409	1	15
1985	4	25	7	24	37	1	2			0	100	402	1	15
1988	5	27	10	18	31	3	6			0	100	396	0	17
1991	4	25	4	15	33	9	2	7		1	100	377	1	16
1994	3	35	5	11	37	4	4	1		0	100	360	1	16
1998	4	32	3	8	38	12	2	0		1	100	309	2	16
2002	2	29	3	23	28	10	4	0		1	100	395	2	18

Tabell A.7 Kyrkogång och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Minst en gång i månaden														
1956	0	30	14	37	19					0	100	166	0	18
1964	0	27	21	25	17	9				1	100	413	0	17
1968	0	25	24	25	16	9				1	100	384	0	15
1985	0	23	23	18	15	19	2			0	100	260	0	10
1988	2	26	23	12	12	21	3			1	100	221	0	10
1991	0	22	17	8	11	36	3	2		1	100	224	0	10
1994	3	27	15	7	19	24	5	0	0	0	100	189	0	8
1998	4	21	11	6	16	37	4	0		1	100	160	0	9
2002	3	28	9	8	7	40	4	0		1	100	155	1	8
Några gånger om året														
1956	0	40	16	25	19					0	100	175	0	19
1964	2	48	20	16	13	0				1	100	752	0	31
1968	1	51	23	11	13	0				1	100	782	0	30
1985	2	42	14	19	21	1	1			0	100	617	0	24
1988	3	41	17	12	19	2	6			0	100	574	1	25
1991	2	33	13	9	25	7	4	7		0	100	561	1	24
1994	3	44	13	8	24	4	3	1	0	0	100	515	2	23
1998	10	34	6	4	25	14	5	0	2	2	100	473	1	26
2002	4	36	11	18	13	10	7	0	1	1	100	510	2	26
En gång om året														
1956	1	56	6	24	13					0	100	405	0	44
1964	4	60	11	15	9	0				1	100	944	0	39
1968	1	63	15	12	9	0				0	100	1086	0	42
1985	4	46	10	16	21	1	2			0	100	926	1	37
1988	4	47	12	13	17	1	6			0	100	885	1	38
1991	4	40	8	9	24	4	3	7		1	100	831	1	36
1994	6	49	7	8	21	2	6	1	0	0	100	838	2	38
1998	9	38	4	6	27	10	4	0	2	2	100	499	3	28
2002	9	39	4	18	13	8	7	0	2	2	100	508	2	26
Aldrig														
1956	6	60	3	21	10					0	100	175	0	19
1964	6	68	7	14	3	0				2	100	303	0	13
1968	5	67	8	13	6	0				1	100	361	0	14
1985	11	48	5	15	19	0	2			0	100	733	2	29
1988	10	53	4	11	14	0	7			1	100	637	2	27
1991	5	43	4	10	20	3	5	9		1	100	674	3	29
1994	11	48	5	8	18	1	7	1	1	1	100	689	3	31
1998	17	41	3	5	22	4	5	0	3	3	100	654	3	37
2002	13	43	3	15	13	4	7	0	2	2	100	789	3	40

Tabell A.8 Sektor och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Offentlig sektor														
1976	5	46	21	12	14	2				0	100	785	0	34
1979	8	45	14	11	20	2				0	100	892	0	37
1982	8	48	11	7	19	4	3			0	100	922	1	38
1985	8	44	8	18	16	4	2			0	100	947	1	39
1988	7	45	10	13	13	3	8			1	100	878	2	39
1991	5	41	9	10	15	8	5	6	1	100	888	2	40	
1994	9	51	6	9	15	4	5	1	0	100	785	1	38	
1998	14	39	5	5	19	11	5	0	2	100	698	2	41	
2002	12	43	5	15	8	9	6	0	2	100	767	2	41	
Privat sektor														
1976	4	46	24	12	13	1				0	100	1 494	0	66
1979	4	46	18	11	20	1				0	100	1 524	0	63
1982	4	46	17	5	26	1	1			0	100	1 513	1	62
1985	4	43	12	16	22	2	1			0	100	1 498	1	61
1988	4	46	13	12	18	2	5			0	100	1 354	1	61
1991	3	35	9	9	26	7	2	8	1	100	1 323	2	60	
1994	5	44	9	7	24	4	5	1	1	100	1 294	2	62	
1998	10	36	5	5	26	11	4	0	3	100	995	2	59	
2002	7	37	7	17	16	9	6	0	1	100	1 124	2	59	

Tabell A.9 Bostadsort och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Ren landsbygd														
1956	1	49	18	18	14					0	100	448	0	48
1960	2	46	26	14	12					0	100	603	0	47
1964	3	44	27	14	10	2				0	100	800	0	33
1976	3	34	44	6	11	2				0	100	483	0	20
1979	2	36	39	6	16	1				0	100	450	0	18
1982	4	37	37	4	14	2	2			0	100	456	1	18
1985	2	32	32	13	16	3	2			0	100	415	1	16
1988	2	34	32	7	11	5	9			0	100	367	0	16
1991	2	24	22	6	20	10	4	11	1	100	452	2	20	
1994	6	38	22	5	18	4	7	0	0	100	379	2	17	
1998	10	31	13	2	19	18	6	0	1	100	293	2	16	
2002	8	35	16	9	12	12	7	0	1	100	311	2	16	
Mindre tätort														
1956	1	55	0	28	16					0	100	297	0	32
1960	2	64	10	12	12					0	100	181	0	14
1964	2	56	12	15	12	3				0	100	321	0	13
1976	4	50	21	13	11	1				0	100	645	0	26
1979	5	49	16	11	18	1				0	100	694	0	28
1982	4	50	14	7	20	4	1			0	100	554	1	22
1985	4	51	10	13	18	2	2			0	100	607	0	24
1988	5	50	11	12	13	3	6			0	100	567	1	25
1991	3	42	7	8	19	8	4	8	1	100	545	2	24	
1994	6	53	8	6	17	4	4	1	1	100	534	3	24	
1998	11	41	3	4	21	12	4	0	4	100	421	3	24	
2002	8	44	8	13	10	10	6	0	1	100	433	3	22	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Stad/större tätort														
1960	1	58	5	20	16					0	100	254	0	20
1964	3	56	10	16	12	2				1	100	857	0	35
1976	4	50	18	12	13	2				1	100	901	0	37
1979	6	47	12	13	19	2				1	100	919	0	37
1982	5	49	10	7	25	2	2			0	100	1 133	1	45
1985	6	46	6	20	19	2	1			0	100	1 140	1	45
1988	6	48	7	15	17	3	4			0	100	1011	1	45
1991	4	43	5	11	20	7	3	6		1	100	953	1	42
1994	7	48	5	9	21	4	5	1		0	100	1 003	2	45
1998	12	39	4	6	23	10	4	0		2	100	808	2	45
2002	9	41	3	18	12	9	6	0		2	100	937	2	48

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Sthlm/Gbg/Malmö														
1956	3	40	0	41	16					0	100	184	0	20
1960	4	50	3	23	20					0	100	238	0	19
1964	3	53	3	26	10	1				4	100	441	0	18
1976	7	43	14	16	20	0				0	100	407	0	17
1979	8	40	7	14	29	1				1	100	451	0	18
1982	8	43	6	5	33	3	2			0	100	350	1	14
1985	10	36	4	16	30	2	2			0	100	359	2	14
1988	9	40	3	10	26	1	10			1	100	290	3	13
1991	5	32	2	12	33	5	6	4		1	100	329	1	14
1994	9	37	4	10	27	5	6	2		0	100	313	2	14
1998	16	29	3	6	33	8	4	0		1	100	266	1	15
2002	11	30	2	21	17	7	9	0		3	100	281	1	14

Tabell A.10 Utbildning och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Hög utbildning														
1956	0	12	0	42	46					0	100	67	0	7
1960	0	16	6	23	55					0	100	31	0	2
1964	0	13	6	36	38	3				4	100	181	0	7
1968	3	17	15	27	35	1				2	100	200	0	7
1970	9	19	20	30	19	1				2	100	175	0	14
1973	9	17	23	12	37	2				0	100	213	0	10
1976	9	20	19	21	29	1				1	100	400	0	16
1979	10	22	12	16	38	1				1	100	520	0	20
1982	8	22	11	9	42	3	5			0	100	599	1	24
1985	8	23	7	24	31	3	4			0	100	693	2	27
1988	8	25	10	18	26	3	10			0	100	711	2	31
1991	6	23	6	15	28	9	8	4		1	100	509	1	22
1994	7	29	5	16	28	5	9	1		0	100	526	1	24
1998	11	23	5	10	33	11	7	0		0	100	527	1	29
2002	9	26	5	23	16	10	10	0		1	100	648	2	33

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Medel utbildning														
1956	1	28	7	42	22					0	100	175	0	19
1960	1	29	13	25	32					0	100	261	0	20
1964	2	42	13	24	16	1				2	100	714	0	30
1968	1	48	17	19	13	1				1	100	754	0	28
1970	4	43	26	15	10	2				0	100	321	0	26
1973	3	28	30	14	23	2				0	100	450	0	20
1976	4	42	24	13	16	1				0	100	875	0	36
1991	3	30	8	12	26	7	3	10		1	100	855	2	37
1994	7	43	7	8	24	5	5	1		0	100	910	3	41
1998	13	38	4	5	24	11	3	0		2	100	702	3	39
2002	10	41	6	13	12	10	6	0		2	100	936	3	48

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Låg utbildning														
1956	2	58	10	20	10					0	100	687	0	74
1960	2	59	16	15	8					0	100	983	0	77
1964	3	61	17	11	5	2				1	100	1521	0	63
1968	1	62	18	10	7	2				0	100	1724	0	64
1970	3	57	24	9	5	2				0	100	723	0	59
1973	4	56	26	6	6	2				0	100	1558	0	70
1976	3	57	24	8	6	2				0	100	1167	0	48
1979	3	58	20	7	10	2				0	100	1012	0	39
1982	4	59	17	4	13	2	1			0	100	1314	1	52
1985	3	55	13	13	13	2	1			0	100	1171	0	46
1988	4	60	12	8	9	3	4			0	100	1020	1	44
1991	3	52	10	4	14	8	2	6	1	1	100	923	2	40
1994	6	60	12	3	12	3	3	1	0	100	794	1	36	
1998	12	48	7	1	14	11	3	0	4	100	560	2	31	
2002	6	56	7	10	8	8	2	0	3	100	379	1	19	

Tabell A.11 Yrke och partival 1956–2002

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Industriarbetare														
1976	5	68	17	5	3	2				0	100	565	0	23
1979	5	71	12	5	5	2				0	100	516	0	20
1982	5	75	10	1	7	1	1			0	100	490	2	19
1985	5	71	6	6	10	0	2			0	100	282	0	15
1988	4	72	8	5	6	2	3			0	100	341	1	15
1991	3	61	6	2	11	6	1	10	0	100	330	3	14	
1994	7	73	4	4	6	2	2	1	1	100	307	3	14	
1998	17	58	3	1	7	8	3	0	3	100	245	3	14	
2002	12	56	5	5	5	7	7	0	3	100	185	2	9	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Övriga arbetare														
1976	5	58	22	8	5	1				1	100	604	0	25
1979	5	62	15	8	8	1				1	100	619	0	24
1982	4	62	13	4	13	3	1			0	100	582	0	23
1985	5	56	11	12	13	1	2			0	100	410	1	22
1988	6	59	12	7	7	3	6			0	100	555	2	24
1991	4	48	11	6	14	6	4	6	1	100	513	2	22	
1994	9	57	9	3	11	4	5	1	1	100	484	2	22	
1998	14	49	4	2	13	10	4	0	4	100	334	3	19	
2002	11	54	6	10	7	5	5	0	2	100	389	2	20	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Lägre tjänstemän														
1976	3	43	24	16	13	1				0	100	197	0	8
1979	3	42	12	16	24	2				1	100	232	0	9
1982	5	43	12	8	29	1	2			0	100	264	1	10
1985	6	43	7	21	20	2	1			0	100	250	2	13
1988	6	46	9	13	16	4	5			1	100	243	1	10
1991	3	36	10	9	22	9	3	7	1	100	219	1	10	
1994	8	50	6	6	19	6	3	1	1	100	160	1	7	
1998	11	39	1	2	23	14	4	0	6	100	163	1	9	
2002	8	47	3	13	10	11	5	0	3	100	194	2	10	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Mellan tjänstemän														
1976	5	36	20	20	17	2				0	100	415	0	17
1979	8	36	15	14	25	2				0	100	488	0	19
1982	9	34	11	8	29	5	4			0	100	465	1	18
1985	7	35	8	23	20	5	2			0	100	390	2	21
1988	8	43	8	15	15	4	7			0	100	479	2	21
1991	5	36	5	11	22	10	5	5	1	100	553	1	24	
1994	6	47	7	9	21	3	5	2	0	100	483	1	22	
1998	11	35	5	7	23	13	6	0	0	100	412	1	23	
2002	8	37	5	17	12	12	8	0	1	100	524	2	27	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Högre tjänstemän														
1976	3	21	18	19	39	0				0	100	266	0	11
1979	3	20	11	20	45	1				0	100	300	0	12
1982	4	25	11	11	46	1	2			0	100	325	2	13
1985	4	24	7	25	36	1	3			0	100	286	2	15
1988	5	24	9	22	31	1	8			0	100	322	0	14
1991	3	19	7	15	39	4	5	8	0	100	321	0	14	
1994	3	30	4	17	36	4	5	1	0	100	372	1	17	
1998	6	26	4	8	39	12	4	0	1	100	303	2	17	
2002	5	25	6	27	21	10	5	0	1	100	349	2	18	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Småföretagare														
1976	3	24	25	21	25	2				0	100	151	0	6
1979	5	20	19	14	40	2				0	100	158	0	6
1982	3	22	21	6	42	3	2			1	100	201	0	8
1985	3	15	10	19	48	1	3			1	100	131	0	7
1988	3	20	15	17	34	5	6			0	100	176	1	8
1991	3	18	8	14	37	7	1	12	0	100	147	1	6	
1994	6	22	13	6	44	5	3	1	0	100	150	4	7	
1998	5	21	5	5	45	11	5	0	3	100	110	2	6	
2002	3	16	9	19	36	6	8	0	3	100	113	3	6	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande	
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr					
Jordbrukare														
1976	1	9	69	5	15	1				0	100	151	0	6
1979	0	7	65	5	23	0				0	100	152	0	6
1982	0	13	70	3	11	1	2			0	100	117	0	5
1985	0	8	63	10	13	4	2			0	100	52	0	3
1988	0	11	65	5	15	2	2			0	100	82	0	4
1991	0	4	45	1	23	17	4	6	0	100	73	1	3	
1994	3	6	55	3	20	6	6	0	1	100	69	4	3	
1998	5	2	37	0	16	35	5	0	0	100	43	0	2	
2002	3	16	49	0	8	24	0	0	0	100	37	0	2	

	Partival									Summa procent	Antal personer	Andel blanka	% av de röstande
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr				
Studerande													
1976	8	32	22	12	19	5			2	100	84	0	3
1979	19	25	21	7	22	4			2	100	97	0	4
1982	11	38	12	9	25	2	3		0	100	98	0	4
1985	12	24	9	21	27	1	6		0	100	91	2	5
1988	7	29	8	12	32	4	8		0	100	122	1	5
1991	7	29	4	17	19	7	11	6	0	100	132	4	6
1994	10	29	7	12	18	7	16	1	0	100	175	2	8
1998	22	24	6	14	25	4	4	0	1	100	161	5	9
2002	19	29	4	18	8	6	16	0	0	100	157	2	8